

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

TAĞIYEVA ƏSMƏR MÜŞFIQ QIZI

**“GÖMRÜK İŞİNİN TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ EDİLMƏSİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401 - “Dünya iqtisadiyyatı”

İxtisaslaşma: “Gömrük işi”

Elmi rəhbər:
iqtisad elmləri namizədi,
dosent, M.M.Məmmədli

Magistr proqramının rəhbəri:
N.İ.Muradov

Kafedra müdiri:
iqtisad elmləri doktoru,
professor, A.Ş.Şəkərəliyev

Bakı - 2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. GÖMRÜK İŞİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ	
ƏSASLARI.....	6
1.1. Gömrük işinin təşkilinin əsas istiqamətləri.....	6
1.2. Gömrük fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsinin nəzəri əsasları.....	17
1.3. ÜTT-nin gömrük fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı tələb və çağırışları.....	25
FƏSİL II. GÖMRÜK İŞİNİN TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ EDİLMƏSİ	
SİSTEMİ.....	33
2.1. Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin təşkili və idarə olunması xüsusiyyətləri.....	33
2.2. Gömrükdə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin tətbiqi.....	42
2.2. Gömrük fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsində İsveç və digər ölkələrin təcrübəsi.....	51
FƏSİL III. GÖMRÜK FƏALİYYƏTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ.....	59
3.1. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə dair müasir çağırışlar.....	59
3.2. Gömrük nəzarətinin və rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsi və asanlaşdırılması.....	67
3.3. Azərbaycanda gömrük işinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri....	75
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	89
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....	93
PEZIOME.....	96
SUMMARY.....	97

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə bir çox dövlətlərin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də daxili bazarın qorunması və xarici iqtisadi fəaliyyətin effektiv inkişafıdır. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün ölkənin gömrük işinin düzgün təşkili və səmərəli idarə edilməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hər bir dövlət onun ümumi iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olan gömrük siyasəti tətbiq edir. Ümumiyyətlə gömrük işi beynəlxalq ticarətin meydana çıxması və tərəqqisi nəticəsində ərsəyə gəlmişdir. Gömrük işi uzun zamandır ki, fəaliyyət göstərir və demək olar ki, dövlətlərin hər biri tərəfindən əsas element kimi qəbul edilir.

Müstəqillik dövründə digər ölkələrlə ticarət əlaqələrində gömrük işinin səmərəli təşkil olunması və gömrük sərhədlərinin qorunması problemi Azərbaycan üçün önəmli bir vəzifədir. Bu isə Azərbaycan iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatı ilə münasibətlərinin genişlənilib möhkəmlənməsindən asılıdır. Faydalı iqtisadi münasibətlər sisteminin yaranması isə gömrük işinin doğru təşkili və idarə olunması ilə əlaqəlidir.

Əmtələrlə ticarət zamanı bir sıra hallarda əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulması baş verir. Bunun qarşısını almaqda gömrük işinin əhəmiyyəti böyükdür. Gömrük fəaliyyətinin düzgün təşkili nəticəsində hər gün ölkə bazarlarına qadağan olunmuş məhsulların daxil olmasının qarşısı alınır. Gömrük sistemi iqtisadi artıma, mütəşəkkil cinayətçılığa qarşı mübarizənin aparılmasına və milyonlarla istehlakçıların sağlamlığı və təhlükəsizliyinin qorunmasına kömək edir. Gömrük idarələri ənənəvi idxal və ixrac olunan malların maliyyə aspektlərinə xüsusi diqqət yetirirlər. İdxal rüsumları daxili bazarın qorunması məqsədilə müəyyən mallara tətbiq edilə bilər. Dövlətlər hal hazırda ölkəyə daxil olan və çıxan malların təhlükəsizliyinin xüsusi qayğısına qalır.

Son dövrlər ərzində respublikamızda büdcə gəlirlərinin ərsəyə gəlməsində və XİF-in əhatəsinin genişləndirilməsində gömrük vergi və rüsumlarının da əvəzsiz rolundan danışa bilərik. Bu yöndən də gömrük ödəncləri və gömrük-tarif tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi mühüm problemləli situasiyalardan

biridir. Bazar iqtisadiyyatı zamanında gömrük işinin iqtisadiyyatın tərəqqisində, ixrac-idxalla bağlı əməliyyatların və sahibkarlığın stimullaşdırılmasında vacib rolu vardır. Bütün bu danışılan məsələlər rəqabətqabiliyyətli yerli iqtisadiyyatın və büdcənin gəlirlərinin ərsəyə gəlməsində gömrük işinin təşkili və idarə olunmasının rol və yerinin dəyərləndirilməsini və gömrük-tarif tənzimlənməsi ilə bağlı olan məsələlərin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğunlaşdırılaraq təkmilləşdirilməsini tələb edir. Bu mövzunun aktual olması da məhz bu situasiyaların kontekstində əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın predmet və obyektı. Tədqiqatın obyektı gömrük sistemi, gömrük işinin təşkili və idarə olunması mexanizmləri, gömrük fəaliyyətinin təşkili və bu sahədə olan problemlərdir. Tədqiqatın predmeti isə gömrük işinin təşkili və idarə edilməsidir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədinə gəlincə burada respublikamızda mövcud olan gömrük xidmət və sisteminin hazırkı durumunu dəyərləndirmək və onu real dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaqla təkmilləşdirilməsi yönlərini müəyyənləşdirərək təkliflər hazırlamaqdır. Vəzifələr:

- gömrük sistemində idarəetmənin təşkil olunmasının mövcud durumunun təhlili;
- idarəetmə sistemində olan problemlər və onların həll olunmasını müəyyənləşdirmək;
- gömrük qurumlarında idarəetmə sisteminin hansı prinsipləri əsasında yaradılmasını və metodikasını aydınlaşdırmaq;
- təşkilatı struktur və idarəçilik münasibətlərini təhlil etmək;
- gömrük sisteminin tərəqqisində yeni kadrların hazırlanma prosesinin təkmilləşdirilməsi zəruriliyi və optimallaşdırılması istiqamətlərini təyin etmək;
- çağdaş zamanda gömrük işinin inkişaf istiqamətlərini təyin etmək;
- respublikanın gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təklif və tövsiyələr işləmək və hazırlamaq.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Tədqiqatın işlənmə metodlarına bunları deyə bilərik: analiz, sintez, müqayisə, qrafik, sistemli təhlil, dinamika sıralarının təhlili və başqaları. Tədqiqatın informasiya bazasını AR DGK, Vergilər Nazirliyi, Dövlət Statistika Komitəsinin, Maliyyə Nazirliyi, eləcə də

əlaqədar olan qurumların nəşr etdiyi bülletenlər, məcmuələr, digər sənədlər, həmçinin mətbuatın, internet resurslarının məlumatları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi bunlardan ibarətdir:

- 1) gömrük fəaliyyətinin təşkilinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir;
- 2) gömrük sisteminin idarə olunmasının nəzəri əsaslarına ətraflı nəzər salınmışdır;
- 3) bu sistemin idarə edilməsində gömrük qurumlarının iştirakı müəyyən olunmuşdur;
- 4) gömrük fəaliyyəti sahəsində beynəlxalq təcrübə və Azərbaycan təcrübəsi təhlil olunmuşdur;
- 5) gömrük işinin idarəsində avtomatlaşmış sistemlərin tətbiqinin faydaları araşdırılmışdır;
- 6) gömrük fəaliyyətində elektron sistemlərinin tətbiqi qiymətləndirilmişdir;
- 7) respublikamızda gömrük fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş və bu sahədə təkliflər işlənib hazırlanmışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat XIƏ-in əhatəsinin artırılması, dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmini, milli bazarın qorunması məsələlərində sabitliyi əldə etmək, gömrük işinin təkmilləşmə istiqamətlərinə xüsusi nəzər yetirmək və müəyyənləşdirmək, bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün və bu kimi digər məsələlərdə istifadə oluna bilər. Həmçinin, tədqiqat işindən magistr və bakalvrlar da istifadə edə bilərlər.

Tədqiqatın strukturu və məzmunu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən ibarətdir. Birinci fəsildə gömrük işinin təşkilinin formalaşması, onun nəzəri əsasları, gömrük işinin idarə edilməsinin hansı əsaslarla həyata keçirilməsi öz əksini tapmışdır. İkinci fəsildə müasir zamanda dövrün tələblərinə uyğun olaraq idarəetmə prosesinin həyata keçirilməsi, bu sahədə xarici dövlətlərin təcrübəsi, gömrük işinin idarə edilməsi prosesində respublikanın gömrük orqanlarının yeri və rolu təhlil olunmuşdur. Üçüncü fəsildə isə gömrük nəzarətinin optimallaşdırılması yolları və onun faydaları araşdırılmış, Azərbaycanda gömrük işinin əsas təkmilləşdirilmə istiqamətləri müəyyənləşdirilmiş, təkmilləşmə prosesində ÜGT-nin tələbləri və onun respublikamızla qarşılıqlı əlaqələri əks olunmuşdur.

I FƏSİL. GÖMRÜK İŞİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1. Gömrük işinin təşkilinin əsas istiqamətləri

Ümumiyyətlə, gömrük sistemi - rüsumların toplanması, əmtəə axınının idarə olunması, heyvanlarda daxil olmaqla nəqliyyat, şəxsi əşyalar və təhlükəli maddələrin ölkəyə daxil olması və çıxması üzrə məsuliyyət daşıyan hakimiyyət orqanıdır. İnsanların hərəkətinə adətən imiqrasiya orqanları nəzarət edir. İmmiqrasiya orqanları adətən müvafiq sənədləri, şəxsin ölkəyə daxil olmaq hüququnun olub olmadığını, həbslə bağlı qərarın olub olmadığını və şəxsin ölkəyə daxil olmasının təhlükəsizliyini yoxlayırlar. Hər bir ölkənin gömrük orqanları tərəfindən tənzimlənən malların idxalı və ixracı üzrə qayda qanunları vardır. Bəzi malların idxalı və ya ixracı məhdudlaşdırıla və ya qadağan oluna bilər. Bir çox ölkələrdə gömrük işi hökumət sazişləri və beynəlxalq qanunlara müvafiq olur.

Respublikamızın - Azərbaycanın iqtisadi strategiyasının tətbiqində, dövlətçiliyin gücləndirilməsində gömrük xidməti vacib rol oynayır. Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra gömrük işinin təşkili sahəsində mühüm işlər görülməyə başlandı. Bu məqsədlə 30 yanvar 1992-ci ildə AR DGK yaradıldı. Bundan əlavə 1995-ci ildə Gömrük Tarifi haqqında AR qanunu, 2013-cü ildə bu sahədə yeni qanun layihəsi, 1997-ci ildə isə AR-nın GM qəbul olundu. Sonradan 2012-ci ildə yeni GM də qüvvəyə minmişdir. Bütün bunlar gömrük işinin təşkilində başlıca rol oynadılar.

Gömrük işinin təşkilindən danışdıqda gömrük siyasətinə xüsusilə diqqət yetirmək lazımdır. Gömrük siyasəti dövlətin xarici ticarət fəaliyyətinin başlıca hissəsi olub malların idxal və ixrac şərtlərini, strukturasını və həcmi müəyyənləşdirir. Tarixdə o xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin birinci forması olmuşdur. Gömrük siyasəti ölkənin xarici ticarətinin həcmi gömrük məntəqəsindən (sərhəddindən) mal və nəqliyyat vasitələrinin təyin olunmuş gömrük prosedurlarının müəyyənləşdirilərək ötürülməsinin dövlət tənzimlənməsi üzrə uyğun fəaliyyət tərəflərini müəyyən edir.

Gömrük siyasəti, onun reallaşdırılması üçün başlıca əsas olan gömrük xidmətinin işinə əsaslanır. Bununla belə, gömrük tənzimlənməsini ancaq gömrük qurumlarının işi ilə bərabərləşdirmək səhvdir. Gömrük siyasətinin yaranması, təkmilləşməsi və onun tətbiqi çətin bir proses olub, dövlət hakimiyyətin hər üç tərəfinin – qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətinin və bu işə marağı olan tərəflərin burada birbaşa çıxışı ilə həyata keçə biləcək bir məsələdir. Respublikamızda mərkəzi gömrük siyasətinin tələbləri və istiqamətləri Milli Məclis və Prezident tərəfindən bir sıra (gömrük sahəsində) qanunlar, məcəllələr və başqa mənbələr əsasında müəyyənləşdirilir. Eyni zamanda, gömrük siyasəti gömrük zonalarında malların idxal olunmasının və ixracının tənzimlənməsi, gömrük nəzarətinin tətbiqi vasitələrinin sərfəli işlədilməsi ilə daxili bazarın qorunması üçün ticari - siyasi problemlərin həlli, milli iqtisadiyyatın tərəqqisinin həvəsləndirilməsi, hökumətin iqtisadi mövqeyinin vacib istiqamətlərinə dəstək məqsədlərini əhatə edir.

Gömrük siyasətinin təzahürlərindən birini də böhran dövründə möhkəmləndirilən proteksionizm təşkil edir. Bu dövrdə bir qayda olaraq idxal olunan mallara yüksək gömrük rüsumları, ixrac olunan mallara isə güzəştli gömrük rüsumları tətbiq olunur. Gömrük rüsumları ilə yanaşı qeyri-tarif metodlarından, idxal məhdudiyyətlərindən də geniş şəkildə istifadə olunur. ÜTT qanunları bəzi hallarda ixrac və ya idxal məhdudiyyətlərini tətbiq etməyi nəzərdə tutur. Lakin, qadağalar beynəlxalq ticarətin gizli məhdudlaşdırılması tədbiri olmamalı və ya əsassız olaraq, eləcə də diskriminasiya yolu ilə tətbiq olunmamalıdır. Bir çox dövlətlər hazırda çoxtərəfli ticarət sazişi olan ÜTT-nin üzvüdürlər. Lakin, bəzi dövlətlər proteksionizm siyasətindən istifadə edirlər, hansı ki idxal olunan mallara tarif metodları, ixrac olunanlara isə subsidiyalar tətbiq olunur. Dövlətlər həmçinin təbii resursların ixcarına limit tətbiq etməklə azad ticarəti məhdudlaşdırırlar.

Proteksionizm elə bir iqtisadi siyasətdir ki, idxal olunan mallara tarif metodlarının, kvotaların və s. tətbiqi ilə ölkələr arasında ticarəti məhdudlaşdırır və beləliklə də daxili bazar qorunur. Siyasət proteksionist məqsədlərə nail olmaq üçün istifadə edir:

-Xarici investorların yerli firmalara nəzarət etməsinin qarşısını almaq.

-Rüsumlar. Adətən rüsumlar idxal olunan mallara tətbiq olunur. Tarif dərəcələri adətən idxal olunan malların növünə görə dəyişir. İdxal rüsumları idxalçı üçün dəyəri artırır və daxili bazarda idxal olunan malın qiymətin artırır, beləliklə də idxal edilən malların kəmiyyətinin azalması yerli istehsalçıların xeyrinədir. Rüsumlar həmçinin ixrac olunan mallara da tətbiq edilə bilər ki, iqtisadiyyatda üzən məzənnə rejimində idxal ilə eyni effekti verir. Lakin, idxal rüsumları nadir hallarda tətbiq edilir.

-İdxal kəməlləri. Kəmiyyəti azaltmaq və bu səbəblə də idxal olunan malların bazar qiymətini artırmaq.

-Antidempinq qanunları. Antidempinq qanununun tərəfdarları mübahisə edirlər ki, bu qanun ucuz xarici malların dempinq qiyməti ilə satılmasına mane olur və bu da yerli firmaların bağlanması səbəb olur.

-Birbaşa subsidiyalar. Dövlət subsidiyaları (birdəfəlik ödəmələr və ya ucuz kreditlər şəklində) adətən idxala qarşı rəqabət apara bilməyən yerli firmalara verilir. Bu subsidiyalar daxili firmalara dünya bazarına uyğunlaşmaq səbəbilə verilir.

-İxrac subsidiyaları. İxrac subsidiyaları dövlətlər tərəfindən ixracın həcmi artırmaq üçün tez –tez istifadə edilir.

-İnzibati maneələr.

-Valyuta nəzarəti.

-Beynəlxalq patent sistemi.

Gömrük siyasətinin digər bir tərəfi azad ticarət siyasətidir. Azad ticarət siyasəti zamanı ölkələrin hökumətləri digər ölkələrdən olan idxal və ya ixracı məhdudlaşdırmır, yəni ticarətə çox az müdaxilə edir və xarici ticarət müstəqil olaraq inkişaf edir.

Azad ticarət siyasətinin aşağıdakı özəllikləri vardır:

-Vergilər (rüsumlarda daxil olmaqla) və ya başqa ticarət baryerləri olmadan əmtəələrlə ticarət.

-Vergilər (rüsumlarda daxil olmaqla) və ya başqa ticarət baryerləri olmadan xidmətlərlə ticarət.

-Bazarlara nizamlanmayan giriş.

-Bazar məlumatlarının hamıya aydın olması.

-Azad ticarəti dəstəkləyən ticarət razılaşmaları.

Gömrük nəzarəti gömrük işinin təşkilinin ən mühüm sahələrindən biridir. AR-nın GM-də deyilir: “ Gömrük nəzarəti - gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə gömrük orqanlarının həyata keçirdiyi tədbirlərdir ”. (AR GM, maddə 1) Gömrük nəzarətinin tətbiq olunmasında malların müxtəlif vacib əlamətləri əsas olduğundan gömrük nəzarətinin yarımnovlərinə əl yükünə, müşayiət olunan və olunmayan baqaja gömrük nəzarətini misal göstərmək olar. Birgə fəaliyyət göstərən dövlətlərin bu sahədə fəaliyyət göstərən orqanlarının gömrük nəzarətində iştirakından asılı olaraq fərqləndirilir:

- 1) ikitərəfli gömrük nəzarəti;
- 2) birtərəfli gömrük nəzarəti;
- 3) birgə gömrük nəzarəti.

Bunlardan başqa, birdəfəlik və təkrar gömrük nəzarəti də fərqləndirilir. Birdəfəlik gömrük nəzarəti gömrük sərhədini ancaq tək yöndə keçdikdə və gömrük nəzarəti bir dəfə həyata keçirildikdə nəzərdə tutulur. Əgər mallar və nəqliyyat vasitələri qısa zaman müddətində gömrük sərhədini iki dəfə keçirsə, bu zaman onlara təkrar gömrük nəzarəti tətbiq olunur. Gömrük nəzarəti tətbiq olunma formalarına görə ayrılır: sənədlərin yoxlanması, gömrük baxışı, gömrük müayinəsi. Gömrük nəzarətinin bu ilk forması sənədli, başqa formaları faktiki nəzarət olaraq nəzərdən keçirilir.

Gömrük nəzarəti müvafiq qayda və metodlarla icra olunur. Bunlara aiddir:

- yüklər əraziyə girərkən icra edilən gömrük nəzarəti;
- gömrük nəzarətinin hər hansı növlərinin tətbiq olunmaması halları istisna edilməklə, nəzarətin hər bir üsulunun tətbiq edildiyi tam nəzarət;
- nəqliyyat vasitəsi hərəkət edən zaman icra olunan gömrük nəzarəti;
- seçmə olaraq həyata keçirilən gömrük nəzarəti.

Gömrük nəzarətinin hər bir növü, forma və metodları onların icra olunmasında qarşılıqlı şəkildə sıx bağlıdır. Tarixən gömrük nəzarətinin qayda-qanunları milli-hüquqi sistem çərçivəsində təşəkkül tapmışdır. Çağdaş zamanda dövlətlər gömrük rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsinə, iri sərnişin – yük axınının hərəkətini daha da

sürətləndirmək üçün gömrük nəzarətinin effektivliyinin çoxaldılmasına çalışırlar. Gömrük nəzarəti prosedurlarını tənzimləyən beynəlxalq razılaşmalara bunları aid edə bilərik: 1973-cü il Kioto Konvensiyası, 1944 - Çikaqo Konvensiyası və s.

Yükləri gömrük sərhəddindən aparən və ya gömrük orqanlarının nəzarəti altında olan sahələrə aid fəaliyyətlə məşğul olanlar gömrük nəzarəti üçün tələb edilən sənəd və digər məlumatları verməlidirlər. Gömrük nəzarəti üçün lazım olan sənədlər müxtəlif qruplar üzrə bölünür. Bunlara nəqliyyat, gömrük, ticarət və gömrük nəzarəti üçün lazım olan başqa sənədlər aiddir.

Gömrük qurumları gömrük nəzarətini icra edərkən bir sıra qaydalara əməl edilməsinin təmini məqsədilə gömrük nəzarəti formalarından istifadə edirlər. AR-nın gömrük sərhəddini keçən şəxslərə, bəzi hallarda şəxsi müayinə tətbiq edilə bilər. Şəxsi yoxlama - yoxlanılan insanla eynicinsli səlahiyyəti olan şəxs tərəfindən müəyyən gigiyena qaydalarına cavab verən yerdə aparılmalıdır. Digər fiziki şəxslərin buraya girməsi və bu prosesinin onlar tərəfindən görülmə ehtimalı istisna edilməlidir. Həmin bu şəxsin bədən üzvlərinin yoxlanması tibb işçisi tərəfindən yerinə yetirilməlidir. Şəxsi müayinənin yerinə yetirilməsi haqqında protokol tərtib edilir. Bu sənəd gömrük qurumunun vəzifəli şəxsi, şahidlər, bu proses tətbiq olunan şəxs və bədən üzvləri yoxlanılıbsa, həmçinin tibb işçisi tərəfindən qol çəkilir. Yoxlanılan olunan adam rəyini protokola qeyd edir.

Gömrük sərhəddindən keçərkən, sərnəşinin ixtiyarında "qırmızı" və "yaşıl" dəhlizdən keçmək imkanları var. Yaşıl və qırmızı dəhlizlərin forması və fəaliyyətdə olması prinsipi ÜGT-nın 1971-ci ildə qəbulu baş tutmuş "İkikanallı sistem əsasında aviasərnəşinlərə sadələşdirilmiş gömrük nəzarəti barədə" tövsiyyələrində qeyd olunmuşdur. Bu tövsiyyələrin meydana gəlməsi zərurəti beynəlxalq turizmin inkişaf etdiyi bir zamanda effektiv gömrük nəzarətinin və çoxalan sərnəşin keçidinin sərhəddən qısa zamanda buraxılmasını təmin etmək öhdəliyindən irəli gəlirdi. Yaşıl dəhlizdən keçməyə o insanlara icazə verilir ki, özü ilə apardığı mallar rüsum alınmadan rəsmiyyət tədbirləri həyata keçirilsin, xüsusi bir icazə tələb olunmasın və s. Başqa vəziyyətlərdə sərnəşinlər qırmızı dəhlizi seçməlidirlər. Dəhlizlərdən hansının seçilməsi haqqında qərarı sərnəşin özü verir. Yaşıl dəhlizin seçilməsi və ondan

istifadə olunması buradan keçən sərnişinlərə nəzarətin tətbiq olunmasının mümkün olmamasını nəzərdə tutmur. Belə olduğu zaman, gömrük nəzarəti diferensial şəkildə həyata keçirilir, yəni mallara seçmə nəzarət tətbiq olunur. Yaşıl və qırmızı dəhlizlərin həyata keçirilməsi sistemi sərnişinlərin gömrük qaydalarının tələbləri barədə lazımı qədər məlumatlandırılmasını nəzərdə tutur.

Gömrük nəzarəti ilə bərabər olaraq gömrük qurumları gömrük rəsmiləşdirilməsini icra edirlər. Azərbaycan Respublikasının 2012-ci ildə qüvvəyə minmiş GM-də deyilir: “Gömrük rəsmiləşdirilməsi — bu Məcəllənin tələblərinə uyğun olaraq malların və nəqliyyat vasitələrinin müvafiq gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi və bu prosedurun başa çatdırılması üzrə həyata keçirilən hərəkətlər”. (AR GM, maddə 1.0.19)

AR-nın gömrük sərhəddindən keçirilən yüklər və ya əşyaların keçirilməsi qaydası göstərilən gömrük prosedurunun göstərişlərinə uyğun olaraq həyata keçirilməlidir. Gömrük proseduru anlayışı XIƏ-nin tərəqqisinə dövlət təsirinin tətbiq olunduğu gömrük tənzimlənməsi alətlərinin vahid şəkildə tətbiqinə yardım edən xüsusi tədbirlər sistemi və metodların cəmi kimi anlaşılmalıdır. Bunları ümumiləşdirsək – gömrük proseduru təyin edilmiş məqsədlər üçün gömrük sərhəddindən aparılan əşyaların statusunu müəyyənləşdirən qaydaların cəmidir. Gömrük proseduru bunları müəyyənləşdirir:

- aparılməsi mövqeyinə uyğunlaşdırılaraq malların yerləşdirilməsi qaydalarını;
- gömrük zonasında və onun ətrafında malların yerləşdirilməsi və onlardan necə istifadə olunmasının şərtlərini;
- gömrük qanunvericiliyinə əsasən mallardan istifadə olunması və onların üzərində sərəncam vermək ixtiyarı olan şəxslərin hüquqlarını və vəzifələrini;
- şəxslərin statusuna və mallar ilə nəqliyyat vasitələrinə olan tələbləri.

GM-nə görə gömrük prosedurlarının aşağıdakı növləri müəyyən olunmuşdur:

1) ümumi – təkrar idxal, sərbəst dövriyyə üçün buraxılış, müvəqqəti ixrac, təkrar ixrac, ixrac.

2) xüsusi - tranzit, saxlanc, sərbəst zona, xüsusi istifadə və emal.

Respublikamızda gömrük işinin təşkilində vacib sahələrdən biri də gömrük-tarif tənzimlənməsidir. Xarici ticarətdə gömrük-tarif tənzimləmələrinə xüsusi diqqət ayrılması tətbiq olunan iqtisadi islahatların əsas xüsusiyyətlərindən biri kimi qiymətləndirilir. Çağdaş dövrdə effektiv fəaliyyət göstərən gömrük-tarif tənzimləmə sistemi fəal və sürətli gömrük siyasətinin tətbiq olunmasının, həmçinin respublikamızın iqtisadi təhlükəsizliyinin təmini və iqtisadi maraqların müdafiəsi üçün başlıca şərtidir. Gömrük tarifi – xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin qiymətləndirilmə sistemi üsulu ilə fəaliyyət göstərən əsas vasitədir. Gömrük tarifinin əsasında gömrük rüsumları dayanır. GM-də qeyd olunmuşdur: “ Gömrük rüsumları — malların gömrük ərazisinə gətirilməsi və bu ərazidən aparılması zamanı gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük ödənişlərinin bir növüdür ”. (AR GM, maddə 1.0.20) Dövlətlər beynəlxalq ticarət yarandığı vaxtdan bəri gömrük rüsumu yığırlar. İdxal olunan mallardan gömrük rüsumunun alınması, onların daxili bazarda satılması dövründə dəyərlərinin çoxalmasına və beləliklə də, milli sənaye və kənd təsərrüfatında istehsal olunan uyğun malların rəqabətqabiliyyətinin artmasına yol açır. Gömrük tarifi özündə fiskal və proteksionist funksiyaları cəmləşdirir. Fiskal funksiyanın məqsədi gömrük rüsumlarının alınması hesabına dövlət büdcəsinə vəsait yığılmasını təmin etməkdir. Gömrük tarifi xarici ticarətin gömrük tənzimlənməsi vasitəsi kimi müxtəlif dövlətlər tərəfindən tərəf müqabillərindən müəyyən güzəştlər əldə etmək üçün tətbiq edilir. Gömrük tarifinin müəyyən xüsusiyyətləri dövlət orqanlarından rüsum dərəcələrinin müəyyən olunması prosesində xüsusi məsuliyyət tələb edir. Burada bənzər inkişaf yolu keçən dövlətlərin praktikasından yararlanmaq bir sıra səhvlərdən qaçmağa imkan verir. Belə ki, müxtəlif ölkələrin həyata keçirdiyi tarif tənzimləmələrində ümumi tərəflər kifayət qədərdir.

Bəzi hallarda müəyyən mallara mövsumi rüsumlar tətbiq edilir ki, bunlarda ildə altı aydan çox qüvvədə ola bilməz. Bundan əlavə, respublikamızın ərazisinə idxal edilən malara onun mənafeələrini müdafiə etmək üçün bu rüsumlar tətbiq olunur: antidempinq, kompensasiya və xüsusi.

Gömrük rüsumlarının özü gömrük ödənişlərinin bir növüdür. Gömrük ödənişlərinin ondan əlavə gömrük yığımları, dövlət rüsumu, vergilər, haqlar və s.

kimi növləri də vardır. Gömrük ödənişlərinin respublikanın gömrük işinin təşkilindəki əvəzsiz rolunu xüsusilə vurğulamalıyıq. Belə ki, onlar dövlət büdcəsinin əsas hissəsini təşkil edirlər. Qeyd edək ki, DGK-nın struktur bölmələri tərəfindən 2016-cı il ərzində sərhəddə “İcazə” blanklarına görə 13,2 mln azn həcmində rüsum yığılaraq büdcəyə köçürülmüşdür. Həmçinin 2016-cı ildə Mərkəzi Gömrük Ekspertizasası İdarəsinə nəqliyyat vasitələrinə uyğunluq sertifikatının təqdim olunması üçün olan müraciətlərə görə verilən uyğunluq sertifikatlarına görə 29,7 min azn məbləğində dövlət rüsumu yığılaraq dövlət büdcəsinə köçürülmüşdür. Aşağıdakı cədvəldə 2017-cı il üçün nəzərdə tutulmuş gömrük ödənişlərinin büdcədəki payına baxaq:

Cədvəl 1.1

2017-ci il üçün nəzərdə tutulmuş gömrük ödənişlərinin büdcədəki payı

N	Gömrük ödənişləri	Nəzərdə tutulan məbləğ (min manatla)
1	AR-nın ərazisinə malların idxalı üçün ƏDV	1 639 000
2	AR-nın ərazisinə malların idxalı üçün aksizlər	90 000
3	Digər ölkələrin avtonəqliyyat vasitələrinin sahibləri tərəfindən ödənilən yol vergisi	17 000
4	Gömrük rüsumları	454 000

Mənbə: DGK-nın rəsmi saytının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Gömrük-tarif tənzimləməsi ilə yanaşı respublikamızda qeyri-tarif vasitələrindən də istifadə olunur. Bunlara embarqo, ixracın məhdudlaşdırılması, lisenziyalaşdırma və kvotalaşdırma, inhisarçı tədbirlər və s. aid etmək olar.

Gömrük tariflərinin həyata keçirilməsi, tarif tənzimləmələri, onların müəyyən qanunlara uyğun olması gömrük ödəncələri bazasının hesablanma metodunu müəyyənləşdirən qanunlardan asılıdırlar. Malların gömrük sərhəddindən aparılması

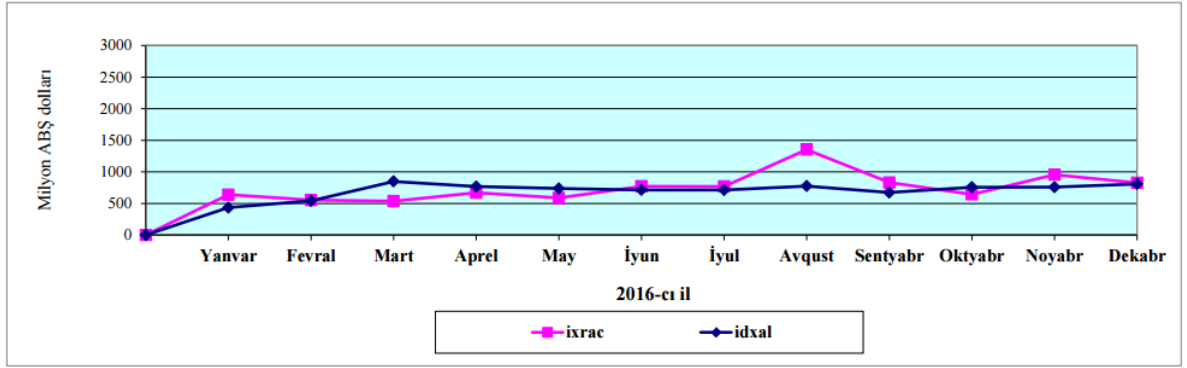
zamanı vergi qoyma bazasının müəyyənləşdirilməsi qaydalarının təyində həm hökumət, həm də kommersiya bölmələri maraqlıdır. Malların gömrük sərhəddindən aparılması zamanı gömrük ödəncələrinin hesablanması məqsədilə lazım olan dəyəri, malın satandan alana doğru müəyyənleşmiş hərəkət pilləsində formalaşır və malın gömrük dəyəri olaraq baxılır. Vergitutma üçün istifadə edilən dəyər malın gömrük dəyəridir.

Gömrük dəyəri idxal rüsumları advalor əsasda hesablanan zaman əsas məsələ olur. Advalor qaydada gömrük rüsumunun hesablanması idxal olunan malların dəyərinin faizlə ifadə olunmasını nəzərdə tutur. Rüsumlar həmçinin sfesifik qaydada da hesablanabilir, hansı ki idxal olunmuş sabit məbləği malların miqdarı ilə ölçülür. Məsələn idxal olunmuş alkoqolun hər litrinə 0.2 sent. Gömrük rüsumu həmçinin advalor və sfesifik rüsumun qarışığı kimi də təyin oluna bilər (mürəkkəb). Amma yenə də advalor qayda beynəlxalq ticarətdə ən önə çıxan qaydadır və o, ÜTT üzvləri tərəfindən tarif cədvəllərində olan kiçik mal hissələri üçün istifadə olunur.

AR-nın “Gömrük Tarifi haqqında” Qanununa uyğun olaraq Respublikanın gömrük zonasına gətirilən malların gömrük dəyəri altı üsulla müəyyənləşdirilir ki, o da öz əksini qeyd edilən qanunda tapmışdır:

- gətirilən malların müqavilə qiyməti;
- eyni malların müqavilə qiyməti;
- eynicinsli malların müqavilə qiyməti;
- dəyərin çıxılması yolu ilə;
- dəyərin toplanması yolu ilə;
- ehtiyat üsulu .

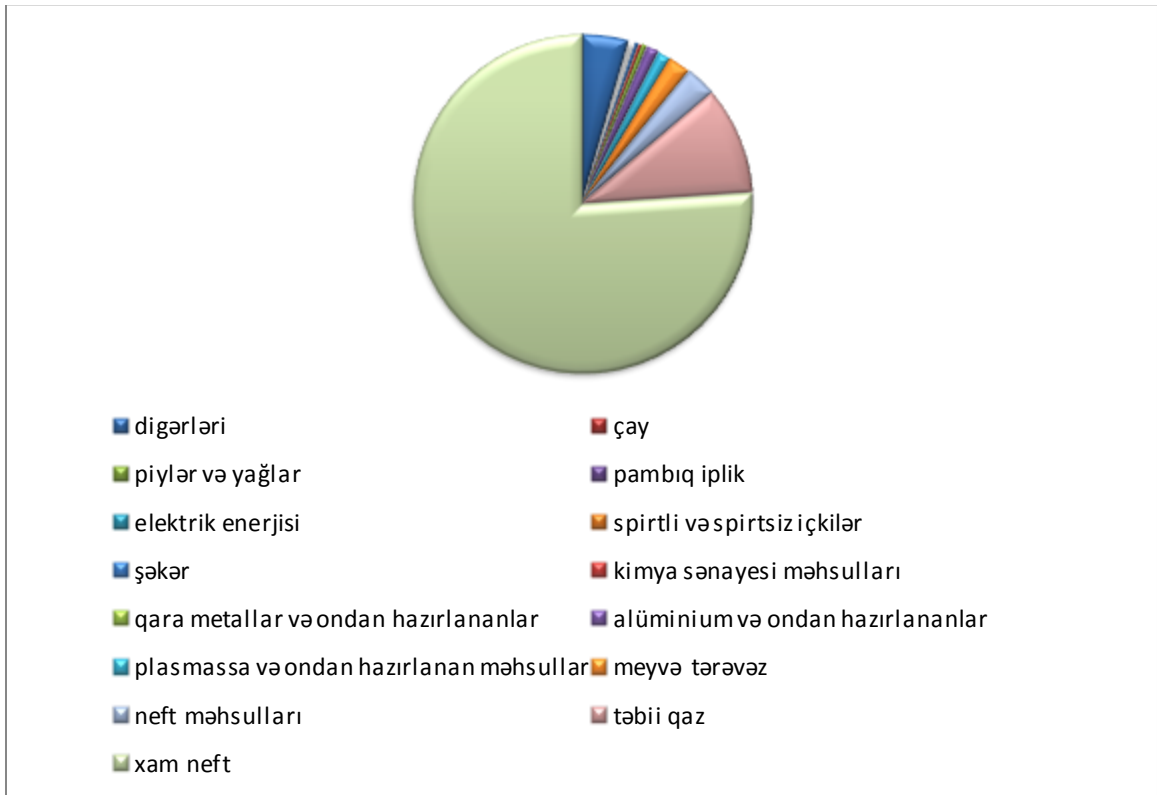
Gömrük işinin təşkilinin digər tərkib hissəsi gömrük statistikasına və XİF MN-dır. Belə ki, respublikamızda gömrük orqanları gömrük statistikasını həyata keçirir. Buraya statistik bülletenlərin hazırlanması, ən çox ixrac, ən çox idxal olunan mallar və s. daxil edilir. Gömrük statistikasına əsasən biz bir çox məsələ ilə tanış ola bilərik. Məsələn, aşağıdakı diaqramda 2016-cı il ərzində idxal-ixrac əməliyyatlarının dinamikasını görə bilərik:

Qrafik 1. 2016-cı ildə idxal-ixrac əməliyyatlarının dinamikası

Mənbə: www.customs.gov.az

Bundan başqa, digər bir misal kimi idxal və ixrac əməliyyatlarında (2017-nin ilk 3 ayı) əsas mallarla da tanış ola bilərik:

Qrafik 2. 2017-ci ilin ilk 3 ayında idxal-ixrac əməliyyatlarında əsas mallar

Mənbə: www.customs.gov.az

Bundan əlavə, gömrük məsələlərində istifadə edilən mal nomenklaturası, təsnifat sisteminə ayrılmış malların toplu siyahısıdır. Burada onlardan tutulan idxal gömrük rüsumu və ƏDV faizi ilə də tanış ola bilərik. Bunun üçün DGK-də müvafiq bölməyə daxil olmaq lazımdır. Aşağıda oradan bir fraqmenti görə bilərik:

- 01 Diri heyvanlar
- 02 ət və qida üçün yararlı ət əlavələri
- 03 Balıqlar və xərçəngkimilər, mollyusklar və digər su onurğasızları
- 04 Süd məhsulları; quş yumurtası; təbii bal, başqa yerdə adı çəkilməyən və təsnif olunmayan heyvan mənşəli ərzaq məhsulları
- 05 Başqa yerdə adı çəkilməyən və ya təsnif olunmayan heyvan mənşəli məhsullar
- 06 Canlı ağaclar və digər bitkilər; bitkilərin kökləri, soğanaqları və digər analogi hissələri; kəsilmiş çiçəklər və dekorativ bitkilər
- 07 Tərəvəz və bəzi yeməli meyvəköklülər və kök yumruları
- 08 Yeməli meyvələr və qoz-fındıq; sitrus meyvələrinin qabıqları və ya qovun qabıqcıqları
- 09 Qəhvə, çay, maté və ya paraqvay çayı və ədviyyatlar
- 10 Dənli bitkilər
- 11 Unüytmə-yarma sənayesi məhsulları; səməni; nişastalar; inulin; buğda kleikovinası
- 12 Yağlı toxum və bar; digər toxumlar, bar və taxıl; dərman bitkiləri və texniki məqsədlər üçün bitkilər, saman və yem
- 13 Təmizlənməmiş təbii şəkər; kitrlər, qatranlar və digər bitki şirələri və ekstraktları
- 14 Toxuma (hörgü) məmulatlarının hazırlanması üçün bitki mənşəli materiallar; başqa yerdə adı çəkilməyən və ya təsnif olunmayan digər bitki mənşəli məhsullar
- 15 Heyvan və ya bitki mənşəli piylər və yağlar və onların parçalanması nəticəsində alınan məhsullar; hazır yeyinti piyləri; heyvan və ya bitki mənşəli mumlar
- 16 Ətdən, balıqdan və ya xərçəngkimilərdən, mollyusklardan və ya digər su onurğasızlarından alınan hazır məhsullar
- 17 Şəkər və şəkərdən hazırlanan qənnadı məmulatları
- 18 Kakao və ondan hazırlanan məhsullar
- 19 Taxıldan, undan, nişastadan və ya süddən alınan hazır məhsullar; un qənnadı məmulatları
- 20 Tərəvəzlərin, meyvələrin, qoz-fındığın və ya bitkilərin digər hissələrinin emal məhsulları
- 21 Müxtəlif ərzaq məhsulları
- 22 Spirtli və spirtsiz içkilər və sirkə
- 23 Yeyinti sənayesinin qalıqları və tullantıları; heyvanlar üçün hazır yemlər
- 24 Tütün və tütünün sənaye əvəziciləri
- 25 Duz; kükürd; torpaq və daş; suvaq materialları, əhəng və sement

Şəkil 1. Malların nomenklaturası

Ümumiyyətlə AR-da gömrük işinin təşkili sahəsində müstəqillik qazandığımız gündən bu günə qədər mühüm irəliləyişlər baş vermişdir. Müəyyən qanun layihələri hazırlanmış və qəbul olunmuş, qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmişdir. Bu məsələlərə növbət fəsillərdə nəzər salacağıq.

1.2. Gömrük fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsinin nəzəri əsasları

Gömrük xidməti tarixən qədim təsisatlardan biri olmuşdur. Bəziləri deyirlər ki, gömrük əməkdaşları bəşərdə ən köhnə peşə sahiblərindən olmuşlar. Kralların və imperatorların öz ərazilərində gömrük xidmətinin mövcudluğunu niyə bu qədər çox istəmələrini baş düşmək o qədər də çətin deyildir. Məcəzi mənada desək siz ərazinizə xətt çəkirsiniz və heç bir kəs haqq vermədən oranı keçə bilməz. Tarixən dövlətə mənfəət vermək elə gömrük işinin mövcudluğunun əsas səbəblərindən biri olmuşdur. Zaman ötdükcə gömrük xidmətinin hüquqları çoxaldılmış və biz müasir dövrdə yeni vəzifələrlə tanış oluruq. Amma, mövcud olanları təkmilləşdirmək və dəyişdirmək məqsədilə mədəniyyəti, tarixi, təşkilatı strukturu və eləcə də digər məsələləri bilmək çox vacib məsələlərdəndir.

Biz daha hər bir şeyə nəzarət edə bilmirik və ən vacibi isə bundan ibarətdir ki, biz hər bir şeyə nəzarət etmək istəmirik. Hər il çoxlu mallar və nəqliyyat vasitələri - hava gəmisi, yük maşını, gəmi, qatar, konteyner və insanlar sərhədlərimizdən keçirlər. Bu proseslər dövründə gəlirlər şəffaf toplanmalı, cəmiyyət qeyri-qanuni fəaliyyətlərdən qorunmalı və mühafizə olunmalı, eyni zamanda qanuni ticarətə şərait yaradılmalıdır. Əgər bura müasir şəraitdə gömrük birliklərinin və ticarət razılaşmalarının daha çox artdığı faktını da əlavə etsək, gömrük xidmətlərini qarşıda bundan da çox problemlər gözləyə bilər. Bu qeyd etdiyimiz məşhur Norveç səyyahı T.Heyerdalın kəlamına oxşayır: “Sərhədlər? Mən bütün dünyanı gəzmişəm və heç yerdə sərhəddə rast gəlməmişəm. Onlar yalnız bəzi adamların fikrində qalmaqdadırlar.” Faktiki olaraq bütün dünyadakı sərhədlərin yox edilməsi sərhədlərin keşiyində duran gömrük qurumları kimi təsisatlar üçün problem olaraq qalır. Vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün yeni yollar axtarılmalıdır.

Gömrük fəaliyyətinin nəzəri əsaslarından danışdıqda təbii ki, bu respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra formalaşmışdır. Bu zaman əsas nəzəri-metodoloji baza K.F.Heydərov tərəfindən yazılmış olan 4 cildlik kitablar kontekstində əks olundu. Daha sonra ilk kadr hazırlıqları professor A.Şəkərəliyev tərəfindən yaradılmış kafedra əsasında formalaşmağa başladı. Hazırda isə yaradılmış olan

Gömrük Akademiyası tərəfindən də kadr hazırlığı həyata keçirilir. Ümumiyyətlə qeyd edə bilərik ki, gömrük sahəsində xüsusi yeri olan A.Ş.Şəkərəliyev, C.Q.Nuriyev, M.Ataşiyev və s. bu kimi iqtisadçılar öz əsərlərində gömrük fəaliyyətinin təşkili və idarə olunmasına dair fikirlərini əks etdirmişlər.

Gömrük elminin hüquq və ya iqtisad elmi olması daim mübahisəli mövzu olaraq qalmışdır. Bir çoxları onun hüquq elmi olduğunu iddia etmiş, A.Ş.Şəkərəliyev, M.M.Məmmədli kimi iqtisadçılar isə onun iqtisad elmi olduğunu əsaslandırmışlar.

Deyə bilərəm ki, gömrük işinin təşkilinin səviyyəsi kadrların hazırlıq səviyyəsi ilə düz mütənasibdir. Belə olduqda onun təşkil olunması və xüsusi ilə idarə olunmasının nəzəri əsaslarını bilmədən onun uğurla həyata keçirilməsi mümkün deyildir.

Gömrük fəaliyyəti dövlətin xarici və daxili siyasətinin birləşməsində mövqe tutur və onun ən vacib sosial-iqtisadi, xarici iqtisadi proqramlarının həyata keçirilməsi ilə bilavasitə əlaqələndirilir. Gömrük orqanları birliyində idarəetmənin əsas məqsədi, belə desək, strateji idarəetmənin məqsədi AR-nın iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsini reallaşdırılmaqdan ibarətdir. İdarəetmənin qeyd etdiyimiz məqsədinin əldə olunması dövlət büdcəsinin mədaxil mənbələrinin formalaşdırılması üzrə başlıca fiskal orqan olaraq gömrük orqanına tapşınlan tapşırıqların həyata keçirilməsi ilə; gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə vəzifələrinin çoxaldılması ilə; Respublikamızın gömrük xidmətinin başqa dövlətlərin gömrük xidmətləri ilə qarşılıqlı əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsi üzrə iş ilə; gömrük kadrlarının müəyyən tələbatlarının daha çox təmini ilə əlaqədar müvafiq məsələlərin həll olunması ilə reallaşdırılır.

Məqsədin idarə olunma fəaliyyətindəki roluna əsasən, idarəetmənin tipləri fərqləndirilir. Gömrük orqanlarında daha üstün olaraq kənarçıxmalar üzrə, proqram və məqsədli idarəetmə həyata keçirilir. Gömrük qurumlarının idarə olunması pillələrinin hər bir həlqəsində idarəetmənin kənarçıxmalar üzrə olan tipi mövcuddur, çünki əsasən, mövcud duruma görə yaradılır. Bu tiptə məqsəd elə də diqqətə alınmır. Proqram idarəetməsi qeyd olunmuş proqramın idarəetmə sisteminin həlqələri üzrə bölünməsi və onun həyata keçirilmə ardıcılığının göstərilməsi ilə geniş işlənilib hazır

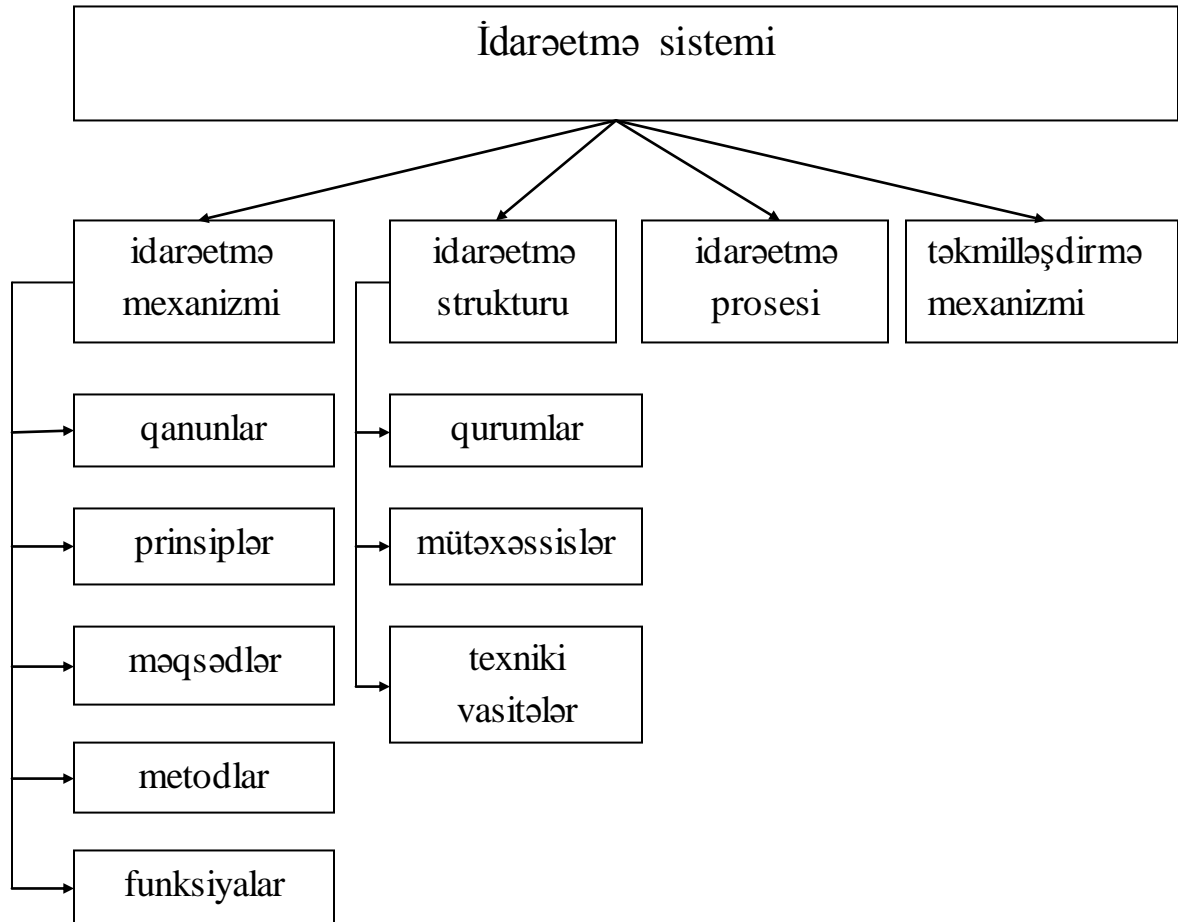
olunmasına əsaslanır. Məqsədin məqsədli idarəetmədə vacib rolu vardır və idarəçilik fəaliyyətinin xüsusiyyətini, gedişini təyin edir.

Gömrükdə idarəetmənin əsas hədəfi gömrük orqanlarının hər bir kadrlarının vahid sistem əsasında hərəkət etməsidir. Bu sistem tək bir istiqamətdə işləməlidir və qarşısında duran məsələlərin həllini təmin etməlidir. Buna görə də onun içində düzgün və dəqiq olan idarəetmə tələb olunur. Praktika göstərir ki, idarəçiliyə dair biliyi olmadan idarəetmə bir çox hallarda gömrük orqanlarında çoxlu yanlışlıqlara səbəb olur, beləliklə də dövlətin iqtisadiyyatının təhlükəsizliyinin təmini və onun iqtisadi mənafeələrinin müdafiə olunmasına müəyyən zərər vurur.

İdarəetmə gömrük qurumu kadrlarına elə kəsilməz təsir prosesidir ki, idarəçilik qərar və qanunlarının qəbulu və tətbiqi vasitəsilə dəyişkən daxili və xarici vəziyyətdə onların məqsədəuyğun davranışını təmin edir. İdarəetmə kəsilməz və nisbi prosesdir. Gömrük qurumlarında idarəetmənin kəsilməzliyi yəni, fasiləsiz xarakteristikası onlardan keçən informasiya proseslərinin daimi olmağı və arasıkəsilməzliyi ilə şərtləndirilir.

İdarəetmə prosesinin kəsilməzliyi onun dövrü olması haqqında, yəni cürbəcür idarəetmə səviyyələri tərəfindən və fərqli formalarla həyata keçirilən eyni cür idarəçilik işlərinin və ya idarəetmə dövrlərinin icrasının müəyyən ardıcılılığı və təkrarlanması haqqında fikir yürütməyə imkan verir.

Gömrük qurumlarında idarəetmənin sistemi bu komponentlərdən təşkil olunmuşdur: idarəetmənin mexanizmi, idarəetmənin strukturu, idarəetmə prosesi və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi mexanizmi. İdarəetmənin mexanizmi isə bunlardan ibarətdir: idarəetmə - qanunlar, prinsiplər, məqsədlər, metodlar və funksiyalar. İdarəetmə qurumları, idarəetmə üzrə mütəxəssislər və texniki idarəetmənin vasitələri idarəetmənin strukturunu təşkil edirlər. Hər bir idarəetmə səviyyələrinin göstərdiyi fəaliyyətin əsası idarəetmənin məqsədlərinə çatmaqdan ibarətdir ki, bu da idarəetmə prosesidir. İdarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi mexanizmini isə idarəetmə obyektinin təşəkkülü nəticəsində idarəetmə sistemində olunan əlavə və dəyişikliklər təşkil edir.

İdarəetməyə xas olan bəzi bu xüsusiyyətləri bilməklə gömrük orqanlarında idarəetməni daha da dərindən qavramaq olar:

-idarəetmənin xidməti fəaliyyətin sonuncu nəticələrində açıq ifadə olunan istiqamətlənməsi;

-idarəetmə fəaliyyətinin sistem içində XİF iştirakçılarının işləri ilə uyğunlaşdırılması;

-dövlət idarəetmə orqanı vəzifəsinin icra olunması;

-gömrük əməkdaşlarının XİF-in düzgün hərəkət etməyən iştirakçıları, qaçaqmalçılıq və onların müqabilləri ilə qarşıdurması vəziyyətində idarəetmə prosesinin dinamikliyi;

-idarəetmənin tətbiq olunduğu vəziyyətin nisbi qeyri-müəyyənliyi.

Gömrük qurumlarında mövcud olan idarəolunma sistemi obyektiv iqtisadi qaydalara və idarəetmənin qanunları ilə yanaşı bunların əsasında ərsəyə gələn əməliyyat-xidmət fəaliyyətinin hər bir subyektinin ictimai, kollektiv və şəxsi maraqlarının tək bir sisteminə əsaslanır. İdarəetmənin vacib xarakteristikası onunla

şərtlənir ki, onun, gömrük fəaliyyətinin effektivliyinin artırılmasında yaradıcı rolu vardır. İdarəetmə qanunları idarəetmə sisteminin yarım sistemləri və elementləri, burada baş tutan hadisələr və xarici mühit arasında ümumi, vacib və zəruri əlaqələri əks etdirir. Bu qanunlar obyektiv qanunlardır, belə ki insanların ağılından və iradəsindən heç bir asılılığı yoxdur. İdarəetmənin qanunlarını öyrənmək idarəetmə sistemlərinin formalaşması və onların fəaliyyət göstərməsinin təşkilində bu qanunlarının tələbatlarını nəzərə almağa şərait yaradır. Bu qanunlara aid edilir:

- Sistemin vahidliyi;
- Proporsionallıq;
- idarəetmənin funksiyalarının mərkəzləşdirilməsinin optimal nisbəti;
- sistemlərin (idarəedən və idarəolunan) nisbəti qanunu və s.

İdarəedən sistemin əsas ideyaları, qanunlar, vacib müddəalar və normalar dedikdə idarəetmənin prinsipləri anlaşılır. İdarəetmə praktikasında gömrük qurumları tərəfindən təşkilatı-texnoloji, xüsusi və ümumi kimi üç növ prinsip tətbiq edilir. Strateji idarəetmə normaları olan ümumi prinsiplər gömrük qurumlarının hər bir sahəsində və yarım sistemində fəaliyyətdədirlər. Buna baxmayaraq bu prinsiplər hər bir idarəçilik sistemində özünəməxsusdur. İdarəetmənin əsas ümumi prinsiplərinin gömrük orqanlarında idarəetmə sisteminə müəyyən təsiri bunu təsdiqləyir. Gömrük qurumlarında idarəetmənin xüsusi olan prinsiplərinə aid edilir: gömrük fəaliyyətinin mənəvi, sosial-siyasi və iqtisadi sahələrində həyata keçirilən prinsiplər və AR-nın iqtisadi təhlükəsizliyini öz səlahiyyətləri daxilində təminini həyata keçirən hökumət hüquq-mühafizə idarəsi olaraq gömrük qurumları çərçivəsində mövcud olan prinsiplər.

Tətbiq olunması üçün müəyyən idarəçilik əməliyyatları lazım olan konkret idarəçilik fəaliyyətinin bir növü idarəetmənin funksiyası adlanır. Gömrük sisteminin idarə olunmasında idarəetmə funksiyalarının çox vacib rolu vardır, çünki onlar hər bir həlqələrdə idarəçilik prosesinin mahiyyətini və məzmununu aşkara çıxarır və bu sahədə vəzifələrin bölünməsinə özündə birləşdirir, hər hansı nəticəyə çatmaq üçün onların tətbiqi zamanı fəaliyyət və növbəlilik birliyi tələb edir. Gömrük sistemində idarəetmə funksiyalarının təsnifatını verməklə, onları ümumi idarəetmə və gömrük

qurumlarının əməliyyat-xidmət fəaliyyətinin xüsusi növlərinin spesifik (konkret) idarəetmə funksiyalarına bölmək olar.

Ümumi funksiyalar idarəetmənin mahiyyətini əks etdirir: bunlar hər bir obyektin idarə olunmasını xarakterizə etdiyinə görə universaldırlar.

Bu funksiyalara aid olunur:

4) Tənzimətmə;

1) Əməliyyat-xidmət vəziyyətinin təhlili olunması və proqnozlaşdırılması;

2) Təşkilətmə;

5) Uçot və nəzarət.

3) Planlaşdırma;

Gömrük əməliyyat-xidməti vəziyyəti deyildikdə bir çox faktorlarla dialektik tərəqqidə olan, gömrük sistemindəki fəaliyyətə vacib dərəcədə təsir göstərən qarşılıqlı əlaqəli elementlərin cəmi nəzərdə tutulur.

Qarşıda duran məqsədlərə çatmaq üçün idarəetmənin obyektinə təsir üsullarının, yollarının, vasitələrinin və formalarının cəmi dedikdə idarəetmə metodu başa düşülür. Bu metodlara baxdıqda nəzərə almaq lazımdır ki, onların təsir göstərməsinin istiqaməti sistemin, həmçinin gömrük xidmətinin qarşısında duran konkret məqsədlərlə müəyyən olunur. Bu məqsədlər konkret olaraq iqtisadi, texniki, təşkilati, sosial məsələlərin həll olunmasını istəyir ki, bu da idarəetmənin müəyyən metodlarının icrasını tələb edir.

Metodlar gömrük sistemində idarəolunma fəaliyyətinin təsirinə və miqyasına əsasən təsnifləşdirilir. Gömrük sistemində idarəolunma fəaliyyətinin miqyasına əsasən ümumi və xüsusi metodlar ayrılır. Ümumi metodlar gömrük işinin ümumi problemlərinin, strateji vəzifələrin həll olunmasına istiqamətlənmişdir və bu metodlar gömrük sisteminin vacib olan məqsədlərini və fəaliyyət məsələlərinin əldə olunması yollarını müəyyənləşdirir. Xüsusi metodlar əsasən regional gömrük postları, gömrük idarələri, gömrükxanalar kimi cari və operativ olan idarəetmə sistemlərində istifadə olunur.

Gömrükdə təsir formalarına görə isə dolayı ilə birbaşa təsir metodları tətbiq olunur. Birbaşa metodlar dövlətin nüfuzuna və iradəsinə əsaslanır. Buraya aid edilir:

hüquqi və təşkilati-sərəncamverici. Dolayı təsir metodlarına aiddir: iqtisadi, sosial, iqtisadi-riyazi və psixoloji.

Gömrük sistemində idarəetmə prosesinin təşkil olunması onun tətbiq olunmasının ardıcılığını, dəqiqliyini və yol verilən səviyyələrini müəyyən edən hərtərəfli nizama qoyulmasıdır. İdarəetmə prosesinin təşkil olunmasına aid edilir:

-onun fərqli həlqələrinin, dövrlərinin, pillələrinin və idarəçilik əməliyyatlarının icra olunmasının zəruri ardıcılığını;

-konkret növ idarəçilik əməliyyatlarının tətbiq olunmasının qruplaşdırılması və onun müvəqqəti olaraq sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsini;

-idarəetmə prosesinin hər mərhələsini və onun bütün idarəçilik əməliyyatlarını normal olaraq və zamanında həyata keçirmək üçün vacib olan və lazimi həddə informasiyanın dəqiqliklə daxil olmasını;

-razılaşdırma, müzakirə, viza vermə, təsdiqetmə, məlumatlandırma və digər məcburi idarəçilik işləri hesab olunan idarəetmə prosesinin qaydalarını və yollarını müəyyənləşdirmək daxildir.

Gömrük sistemində qəbul olunan qərarların keyfiyyətli olması gömrük qurumlarının işinin məhsuldarlığına çox təsir edir. İdarəçilik qərarlarına idarəetmə sisteminin bu və ya başqa hərəkət növünün idarəetmənin subyektinin seçərək icra etdiyi fikri-iradə aktı kimi də baxmaq olar. İlk öncə qərar qəbul olunarkən obyektlərin qarşısında duran məqsəd və vəzifələrə baxılır, daha sonra onlar üçün icazə verilən əməliyyatların ölçüsü nəzərdə tutulur, qeyd olunanların həyata keçirilməsi üçün hansı resursların lazım olduğu dəqiqləşdirilir. Beləliklə də, idarəçilik qərarları proqram və məqsəddən ibarətdir desək uyğun olar.

İdarəçilik qərarlarını bir neçə yerə bölmək olar. Bunlara standart və standart olmayan qərarları aid etmək olar. Standart qərarlarda kənarçıxmalarla bərabər qərarın strukturasi və onun qəbul olunması proseduru işlənir. Bu cür qərarlar çox tez, özəl bir hazırlıq aparılmadan (məsələn, kadrların işdən çıxarılması və qəbulu haqqında əmrlər) qəbul oluna bilər.

Standart olmayan qərarlara yaradıcı qərarlarda deyə bilərik. Xüsusilə risk vəziyyətində bu cür qərarlara ehtiyac xeyli artır. Bu həmişə yeniləşən gömrük

şəraitinə ayaq uydurmaq və nəzarətdə olmayan resurslarla manevr etmək ehtiyacı ilə əlaqədardır.

Sonda isə qeyd edə bilərəm ki, bütün bu idarəçilik haqqında nəzəri bazanı bilmədən gömrük sistemin düzgün idarəetməsini həyata keçirmək mümkün olmaz və çoxlu yanlışlıqlarla nəticələnə bilər. Hər hansı bir dövlət də bu sahədə kadrların yetişdirilməsinə xüsusi diqqət ayırmalıdır.

1.3. ÜTT-nin gömrük fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı tələb və çağırışları

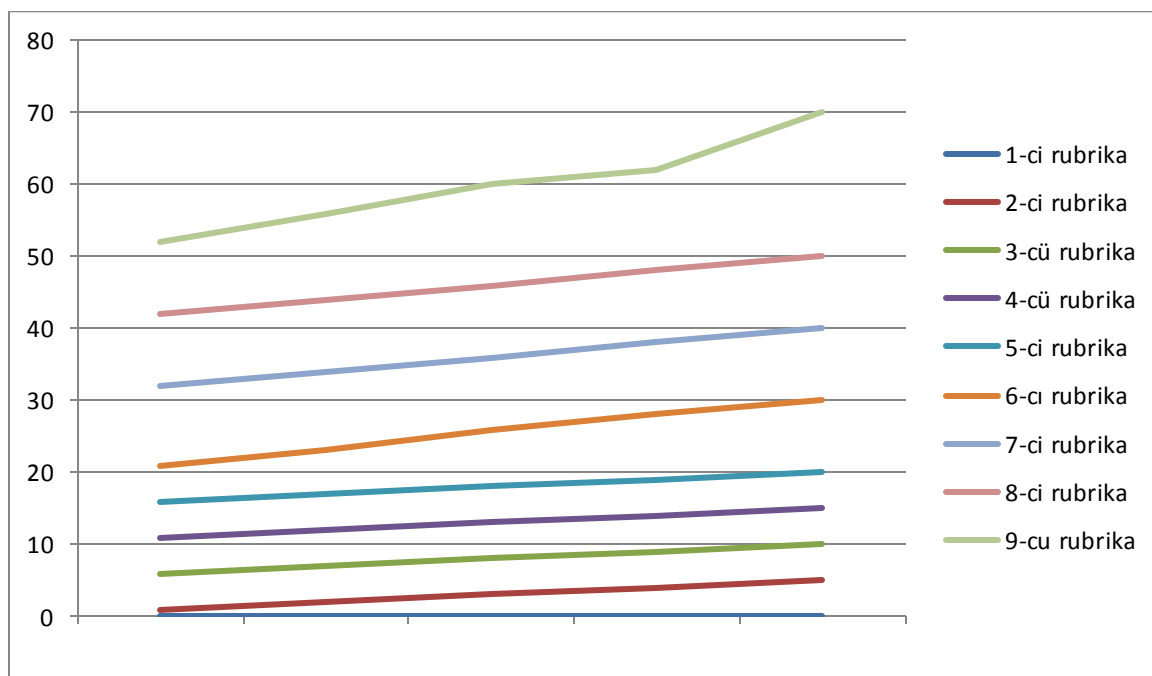
Çağdaş tərəqqi dövründə dövlət xarici ticarət fəaliyyətini mühüm dərəcədə inzibati məhdudiyyət və qadağalarla deyil, iqtisadiyyatın effektivliyini çoxaltmağa, konkret sosial-iqtisadi tərəqqi məsələlərinin reallığa çevrilməsinə yardım edən xarici ticarət əməliyyatlarını reallaşdırmaq üçün sərfəli iqtisadi vəziyyət yaratmaqla tənzimləməyə can atır. Dövlətin iqtisadiyyatına yaxşı təsir göstərməyən əməliyyatlar üçün isə daha az əlverişli vəziyyət qurulur. Elə bu cür məqsədlərlə də xarici ticarətin iqtisadi tənzimləmə üsullarından –idxal gömrük tarif dərəcələrinin aşağı salınması və ya çoxaldılması, valyuta əməliyyatlarının aparılma qaydasının başqa cür həyata keçirilməsi və s. istifadə olunur.

İqtisadi üsullar öz təbiəti etibarilə bazar vasitələri hesab olunur: onlar qiymət mexanizminin yardımı ilə malların rəqabətqabiliyyətliliyinə təsir göstərir. Inzibati tədbirlərə gəldikdə isə onlar bazar mexanizmlərinin təsiri olmadan da fəaliyyət göstərilir. ÜTT çərçivəsində iqtisadi üsullara başlıca yer verilsə də, hazırkı dünyada tətbiq olunan idxalın inzibati tənzimləmə üsulları bütün nöqsanlarına baxmayaraq, beynəlxalq ticarəti formalaşdıran başlıca amil kimi obyektiv reallıqdır və bunlarla hesablaşmamaq mümkün deyildir. Çağdaş dünya iqtisadiyyatının ən çox tənzimlənən hissələrdən biri də ticarətdir. Sərbəst ticarət simvolu altında, İEÖ ÜTT daxilində özlərinin, əsasən, yüksək texnologiyalı hazır məhsullarının ixracına mane törədən tarif və qeyri-tarif məhdudiyyətlərini azaltmağa çalışırlar. ÜTT-nin tətbiq etdiyi gömrük siyasəti rüsum səviyyəsinin artırılmaması və qeyri-tarif tədbirlərinin aradan qaldırılmasına istiqamətlənmişdir.

1947-ci ildə GATT-dan əvvəl sənaye ölkələri tərəfindən müəyyənləşdirilən orta tarif dərəcələri 20% və 30% idi. 50 il və 8 GATT raundu görüşmələrindən sonra sənaye ölkələri tərəfindən müəyyənləşdirilən orta tarif dərəcələri 5,5 % müəyyən olundu. 1994 Uruqvay raundundan sonra məsələn, ABŞ-da orta tarif dərəcəsi 3,2 % müəyyən olundu.

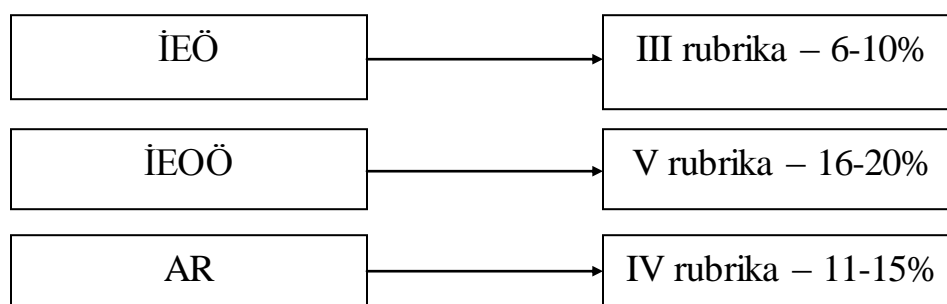
Ümumiyyətlə, gömrük tarif dərəcələrinin xətti olaraq azaldılması azalma əmsalından istifadə olunmaqla aparılır. Bu zaman gömrük tarifi dərəcələri dövlətdə

mövcud olan gömrük tariflərinin orta dərəcəsi olaraq götürülür. Aşağıdakı cədvəldə biz tarif rubrikalarını görə bilərik:

Qrafik 3. Tarif rubrikaları

Burada isə ölkələrin hansı rubrikaya aid olduğu göstərilmişdir:

GATT raundlarının nailiyyətlərinə baxmayaraq idxal rüsumları beynəlxalq ticarətdə əsas məsələ olaraq qalır. Bu İEOÖ-də bütün məhsullar üzrə 16,9%-dir. Hətta sənaye ölkələrində orta tarif dərəcələri aşağı olsa da bəzi sənaye malları və sahələri və bir çox qeyri-kənd təsərrüfatı mallarına 20% və daha çox rüsumlar tətbiq olunur. Əlavə olaraq, bir çox İEOÖ-in milli büdcələrinin əsas hissəsi idxal rüsumlarından asılıdır.

Qeyri-tarif tənzimləmə vasitələrinin ÜTT tərəfindən hazırlanmış müəyyən təsnifatı mövcuddur:

1 - ci qrup.
Hökumətin ticarətə
müdaxiləsi ilə bağlı
olan tədbirlər

-yerli məhsul
istehlakçı və
istehsalçılara
müəyyən güzəştlər
-ixrac subsidiyaları
-dövlət tədarükləri
-ticarəti
məhdudlaşdırmaq
üzrə müəyyən
tədbirlər
-kompensasiya
rüsurları

2 - ci qrup. Gömrük
və inzibati
prosedurların
xarakteristikası

-gömrük
dəyərləndirilməsi
metodları
-antidempinq
rüsurları
-tariflərin strukturu

-konsul və gömrük
rəsmiyyəti
sənədləri

-konsul rəsmiyyəti
və yığımları
-gömrük
sənədləşdirməsi
-malların mənşəyi
qaydaları

3 - cü qrup.
Standartlar

-texniki standartlar
-malların
qablaşdırılmasına
və markalanmasına
qoyulan tələblər

4 - cü qrup.
Spesifik ticarət
baryerləri

-idxalın kəmiyyət
məhdudiyyəti
-idxalın ikitərəfli
diskriminasiya
xarakterli
məhdudiyyətləri
-ixracın
məhdudlaşdırılması
-minimal
qiymətlərin
müəyyən olunması
-lisenziyalaşdırma
-kinofilmlərə
münasibətdə
qadağalar

5 - ci qrup. İdxal
yığımları

-depozitlərin
təqdim edilməsi
-xarici şərab-araq
məhsullarına
münasibətdə
məhdudiyyət
-idxalçılar üçün
kredit
məhdudiyyətləri
-müxtəlif yığımlar
-statistik və inzibati
yığımlar
-fiskal xarakterli
sərhəd yığımları
-avtomobillər
üzərinə qoyulan
diskriminasiya
xarakterli yığımlar
-idxal məhsullarına
xüsusi rüsurlar

ÜTT-yə üzv olarkən bütün dövlətlərin ölkənin qarşısında duran vacib məsələlərdən biri ÜTT-yə daxil olmaqla, özünün xarici ticarət siyasətini, xüsusi olaraq da, mal istehsal edənlərinin, ixracatçılarının və idxalçılarının mənafeələrinin fəal formada müdafiə edə bilib bilməyəcəyi və gələcək perspektivdə milli bazarı qoruyub qoruya bilməyəcəyi suallarını cavablandırmaqdır. Bu suala ilkin cavabı ÜTT-nin başqa üzvü olan dövlətlərin praktikasından verilir. Bu göstərir ki, vacib öhdəliklərdən biri milli bazarı qorumaq olan gömrük tarifi XTS-nin əsas aləti olub, var və olacaq. ÜTT daxilində, otuz ildən çox çəkən, beynəlxalq ticarət danışıqlarının səkkiz növbəli raundu dövründə gömrük tarifinin orta dərəcəsi mühüm dərəcədə aşağı salındı. Ancaq onun proteksionist funksiyası istisnasız olaraq hər bir ölkədə saxlanılmışdır.

ÜTT sazişlərindəki hüquqi normalar yerli iqtisadiyyatın müdafiəsi üçün özünün bütün üzvlərinə çoxsaylı imkanlar təqdim edir. İlk olaraq, ÜTT daxilində öz gömrük tariflərini aşağı endirmiş və əlaqələndirilmiş dövlətlər narahatlıq yaradan malların daxil olduğu dövlətlərlə məsləhətləşmələr və yeni danışıqlar vasitəsi ilə öhdəliklərinə götürdükləri tarif öhdəliklərini vaxtaşırı olaraq nəzərdən keçirmək imkanına malikdirlər. ÜTT-nin XXVII maddəsində qeyd olunmuşdur: “ ÜTT-yə üzv olan dövlətlər hər üçillik dövrün birinci günündə öncələr edilmiş gömrük güzəştlərini dəyişə və ya ləğv edə bilər, bir şərtlə ki, bu güzəştlərin istiqamətləndiyi ÜTT üzvü ilə öncədən məsləhətləşmələr aparsın ”. Belə halda ÜTT üzvü ləğv olunan güzəştləri kompensasiya edə bilən ona bərabər olan qiymətli güzəştlər əldə etməlidir. Bu qeyd olunanlar ümumi olaraq GATT-1994 28-ci maddə və 28-ci maddəni dəqiqləşdirən qeydlərlə, eyni zamanda GATT-1994 28-ci maddənin şərh olunması haqqında Uruqray raundunun nəticəsi olaraq qəbul olunmuş anlaşma ilə nizamlanır.

İkincisi, GATT-1994 12-ci maddəsi ÜTT-yə daxil olan hər bir dövlətə tədiyyə balansını və xarici maliyyə durumundakı bərabərliyi saxlamaq üçün idxalına icazə verilən malların həcm və dəyərini məhdudlaşdırmağa icazə verir. Bura aid olan fəaliyyət proqramının məqsədi idxala məhdudiyyətlərinin tətbiq olunmasıdır. Belə hal tədiyyə balansını düzəlməyincə aradan qaldırılmaz.

Üçüncüsü, hər bir ÜTT üzvü yerli istehsalın müəyyən bir sahəsinə zərər vuran və ya zərər vurma ehtimalı olan malların idxalını məhdudlaşdırma bilər. Bu cür müdafiə tədbirləri ÜTT-nin Müdafiə tədbirləri haqqında sazişi və GATT-1994 19-cü maddəsinə görə həyata keçirilir. Burada müəyyənləşdirilir ki, hər bir ÜTT-yə daxil olan dövlət rüsumlarının daimi olmayan şəkildə aradan qaldırılması və kvotaların həyata keçirilməsi kimi qoruma tədbiri tətbiq edə bilər, bir halda ki, hər hansısa bir malın idxal olunması yerli məhsul istehsalçılarına zərər vuracaq dərəcəyə qədər artır. Müdafiə tədbirləri daimi xarakterə malik deyil.

Dördüncüsü, GATT-1994 6-cı maddəsi və bu maddə ilə əlaqədar olan saziş haqsız rəqabətin çox görünən növü olan dempinqlə mübarizə üçün əsas vasitə olan antidempinq rüsumlarından istifadə olunmasına icazə verir. Son illərdə bu rüsumlardan və proseduralardan geniş şəkildə istifadə olunur. Bəziləri düşünürlər ki, yerli istehsalçıların qorunmasının əsas üsullarından biri məhz antidempinq rüsumlarıdır.

Beşincisi, ÜTT-nin qanunları subsidiya vasitəsilə olunan ixraca qarşıdır desək doğru olar. ÜTT-nin bu barədə sazişləri (subsidiya və kompensasiya tədbirləri haqqında) 2 cür məsələ qoyur: GATT-1994 6-cı maddəsinə daha da böyüdən kompensasiya tədbirlərinin icra qayda-qanunlarını və GATT-1994 16-cı maddəsinə təkmilləşdirən subsidiyalardan necə istifadə olunmasını. Sazişin I maddəsi dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş sahəyə təqdim olunan maliyyə köməyi kimi görülür və bu isə həmin sahələrə rəqabət üstünlüyü verir. Burada xüsusilə demək lazımdır ki, bu sazişdə subsidiyaya qadağa qoyulmur. Burada ancaq o cür subsidiyalara icazə verilmir ki, onlar ixrac edənə və istehsal edənə rəqabət üstünlüyü təqdim edərək ticarətə mənfəət təsir verir.

Beləliklə, ÜTT qaydaları ölkənin iqtisadiyyatının qorunmasına xüsusi diqqət ayırır, onu haqsız rəqabətdən qoruyur. TTBS və ÜTT zamanında bunlardan geniş şəkildə istifadə olunmuşdur. GATT-1994 18-ci maddəsi iqtisadiyyatda təzə meydana gələn sahələrin qorunmasına icazə verir. GATT daxilində bu maddə İEOÖ-ə aid

olunmuşdur. Buna baxmayaraq, sazişin bəzi hissələri İEÖ-də və keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə də istifadə oluna bilər.

Ölkədə mənafeələrin qorunmasında texniki maneələr və sanitariya və fitosanitar tədbirlər barədə sazişlərin mühüm yeri vardır. Burada bir halda bu tədbirlərin həyata keçirilməsinə yol verilir ki, xarici və yerli mallara eyni formada tətbiq edilsin və səmərəli olmayan məhdudlaşdırılardan olmasın.

Bunlardan başqa, GATT-1994 maddələri ÜTT üzvlərinin müəyyən milli mənafeələrinin qorunmasına istiqamətlənə bilən tədbirləri o halda tətbiq etməyi üzv dövlətlərə icazə verir ki, bu tədbirlər eyni vəziyyətlərin və ya beynəlxalq ticarətin gizli məhdudlaşdırılmasının üstünlük təşkil etdiyi ölkələr arasındakı münasibətlərdə əsaslandırılmamış diskriminasiya xarakterli yolla tətbiq olunmasın. Bunlar burada göstərilmişdir: GATT 1994 20-ci və GATT-1994 21-ci maddə. Bu tədbirlər arasında bütün ÜTT-yə üzv olan dövlətlərin təhlükəsizliyini qorumaq üçün vacib hesab etdiyi istədiyi hərəkəti edə bilmək hüququ vurğulanır. Beləliklə də, ÜTT daxilində yerli mal istehsalçıları və istehlakçıları qorumağa şərait yaradan hüquqi qaydalar formasında əhatəli tədbirlər spektri vardır.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatının özünəməxsus qanunvericiliyi mövcuddur. Bu qanunlar ona üzv olan hər bir dövlətin qanunvericiliyində əks olunmalıdır ki, onlarda aşağıdakılardır:

-GATT-1994, 8-ci maddə (1): Malların ixrac və idxalına və ya ixrac və idxalla bağlı olaraq, ÜTT-yə üzv olan dövlətlər tərəfindən müəyyən olunan hər bir ödəmə və istənilən cür yığımlar (ixrac və idxal rüsumlarından əlavə və 6-cı maddədə göstərilmiş vergilər istisna olmaqla) göstərilmiş xidmətlərin təqribi dəyəri ilə məhdudlaşmalı və ölkədə malların dolay yolla ilə qorunması və fiskal məqsədlərlə ixrac və ya idxala vergi tətbiq edilməsi olmamalıdır.

-GATT-1994, 10-cu maddə, 1: ÜTT-nin üzv dövlətləri tərəfindən məhsulların gömrük məqsədilə qiymətləndirilmə və təsnifat olunmasına, yaxud gömrük dərəcələrinə, digər yığımlara və tələblərə, vergilərə, ixrac və idxal məhdudlaşdırılmasına və qadağan olunmasına əsasən həyata keçirilən qayda-

qanunlar, məhkəmənin qərarları və ümumi xarakterli inzibati fərmanlar və s. tez olaraq vaxtında dərc olunmalıdır.

-GATT-1994, 10-cu maddə, 3(a): Hər bir ÜTT-yə üzv olan dövlət I paraqrafda (yəni, maddə 10) göstərilmiş hər bir qanun-qaydaları, ümumi xarakterli məhkəmənin qərarlarını və sərəncamlarını eyni şəkildə və qərəzsiz olaraq, effektiv yolla tətbiq etməlidir.

-GATT-1994, 10-cu maddə, 3(b): Hər bir ÜTT-yə üzv olan dövlət gömrük məsələlərinə aid inzibati tədbirlərin tez baxılması və düzəlməsi üçün arbitraj, məhkəmə, inzibati prosedurlara və tribunalları olmalıdır , yaxud onları bacardığı qədər cəld yaratmalıdır. Bu prosedur və tribunallar tədbirlərin icra olunmasının həvəslə olunduğu qurumlardan asılılığı olmamalıdır və onların verdikləri qərarlar həmin qurumlar tərəfindən icra olunmalıdır.

-GATT-1994, 8-ci maddə, 1(c): ÜTT-nin üzvləri həm də, idxal və ixrac rəsmiləşdirilməsinin asanlaşdırılması və sadələşdirilməsi, eyni zamanda ixrac və idxal sənədləşdirilməsinə tələblərin vacibliyini qəbul edir.

-GATT-1944, 8-ci maddə, 2: Bir ÜTT üzvü başqa ÜTT üzvünün və yaxud ÜTT tələbi üzrə öz qanun-qaydalarının qüvvəsini bu maddənin maddələri çərçivəsində nəzərdən keçirməlidir.

-GATT-1994, 7-ci maddəsi barədə saziş: Gömrük dəyəri 1-ci maddəyə görə müəyyən oluna bilmədiyi zaman, gömrük idarələri və idxalçılar arasında gömrük dəyərinin 2-ci və ya 3-cü maddələrin tələblərinə uyğun olaraq, hesablanması üçün bazanı müəyyən etmək məqsədilə danışıqlar başlanmalıdır. Hər iki tərəf arasında danışıqlar prosesi gömrük dəyərinin əsasını müəyyənləşdirmək məqsədilə məlumat mübadiləsinə səbəb olur.

-Yenə orada, maddə 7,2 (f): gömrük dəyəri 7-ci maddənin tələblərinə əsasən, minimal gömrük dəyəri əsasında müəyyənləşdirilməməlidir.

-ÜTT. Gömrük idarəçiliyinin dəyərin real və ya dürüst bəyan edilməsindən şübhələndiyi hallar haqqında qərar. Gömrük idarələri gömrük dəyəri barədə sazişin 1-ci maddəsinə görə gömrük dəyərinin təyin olunmasının mümkün olmadığı nəticəsinə

gəldiyi durumda, qəti qərar qəbul olunmazdan öncə, gömrük administrasiyası idxalçının verdiyi sənədlərin dəqiqliyi və doğruluğuna dair öz şübhələrini yazılı olaraq idxalçıya çatdırır və cavab üçün ona zaman verir. Qərar qəbul olunduqda, gömrük administrasiyası qərarın qəbul olunduğunu əsaslarla bir yerdə yazılı olaraq idxalçıya tədqim edir.

-GATT-1994, 5-ci maddə (2): Hər ÜTT-yə üzv olan dövlət ərazisindən beynəlxalq tranzit üçün istifadə olunması hallarında daha effektiv marşrutlar üzrə tranzit azadlığı verir.

-Yenə orada, 5-ci maddə (3): Tranzit malları, gömrük ödəncələrindən, eləcə də bütün tranzit rüsumlarından və ya tranzit haqqında müəyyənləşdirilmiş digər yığımlardan, daşımaya görə haqlar, yaxud tranzitlə və ya qeyd olunmuş xidmətlərin dəyəri ilə əlaqədar olaraq inzibati xərclərə uyğun yığımlar istisna olmaqla, azad olunur.

Gömrük-tarif tənzimlənməsi və onun bir çox tərəflərinə, sənədlərin sadələşdirilməsi, prosedurların asanlaşdırılması, sənədlərin unifikasiyası məsələlərinə bir çox beynəlxalq birliklər xüsusi olaraq diqqət yetirirlər. Artıq qeyd etdiyimiz ÜTT ilə yanaşı BMT Ticarət Və İnkişaf Konfransı (YUNKTAD), Avropa İqtisadi Komissiyası (BMT AİK), Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (əvvəllər gömrük əməkdaşlığı üzrə şura) bu sahədə mühüm və çevik rol oynayırlar. Onlar qeyd etdiyimiz məsələlərə dair məlumat kitabları, beynəlxalq sazişlər, tövsiyələr, təlimatlar hazırlamışlar. İlk öncə, onların fəaliyyət göstərməsi nəticəsində beynəlxalq konvensiyalar və digər önəmli hüquqi sənədlər meydana gəlmişdir ki, bunlarla da XXI əsrin başlarında gömrük tənzimlənməsini və onun tərəqqi yönlərini müəyyənləşdirən dünya təcrübəsi toplanaraq sintez olunmuşdur.

II FƏSİL. GÖMRÜK İŞİNİN TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ EDİLMƏSİ SİSTEMİ

2.1. Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi xüsusiyyətləri

Gömrük idarəetmə qurumları – şəffaflığın artırılması, gömrük gəlirlərinin maksimum toplanmasına və malların gömrük rəsmiləşdirilməsinin gecikməsinin aradan qaldırılmasını təmin etməlidirlər. Vahid gömrük idarəetmə sistemi idxal və ixrac proseslərini dəstəkləmək, əməliyyatları sürətləndirmək və beynəlxalq ticarətdə qarışıq olan xərcləri azaltmaq məqsədilə yaradılır. Onlar beynəlxalq ticarəti idarə etmək üçün qanuni tələblərə uyğun olaraq inkişaf etməlidirlər və bütün bunları asanlaşdırmaq üçün bəzi sahələrdə əməkdaşlıq etməlidirlər.

Gömrük qurumları sistemində idarəetmənin səviyyələrinə aid olunur:

- AR DGK;
- Komitənin bölmələri və azad şöbələri;
- gömrükxanalar;
- gömrükxanalara aid olan bölmələr;
- gömrük postları və uyğun peşəkar və idarəçilik vəzifələrini tətbiq edən icra mütəxəssislər.

İlk öncə AR DGK-nın vacib rolundan danışaq. Dövlət Gömrük Komitəsi ona aid qəbul olunmuş əsasnamədə göstərilmiş sahələrə əsasən, gömrük işi istiqamətində dövlət siyasətini və nizamlanmasını tətbiq edən, hüquq mühafizə orqanı statusuna malik olan mərkəzi icra hakimiyyəti qurumudur. DGK fəaliyyətində AR-nın Konstitusiyasını, AR-nın qanunlarını, AR Prezidentinin sərəncam və fərmanlarını, AR-nın Nazirlər Kabinetinin sərəncam və qərarlarını, AR-nın qoşulduğu beynəlxalq müqavilələri və ona aid olan əsasnaməni rəhbər tutur. DGK bir sıra qurumlarla qarşılıqlı əlaqəli şəkildə öz vəzifələrini icra edir. Dövlət Gömrük Komitəsinin başlıca fəaliyyət istiqamətlərinə aiddir:

-gömrük işi sahəsində mərkəzləşmiş dövlət siyasətinin tətbiqində başlıca rol oynayır və bu siyasətin tətbiq olunmasının təminini həyata keçirir;

-gömrük işininin tərəqqisini təmin edir və onun təşkilini həyata keçirir;

-normayaratma fəaliyyətini həyata keçirir;

-hüquq mühafizə fəaliyyətini həyata keçirir;

-AR-da öncül gömrük tənzimlənməsi alətlərindən istifadə olunmasını təşkil edir.

Ümumiyyətlə AR-da gömrük işinin idarə olunmasında, təkmilləşdirilməsində, təşkilində DGK çox vacib rol oynayır.

Gömrük işinə birbaşa olaraq rəhbərliyi DGK həyata keçirir. Başqa sözlə desək, DGK AR-nın gömrük işini icra edən mərkəzi icra hakimiyyəti qurumudur. Qeyd etdiyimiz kimi hüquq-mühafizə statusuna malik olan gömrük orqanları vahid sistemdən ibarətdirlər. Gömrük sisteminə daxil olmayan, ancaq DGK-nın idarəsi altında olanlara aid olunur:

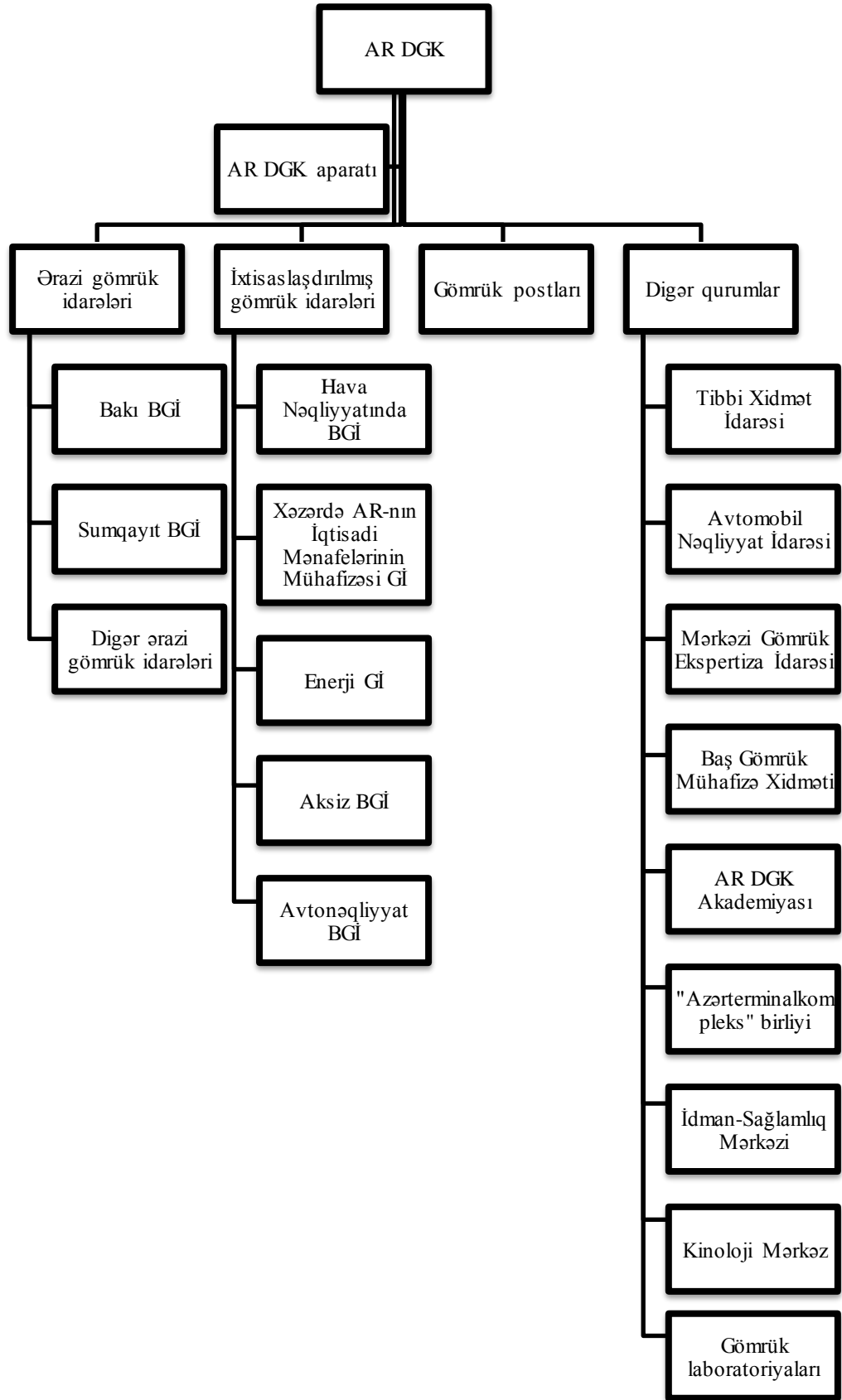
- Mal və nəqliyat vasitələrinin ekspertizası və tədqiq olunmasından ötrü qurulan gömrük laboratoriyaları;

- Gömrük işində elm-tədqiqatın aparılması, kadrların hazırlanması və onların ixtisasının dərəcələrinin yüksəldilməsi məqsədilə qurulan elmi-tədqiqat qurumları, peşəyönümlü təhsil-tədris müəssisələri;

- Gömrük işindəki məsələlərin həll olunmasına yardım göstərən hesablama mərkəzləri, poliqrafiya, tikinti istismar orqanlar və başqaları (məsələn, gömrük anbarları və müvəqqəti saxlanma anbarları).

DGK-nın idarəetmə fəaliyyəti birinci növbədə ona tabe olan gömrük idarələri ilə qarşılıqlı şəkildə münasibətlərdə öz əksini tapır. Bəzən DGK fiziki vəzifəli insanlarla, eləcə də fiziki şəxslərlə birbaşa ünsiyyət də qurur. Gömrük idarələrin ortaq problemləri gömrük sisteminin bütün həlqələrində həll olunur və bu zaman DGK əsas rol oynayır. Bu məsələlərdən əlavə DGK gömrük xidmətinə rəhbərlik edir və gömrük işinin tərəqqisi ilə bağlı olan xüsusi problemləri həll edir.

AR DGK-nin struktruna bu cədvəldə baxa bilərik:

ADGK :

-ondan asılı qurumların, müəssisələrin, təşkilatların mülkiyyətinin idarə olunmasında mülkiyyətçi hüquqlarını icra edir;

-gömrük qurumlarının səlahiyyətli şəxsləri tərəfindən qaçaqmalçılıq, gömrük və vergi qayda-qanunlarına riayət olunmadığı halda işlərin icra edilməsində prosessual normalara əməl edilməsinə nəzarəti həyata keçirir, bu cür pozuntu halları haqqında verilmiş şikayət və ərizələrə baxır.

DGK ona tapşırılmış funksiyalara əsasən və qanunverciliyə uyğun olaraq bu vəzifələri icra edir:

-respublikanın gömrük siyasətinin tətbiqi üçün iqtisadi, hüquqi, təşkilati mexanizmlər hazırlayaraq tətbiq olunmasının təminini həyata keçirir;

-İEÖ-lərin praktikasından yararlanmaqla Azərbaycanda gömrük işinin inkişafına dair proqramını hazırlayaraq tətbiq edir;

-Məcəllədə göstərilmiş formada gömrük nəzarətinin tətbiqini və modernləşdirilməsi üçün işlər görür, belə nəzarətin effektivliyinə ziyan vurmada onun asanlaşdırılması və optimallaşdırılması üçün tədbirlər görür;

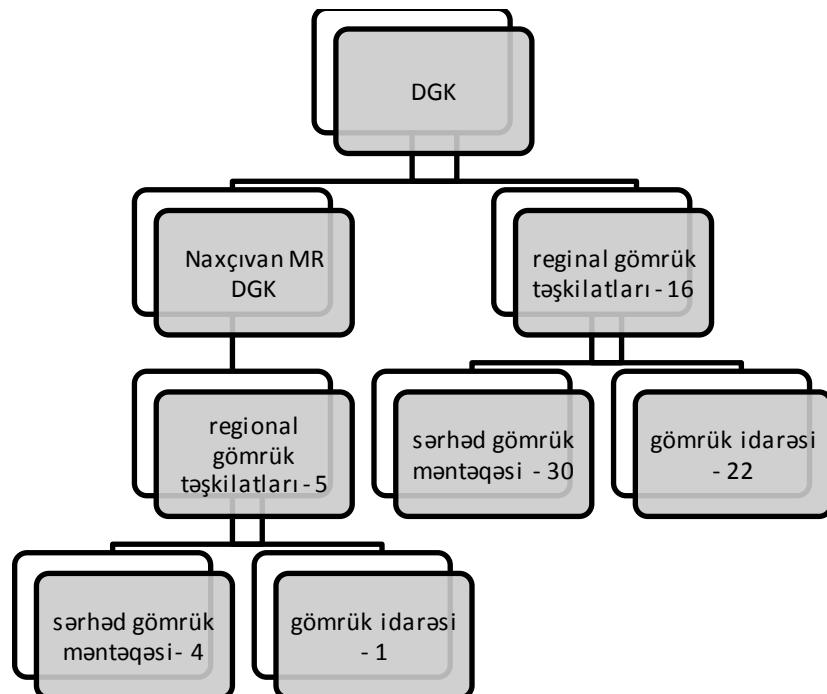
-Dövlət tərəfindən müəyyən olunmuş gömrük sərhəddindən aparılan əşyalar haqqında lisenziyalaşdırma, qiymətlərin tənzim olunması və başqa qeyri-tarif tədbirləri də daxil olmaqla iqtisadi planların işlənməsində və hazırlanmasında iştirak edir və səlahiyyətləri çərçivəsində onların həyata keçirilməsini təşkil edir;

-Praktiki və elmi nöqtəyi-nəzərdən əsaslandırılmış formada malların gömrük dəyərinin dəqiq müəyyənləşdirilməsinə nəzarət edir;

- Operativ və sürətli mexanizm yaratmaqla Azərbaycanın gömrük sərhəddindən aparılan əşyalardan gömrük rüsumlarının, vergilərin, aksizlərin, həmçinin başqa gömrük ödənişlərinin yığılmasını təşkil edir.

DGK-nın səlahiyyətli şəxsləri, başqa hüquq-mühafizə qurumları, nazirliklər və baş idarələrlə, digər dövlətlərin gömrük idarələri ilə ikitərəfli münasibətlər yaradır. Tapşırıq, sərəncam və əmr vermək də DGK-nın səlahiyyətlərinə daxildir . Komitə barədə əsasnaməni AR Prezidenti təsdiq edir. Gömrük idarələrinin vahid sisteminin

müəyyənləşdirilməsi, gömrük qurumlarının əsasının qoyulması, yenidən təşkil olunması və ləğv olunması səlahiyyəti isə prezidentə aiddir. AR gömrük işini birbaşa tətbiq edən qurumlar Komitə tərəfindən təsdiqlənən əsasnamələrə uyğun olaraq fəaliyyət göstərirlər. Gömrük Komitəsinin başında sədr durur. Respublikamızın Prezidenti isə bu sədri vəzifəyə təyin və azad edə bilər. DGK-nın kollegial iclaslarında vacib məsələlər üzrə danışıqlar aparılır. Kollegiyanın işinə də sədr başçılıq edir, sədrin müavinləri, eləcə də rəhbərlik işçiləri buraya daxil olunur. Hər bir gömrük idarələri və gömrük işçiləri üçün burada qəbul olunan və sədr tərəfindən təsdiq olunan qərarların yerinə yetirilməsi məcburidir. Komitənin mərkəzi aparatı müəyyən tədbirləri təşkil edir, gömrük işinin idarə olunması sistemini təşkil edir, müvafiq normativ aktların yaradılmasının təminini həyata keçirir, informasiyaların toplanması və analiz olunması, idarəetmə qərarlarının hazırlanması və yerli gömrük idarələrinin fəaliyyətinin bir-birilə əlaqələndirilməsini təşkil edir. Komitənin idarə və bölmələri gömrük xidmətinin mərkəzi orqanı səviyyəsində qərarların qəbul olunmasını təmin edirlər və bu qərarların yerlərdə icra olunmasını təşkilini həyata keçirirlər. DGK-nın bölmələrinin iş prinsipinin vacib hissəsini funksional fəaliyyət təşkil edir, yəni ki, bütün idarə və şöbələrin fəaliyyəti DGK-nə tapşırılmış funksiyaların icra olunmasını təmin etmək məqsədini güdür.

Gömrük idarələri, başqa hakimiyyət orqanları, qurumlar, müəssisələr, təşkilatlarla və eyni zamanda vətəndaşlarla da ikitərəfli əlaqələr yaradır. Elə hallar vardır ki, bu zaman qanunvericilik gömrük qurumlarının vəzifələrinə aid olunmuş məsələlərin başqa idarələr və qurumlar tərəfindən icra edilməsinə icazə verir. Belə halda gömrük orqanlarının bu prosesə nəzarəti həyata keçirmək hüququ vardır. AR-nın gömrük orqanlarının qarşısında vacib funksiyalar durur:

- ❖ respublikamızın gömrük siyasətinin hazırlıq işlərində yer almaq və bu hazırlanmış siyasəti tətbiq etmək;

- ❖ respublikamızın gömrük qurumlarına tapşırılmış qanunvericilik aktlarına əməl olunmasını təmin etmək, gömrük işinin tətbiqi zamanı idarələrin, qurumların, təşkilatların və şəxslərin, eləcə də sahibkarların mənafe və hüquqlarını qorunması üçün tədbirlər görmək;

- ❖ öz vəzifələri çərçivəsində iqtisadi təhlükəsizliyimizi təmin etmək;

- ❖ AR-nın iqtisadi mənafeyini müdafiə etmək;

- ❖ gömrük tənzimlənməsi alətlərinin tətbiqini həyata keçirmək;

- ❖ gömrük ödənişlərini toplamaq;

- ❖ respublikanın gömrük sərhədindən aparılan mallar haqqında iqtisadi siyasət tədbirlərinin hazır olmasında iştirak edərək bu tədbirlərin tətbiqini həyata keçirmək;

- ❖ Respublikamızın gömrük sərhədindən mal və nəqliyyatların aparılması qanunlarına əməl olunmasını təmin etmək;

- ❖ gömrük işində cinayətkarlığa, eləcə də gömrük və vergi qanun-qaydalarına riayət olunmaması hallarına qarşı mübarizə aparmaq, narkotik maddələrin, silahların, xalqımızın və digər ölkə xalqlarının tarixi, bədii, arxeoloji tapıntıları olan əşyaların, intellektual mülkiyyət obyektlərinin, məhv olmaq təhlükəsi olan heyvanların və bitkilərin, başqa əşyaların malların Respublikanın gömrük sərhədindən qeyri-qanuni şəkildə aparılmasının qarşısını almaq; beynəlxalq terrorçuluğa qarşı mübarizə göstərmək və Respublikanın aviasiya limanlarında beynəlxalq mülki aviasiyanın

fəaliyyət göstərməsinə qeyri-qanuni müdaxilə olunmasının qarşısının alınmasına yardım göstərmək;

- ❖ gömrük sərhədində mal dövriyyəsini sürətlə həyata keçirməyə uyğun vəziyyət yaratmaq;

- ❖ XİF-in gömrük statistikasını və dövlətimizin xüsusi gömrük statistikasını aparmaq;

- ❖ XİF MN-nı aparmaq;

- ❖ idarələrin, qurumların, təşkilatların və fiziki şəxslərin XIƏ-nin tərəqqisinə dəstək;

- ❖ dövlətin və onun əhalisinin mənafeyinin, cəmiyyətin, iqtisadi təhlükəsizliyin, həyat və sağlamlığın, ətraf mühitin və s. qorumaq, ölkə ərazisinə idxal olunan məhsulların istehlakçıların mənafeyinə ziyan vurmaması sahəsində tədbirlər görmək;

- ❖ öz səlahiyyətləri çərçivəsində valyuta nəzarəti həyata keçirmək;

- ❖ gömrük sahəsində beynəlxalq öhdəliklərin həyata keçirilməsini təmin etmək; beynəlxalq müqavilələrə baxılmasında iştirak etmək; beynəlxalq əməkdaşlıq məsələləri ilə məşğul olmaq;

- ❖ araşdırma aparmaq və müəyyən məsləhətlər vermək, kadr və mütəxəssis hazırlanmasını həyata keçirmək;

- ❖ müəyyən olunmuş hesabatları hazırlamaq və müvafiq qurumlara təqdim etmək;

- ❖ işçilər üçün lazımı şərait yaratmaq və mərkəzləşmiş maliyyə - təsərrüfat siyasətinin yerinə yetirilməsində iştirak etmək;

Şəkil 2. Gömrük orqanları

Komitənin nəzarət və rəhbərlik etdiyi qurumlardan biri də gömrükxanalardır. DGK gömrükxananın fəaliyyətdə olacağı ərazinin həddini müəyyənləşdirir. Gömrükxanaya tabe olan və işlərin xarakter və çəkisindən asılı olaraq gömrük postları yaradılır. Gömrükxanalar fəaliyyətdə olduğu ərazilərin sərhədləri respublikamızın ərazi-bölgü prinsipi ilə təyin olunmuş bölgələrin inzibati sərhədləri ilə üst-üstə düşməyə də bilər. Gömrükxanaların onlara tapşırılmış vəzifə və funksiyaları icra etməsini təmin etmək üçün geniş hüquqları vardır:

-mallar və nəqliyyat vasitələrinin müəyyənləşdirilmiş gömrük prosedurunda yerləşməsinə icazəni vermək;

-gömrük nəzarətini və müayinəsini tətbiq etmək;

-gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin tətbiqi üçün nəqliyyat vasitələrinin dayandığı yerin və zamanının müəyyənləşdirilməsi və onların dayandığı yerlərdən getməsinə icazələrin verilməsi;

-respublikanın gömrük ərazisindən gömrük qurumlarının izacəsi olmadan çıxmış nəqliyyat vasitələrinin durdurmaq, hava və dəniz gəmilərini işə geriye döndərmək;

- nümunə və problemlərin alınması və ekspertizası;
- bəyannaməçi və gömrük daşıyıcılarından gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin icrasında yardım tələb etmək;
- mallar və nəqliyyat vasitələrinin buraxılmasına icazə verdikdən sonra gömrük nəzarəti tətbiq etmək;
- səlahiyyətləri çərçivəsində gömrük ödəmələri zamanının qısaltılması haqqında qərar qəbul etmək;
- gömrük qayda pozuntusu hallarında şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması;
- gecikdirilmiş gömrük rüsumlarının alınması;
- gömrükxanaların və onların bölmələrinin fəaliyyətdə olma yerini, iş vaxtını dəqiqləşdirmək.

Gömrük postlarına gəlincə onlara rəhbərliyi gömrükxanalar həyata keçirir. Lazım olduqda Komitəyə tabe olan postların da yaradılması mümkündür. Gömrük postlarına müəyyən ümumi qaydalara əsasən hüquqi şəxs statusu verilmir, ancaq Komitənin xüsusi tələbi ilə belə status təyin oluna bilər. Belə olan halda postun azad balansı, banklarda hesabları yaradılır və bu postlar öz mülkiyyəti üzərində idarəetmə hüququna malik olur.

Həll olunması əsas olan idarəetmə və təşkilati problemlər içərisində Respublikanın gömrük sisteminin hazırki dövr üçün və gələcək perspektivdə yüksək keyfiyyətli və mürəkkəb gömrük infrastrukturunun qurulması xüsusi maraq doğurur. Ümumiyyətlə, getdikcə rolu artan gömrük infrastrukturuna təsir göstərən müəyyən şərait və tələblər vardır: ilk öncə, XİFT prosesində vəzifələrin, səlahiyyətlərin və məsuliyyətlərin qısaltılması ilə bağlı olaraq, gömrük qurumlarının fəaliyyət göstərməsinin ağırlaşması; daha sonra isə, gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin çəkisinin vacib dərəcədə qısaltılması və bu proseslərin tətbiqinin texnika və texnologiyadan asılılığının artması. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, gömrük infrastrukturunun tərəqqisi və təşkil olunması gömrük sisteminin başlıca atributu, gömrük işinin tətbiqi və icra olunmasında onun effektiv olmasını şərtləndirən mühüm amillərdən biridir.

2.2. Gömrükdə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemlərinin tətbiqi

Qlobal ticarət dünyası dayanmadan sürətli dəyişikliyə məruz qalır və təchizat zəncirinin hər bir maraqlı tərəflərinə təzə problemlər yaratmaqda davam edir. Gömrük orqanlarına və beynəlxalq ticarətə önəmli təsir edən bir neçə faktordan biri də qloballaşma və informasiya texnologiyalarıdır. Bundan əlavə, bəzi dövlətlərdə gömrük rüsumlarının aşağı düşməsi və ticarətin çəkisinin çoxalması faktı onu əks etdirir ki, uyğungəlmə və inzibati haqların həm ticarət, həm də gömrük sahəsində aşağı salınması üçün müəyyən tədbirlər görülməsə, bunlar zaman ötdükcə daha çox artacaqdır. Gömrük qurumları iqtisadiyyatları tərəqqi etdirmək, qanuni ticarətə kömək göstərmək, yüksək riskliliyə aid olan sahələrə resurslar ayırmaq və həmçinin, ümumi elektron məlumatlara üstünlük vermək üçün kommersiyya sistemləri bazasında və gömrük məqsədləri ilə həmin informasiyalardan təkrar olaraq istifadə edərək yüksək dərəcədə yatırım edə bilərlər. Eyni zamanda vətəndaşlarının və cəmiyyətin narkotik vasitənin təsirinə məruz qalması və silahların və kütləvi qırğın alətlərinin qaçaqmalçılıq ilə aparılması nəticəsində baş tutan terror vəziyyətləri kimi digər təhlükələrdən müdafiə olunmasında gömrük orqanları vacib rol oynayır.

Müasir dövrdə informasiya texnologiyalarının inkişafı və bu vasitə ilə gömrük işinin daha səmərəli idarə olunması, AR Dövlət Gömrük Komitəsinin sistemində gömrük fəaliyyəti ilə bağlı olaraq yerinə yetirilən əməliyyatların idarə olunmasının avtomatlaşdırılması səbəbilə VAİS-in yaradılmışdır. VAİS (Vahid Avtomatlaşmış İdarəetmə Sistemi) respublikamızda gömrük xidmətinin elektronlaşdırılması və eyni zamanda icra olunan gömrük prosedurlarının avtomatlaşdırılması üçün yaradılmışdır. VAİS vasitəsilə hər bir gömrük sistemini əhatələyən orqanlar (məsələn, daxili gömrük orqanları, sərhəd gömrük buraxılış idarələri) ilə yanaşı başqa dövlət qurumları da bir-birinə bağlanır. DGK-nın informasiya resurslarından sayılan bu sistem komitənin kooperativ şəbəkəsində əks olunur. Buna görə də bu sistemdən yararlanan kadrlar öz kompüterlərini qeyd etdiyimiz şəbəkəyə bağlamalıdırlar. VAİS gömrüyün bir sıra tərəflərini əhatələyir:

- 1) Gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə bərabər malların və nəqliyyat vasitələrinin sistemə yazılması;
- 2) Bu sahədə hüquq pozuntularının qeyd olunması;
- 3) Risklərin idarə edilməsi;
- 4) Maliyyə məsələlərinin tənzimlənməsi;
- 5) Təhlillərin aparılması və statistik informasiyaların toplanması;
- 6) Cəmiyyətin məlumatlandırılması və elektron xidmətlərin onlara təqdim olunması;
- 7) Orqanlarda resursların idarə olunması;
- 8) Gömrük sistemində sənədlərin ötürülməsinin təmini;

VAİS-i gömrük xidmətinin vacib informasiya texnologiyalarının həyata keçirilmə vasitəsi kimi də qəbul edirlər.

VAİS-in funksiyalarından bəhs etsək bunları deyə bilərik:

- Respublikamızda DGK-nın şöbələrinə və dövlət orqanlarına lazımı məlumatları ötürmək;
- hər bir həlqədə gömrük qurumlarının idarə edilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- gömrüyə aid sənədlərin rəsmiləşdirilməsinin avtomatlaşdırılması;
- sərhəddən fiziki şəxslər tərəfindən aparılan yüklərə gömrük nəzarətinin effektivliyinin artırılması;
- gömrük ödəncələrinin mərkəzləşmiş qaydada tətbiqi və onlar üzərində güclü nəzarət;
- gömrükdə qayda-qanun pozuntusuna və qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə aparılmasına informasiya dəstəyi;
- tənzimləmənin qeyri-tarif növünün, kvotalaşdırma və lisenziyalaşdırmanın və onlara əməl olunmasının metod, alətlərinin təkmilləşdirilməsi;
- valyuta nəzarətinin icrası ilə bağlı XİF-də gömrük və bank nəzarətinin informasiya texnologiyalarının qurulması və b.

Ümumiyyətlə bu layiha yaradılarkən bir sıra məqsədlər qarşıya qoyulmuşdur:

- Subyektiv olan amillərin aradan qaldırılması;
- Gömrük sistemində aydınlığı təmini;
- Ticarətin sadələşdirilməsi;
- Qarşılıqlı informasiya mübadiləsinin operativliyi.

Layihənin yaradılma şərtlərinə gəlincə bunları qeyd edə bilərik:

- Bu sistem fəaliyyəti zamanı qanundan kənara çıxılmamalıdır;
- Bu sistem mövcud vəziyyəti əks etdirməlidir və burada xüsusi amillər nəzərə alınmalıdır: qanunvericilik, sərhədlər və coğrafi mövqe, iqtisadiyyat və mədəniyyət;
 - Bu sistem o cür yaradılmalıdır ki, texnologiya ilə ayaqlaşsın, yəni texnologiyanın inkişafı onun tərəqqisinə mane olmasın;
 - İstifadəçilər üçün istifadəsi rahat olmalıdır.

Lakin bu layihənin qarşısına çıxacaq ümumbəşəri problemləri də qeyd etmək lazımdır:

- 1) texniki tapşırıqların güclü olmaması;
- 2) biznes proseslərinin avtomatlaşdırılma bilməməsi və çətinliyi;
- 3) əməkdaşların psixoloji problemləri;
- 4) səlahiyyətli şəxslərin səlahiyyətləri ilə AIS arasında ola biləcək idarəetməyə aid problemlər;
- 5) elektron imzanın mövcud olmaması və hər bir şeyin kağıza qeyd edilməsi;
- 6) kompyuter sahəsində biliyin zəifliyi.

Bu layihənin iki modeli vardır. Bunlardan birincisi, Təkmilləşdirmə və İKT modelidir. Digəri isə İKT-nin köməyi ilə təkmilləşdirmə modelidir. Azərbaycanla yanaşı bir sıra İEÖ və İEOÖ ölkələr də bu sistemdən yararlanmaqdadırlar.

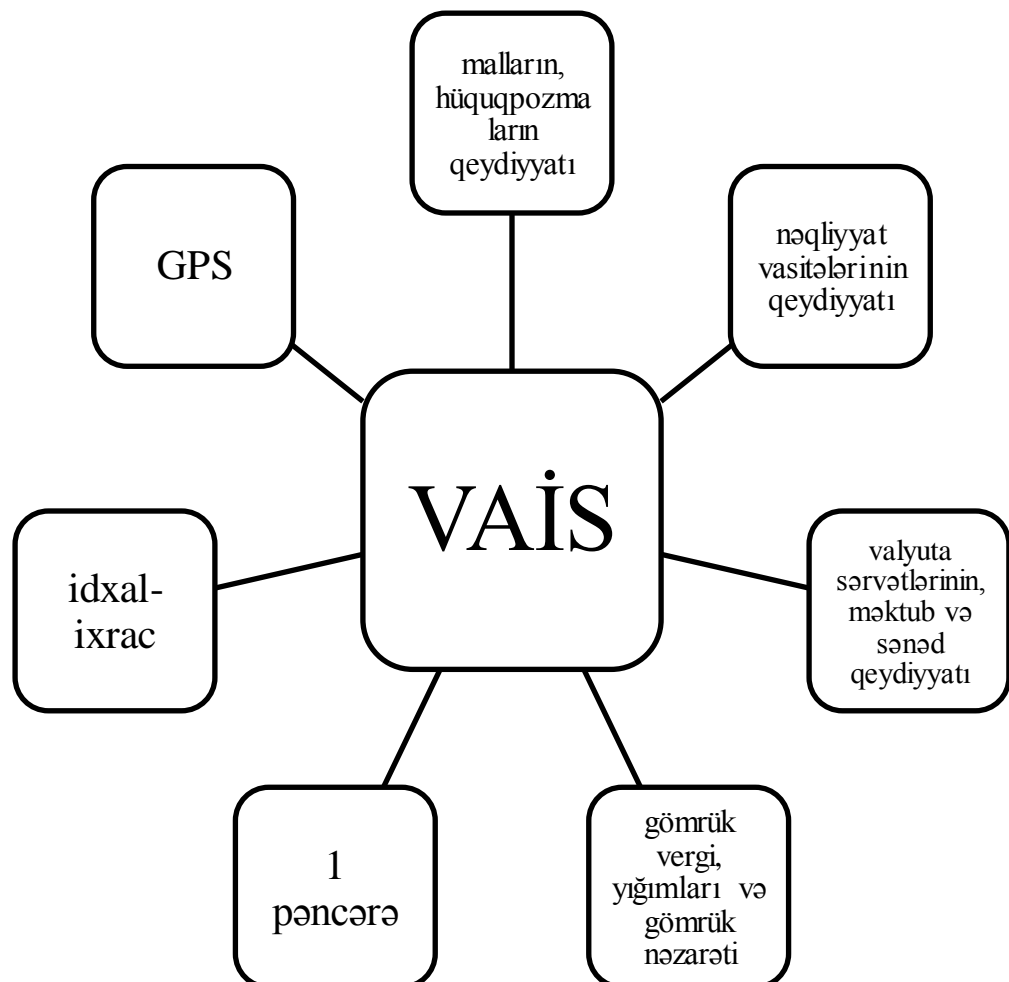
VAIS-in xarakteristikası ondan ibarətdir ki, sənədin dövriyyəsinə görə fərqlənən gömrük orqanları informasiya təminatına istiqamətlənməlidir. Respublikanın gömrük müəssisələrində informasiya və sənədlərin dövriyyəsinin çəkisində vacib yeri YGB tutur.

VAİS-in tətbiqində öndə duran məqsəd çağdaş proqram-texniki vasitələrə əsaslanan gömrük İT-nin təkmilləşdirilməsinin və tərəqqisinin təminindən ibarətdir.

VAİS-in kompüter texnologiyasının və proqram təminatının icra edildiyi ilkin növbəsi DGK-nın aparatında önə çıxan problemlərin həllinə istiqamətlənməlidir. Bu sistemin ikinci növbəsi mövcud olan avtosistemin təzə texnoloji bazada tərəqqisinin məntiqi nəticəsi olmalıdır. Təzə proqram-texniki baza dedikdə çağdaş hesablama texnologiyası və telekommunikasiya alətləri ilə birgə, həmçinin proqram vasitələri, o cümlədən : Oracle informasiya bazalarını idarəetmə sistemi, Windows, Unix ƏS, Windows, Noul ŞƏS, ORACLE CASE kompleksinə aid olan layihələndirmə sistemi anlaşılmalıdır.

Bu proqram texniki platformanın icrası bəzi imkanlar yaradır:

- avtomatlaşdırılan proseslərin əhatəsinin çoxaldılması;
- sistemin fəaliyyətinin güvəniliyinin artırılması və b.;

Respublikamızın DGK VAİS-nin qurulması və onun icrası ikitərəfli formada bir-birini zənginləşdirərək tərəqqi edən iki strukturun vəhdətini təşkil edən prosesdir: idarəetmənin yeni İT-nin həyata keçməsinə təmin edə bilən məlumat texnoloji strukturası və gömrük qurumlarının idarəetmə strukturası. Beləliklə də, VAİS-in tərəqqisi respublikamızda effektiv gömrük sisteminin dövlət nəzarəti sisteminin formalaşması məqsədləri və tərəqqisinin ümumi vəzifələrinə tabe edilir.

VAİS –in əsas elementlərindən biri də qeyd etdiyimiz kimi, gömrük sərhəd buraxılış zonalarında bəzi məqsədlər səbəbilə istifadə olunur:

- Gömrük sərhəddindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinin qeyd olunması, yəni bu qeydi təsdiqləmək üçün birdəfəlik sənəd olan ştrix kodun verilməsi;

- Elektron nəzarətin tətbiqi mal və nəqliyyat vasitələrinin təyin olunmuş yerə çatmasının nəzarətin formasını müəyyənləşdirir;

- Elektron vasitələrlə nəzarətin həyata keçirilməsi;

- Gömrük sərhəddindən keçən malların və digər vasitələrə baxılma prosesinin sadələşdirilməsi və müəyyən məlumatlandırma;

- Sanitar, baytarlıq, fitosanitar kimi xidmətlərin təqdimində nəzarətin avtomatlaşdırılması;

- Yığılan vergi rüsumların mərkəzləşdirilmiş qeydiyyat və uçotunun aparılması;

- Respublikamızın sərhəd keçid məntəqələrində buraxılış sürətinin artırılması.

Verilənlərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemindən faydalanmaq üçün müəyyən tələblərə riayət etmək lazımdır. Bundan istifadə etmək üçün hər bir gömrük kadri elektron imza ilə təmin olunur. Elektron imzada bunlar göstərilir: şəkil, ad və ata adı, soyad, vəzifə və gömrük müəssisəsi. Elektron imza DGK tərəfindən verilir. Əməkdaşlara VAİS-dən istifadə etməyə gömrük orqanının rəhbərliyi tərəfindən icazə verilir və imzalardan istifadə etməklə həyata keçirilir. VAİS interfeys sistemi üç yerə bölünür:

Əməliyyatlar bölməsi. Burada işçilər tərəfindən həyata keçirilən əməliyyatlar öz əksini tapır. İstifadəçinin səlahiyyətlərinə uyğun olaraq sistem özü əməkdaşın yerinə yetirəcəyi əməliyyatları nizama salır.

Məlumatlar üzrə iş hissəsi. Bu bölmə özünəməxsus strukturaya malik interfeys ilə tətbiq olunur. Bunun vasitəsilə bu informasiyalar daxil olunur:

- Qeyd kodu;
- Mallar barəsində informasiya;
- Tarix;
- Nəqliyyat vasitəsinin göstəriciləri və qeyd kodu;
- Kim tərəfindən idarə olunursa nəqliyyat vasitəsi onun barədə lazımı məlumatlar;

- Təyin olunmuş gömrük müəssisəsi;
- Bu orqana çatma vaxtı;
- YGB rekviziti;
- BYD-nın nömrəsi;
- İdxal edən barədə məlumat;
- İxrac edən barədə məlumat.

Üçüncü bölməyə isə mal və nəqliyyat vasitələtinin qeyd olunması aid edilir.

Respublikamızda VAİS-in yaradılması və həyata keçirilməsi dövlətin siyasətinin vacib vasitəsi kimi gömrük xidmətinin rolunu daha da yüksəltmişdir. Bu isə öz növbəsində həll olunacaq problemləri azaldacaqdır. Gömrük işinin Respublikamızda tərəqqisi VAİS-ə təzə tələblər qoyur:

- operativ məlumat mübadiləsini təşkil edən vahid məlumat zonası yaratmaq;
- gömrük qurumları və hakimiyyət və idarəetmə qurumları ilə, eyni zamanda xif iştirakçıları və banklar arasında effektiv informasiya əlaqələrinin qurulması;
- kadrların analitik funksiyalarını çoxaltmaq, yoran əməliyyatların sayını minimuma endirmək;
- əmək sərfinin aşağı endirilməsi;
- gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin effektivliyinin yüksəldilməsi;

- işlənən məlumat çəkisinin daim artması və s.

VAİS gömrük xidmətinin bu 4 təşkilatının səviyyəsini əhatələməlidir:

- DGK;

- Regional gömrük idarələri;

- Gömrük məntəqələri səviyyəsi;

- Gömrük səviyyəsi.

VAİS-in vacib elementləri struktura baxımından ayrılır: məsələ, məsələlər cəmi, avtomatlaşdırılmış iş yerləri, informasiya bazasının avtomatlaşdırılmış istifadə olunması və s. VAİS-ə qoyulan tələblərin vacib elementi etibarlılıqdır.

Azərbaycan DGK VAİS-in fəaliyyətinin ümumilikdə və avtomatlaşdırılan hər bir funksiya üzrə etibarlılığını bunlar vasitəsilə təmin etmək mümkündür:

- sistemin fəaliyyət göstərməsinə mane olan vəziyyətlərdə informasiya sistemini dəstəkləyən proqramlar və təşkilati təminatın üstün texnoloji səviyyəsi;

- burada tətbiq olunan texniki vasitələrin etibarlı olması;

- sistemdə olan informasiyaların mühafizə olunması;

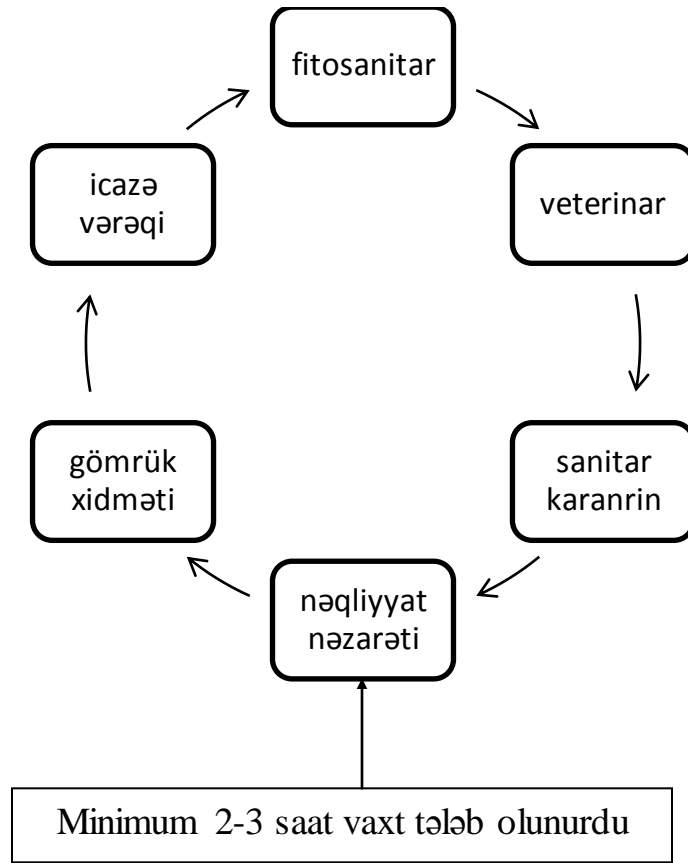
- sistem proqramları və tətbiqi proqramların etibarlı olması;

- sistemin xidməti heyətinin təşkilatı səviyyəsi və ixtisaslı olması;

- çağdaş metodologiyadan və diaqnostik vasitələrindən istifadənin yüksək səviyyəsi, texniki xidmətin təşkili.

Sistemin hər bir elementi üzrə etibarlılıq göstəricisi ayrılıqda müəyyənləşdirilməlidir. Sistemin qurulması və ondan istifadə olunmasında təhlükəsizlik tədbirləri vacib rol oynayır. Bu tədbirlər istifadəyə, iqlim, yanğın, səs və s. qoyulan sanitar qaydalara əməl olunmasına istiqamətlənməlidir.

VAİS-in tərkib hissələrindən biri də bir pəncərə sistemidir. Respublikamızda “Bir Pəncərə” prinsipinin tətbiqi haqqında Prezident tərəfindən fərman 2008-ci ildə imzalanmışdır. Bir pəncərə tətbiq olunmazdan öncəki vəziyyətə baxaq:

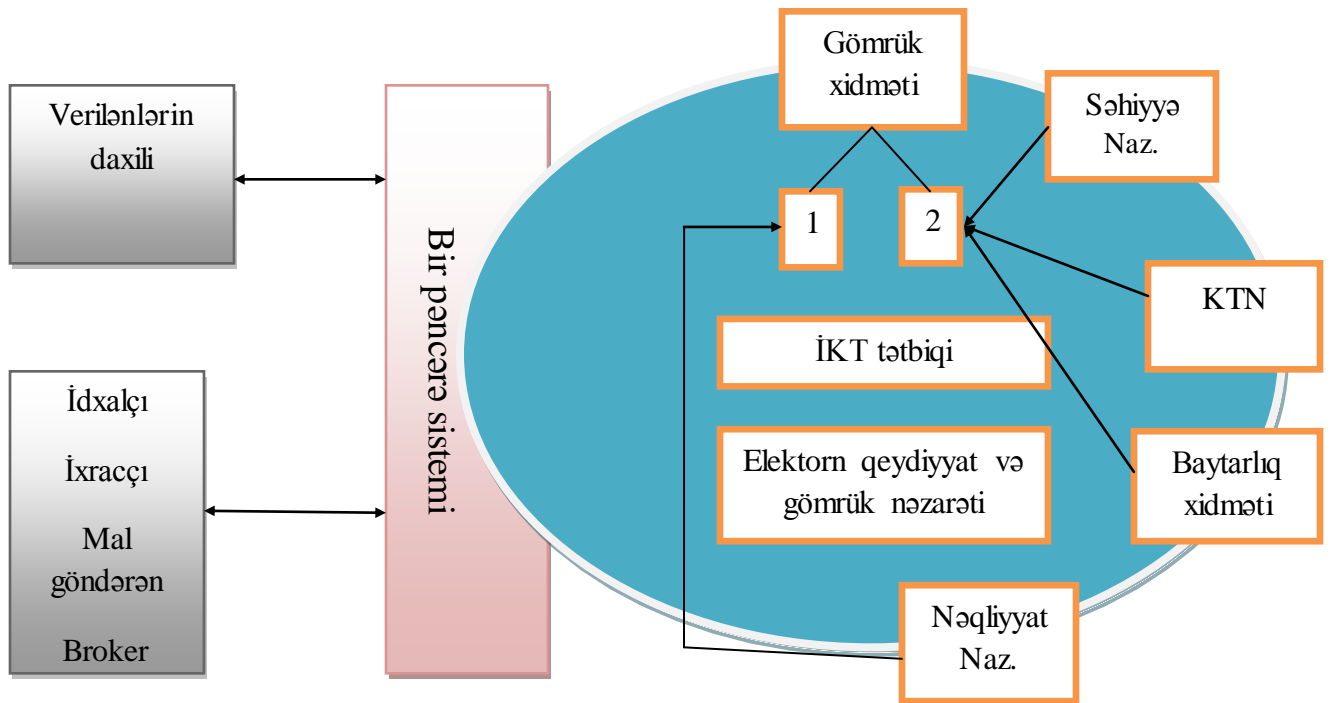
Belə halda müəyyən çətinliklər yaranırdı:

- 1) Nəzarəti tətbiq edən xidmətlərin ayrılıqda yerləşməsi;
- 2) Sənədlərin formal olaraq yoxlanması ilə bağlı yüklərin gecikməsi halları;
- 3) Sənədlərin çoxmərhləli şəkildə yoxlanılması və verilən yerlərin çoxluğu.

AR-nın İpək yolunun və şimal-cənub nəqliyyat koridorunun mühüm bir tərkibi olduğunu düşünsək, keçid məntəqələrinin buraxılış səviyyəsinin yüksəldilməsi çox vacib olduğu düşünülərək, keçirilən yüklər yoxlanılan zamanı maneələrin yox edilməsi, idxal-ixrac proseslərini dövrün tələblərinə uyğunlaşdırmaq üçün imkanların yaradılması, bu istiqamətdə “bir pəncərə” prinsipinin tətbiqi məqsədi ilə 2008-ci ildə fərman imzalanmışdır. Bu fərman 2009-cu ildə qüvvəyə minmişdir. Fərmana əsasən bu istiqamətdə hər bir səlahiyyət DGK-ya verilmişdir. Burada digər məsələ odur ki, fitosanitar, gigiyenik, baytarlıq və başqa şəhadətnəmələrə nəzarət gömrük orqanları tərəfindən icra olunur.

Bu prinsip vasitəsilə mal və nəqliyyat vasitələrinin, əgər qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş heç bir qayda pozuntusu mövcud deyilsə, çox qısa müddətdə sərhəd

məntəqəsini ötməsi təmin olunur. “Bir pəncərə”-də risklərin idarə edilməsi mövqeyindən yanaşılaraq, əsasən mal gətirilməzdən öncə gömrük qurumu bu haqda məlumatlandırılır və beləliklə, müxtəlif düsturlardan, riyazi araşdırmalardan istifadə olunaraq mal haqqında informasiya əldə edilir, yükün hansı koridora daxil ediləcəyi müəyyənləşdirilir. Qaçaqmalçılıq və hər hansı başqa qanunsuz hallara şübhə və ya hansı bir ehtimal olduqda, bu mal və nəqliyyat vasitəsi qırmızı koridora istiqamətləndirilir.

Bir pəncərə prinsipinin tətbiqinin davamı kimi 2009-cu ildə Bir pəncərə-AİS layihəsinin tətbiqi barədə əmr imzalanmışdır. Burada nəzərdə tutulmuşdur:

-AR-nın gömrük sistemində İKT-dən istifadə olunması və elektron formada rəsmiləşdirmə və nəzarətin AİS-nin yeni konsepsiyasının hazırlanması;

-AR sərhədinin keçid məntəqələrindən aparılan yüklərə nəzarətdə “Bir pəncərə AİS” sisteminin I mərhələsinin tətbiqi.

2.3. Gömrük fəaliyyətinin təşkili və idarə edilməsində İsveç və digər dövlətlərin təcrübəsi

Bu sahədə beynəlxalq və ya digər dövlətlərin praktikasına gəldikdə ilk öncə qısaca bunları qeyd edək. Bizim hər birimiz ticarətə yardım göstərmək istəyirik. Ticarətə köməklə əlaqədar vacib məqsədlər qısaca olaraq bunlardan ibarətdir:

-ixrac və idxalla ilə əlaqədar proseduraları və rəsmiləşdirmələri sadələşdirmək, mümkün olduqda isə ləğv etmək, proseduru sürətləndirmək və müəyyən xərclərini minimuma endirmək;

-gömrükdə proseslərin şəffaflığını və öncədən nəzərdə tutulmasının təmini;

-mövcud olan qayda və normaları uyğunlaşdırmaq;

Son illər müddətində biznes cəmiyyəti və gömrük bir-birinə qarşılıqlı şəkildə yaxınlaşmışlar. Hazırda ticarətçilər gömrüyə informasiya verən təkə provayderlər deyil, bununla yanaşı gömrük prosesində tərəfdaşdırlar. Tərəfdaşlıq yanaşması ilə gömrük və başqa dövlət orqanları ancaq malların fiziki hərəkəti ilə əlaqəli ənənəvi məlumat almayacaqlar. Öncələr çıxışımız olmayan strukturlarla bağlı informasiya əldə etmək imkanını bizə tərəfdaşlıq verəcəkdir. Bu, təkmilləşdirilmiş keyfiyyətə malik olan daha üstün nəzarətin tətbiqini icra etmək və qlobal təchizat zəncirinin hər bir iştirakçısı üçün daha yaxşı fəaliyyətdə olma imkanı yaradacaqdır.

Müasir dünyada gömrük sistemində baş tutan problemləri həll etməyin ən yaxşı yollarından biri çox riskli ticarət axınlarını az riskli və ya mühüm axınlardan ayırmaq üçün riskin effektiv şəkildə idarə olunmasıdır. Az riskli axınlar üçün meyarın müəyyənləşdirilməsinin həll üsullarından biri müvafiq operatorların gömrük akkreditasiyası almasından və bunun da ardınca asanlaşdırmaları və daha effektiv maddi-texniki təminatə şərait yaratmaqdan ibarətdir. Təchizat zəncirində hər bir əlaqəni əhatələyən gömrük və ticarət qurumları arasında tərəfdaşlığa əsaslanmaqla bunu əldə etmək mümkündür.

Burada istərdim ki, İsveçin təcrübəsi - “Stairway” Konsepsiyası ilə tanış olaq.

İlk “Stairway” Konsepsiyası 1998-2003-cü illər ərzində işlənmişdir. Belə ki, İsveçin işgüzar dairələri, həmçinin İsveç hökuməti xeyli zaman idi ki, ticarətə yardım olunmasını tələb edirdi. Əsas məsələlərdən biri o idi ki, İsveçin gömrük müəssisələri nəzarət strategiyasını nizamlı olmayan nəzarətdən və fərdi olaraq məqsədin seçilməsindən sistemli şəkildə riskin idarə olunmasına tərəf dəyişməyə nail olmuşdular.

İlk öncə, iqtisadi subyektlərin müxtəlif tələbatlarına və az riskli subyektlərin akkreditasiyasına əsasən gömrük sistemi yaratmaq ideyası meydana gəldi. Təxminən eyni zamanda parlament bir neçə il öncə İsveçin Aİ-na üzvlüyü ilə bağlı olaraq gömrük xidmətində baş tutan dəyişmələrdən əldə olunan nəticələri araşdırmaq üçün İsveçin gömrük qurumları nəznində sorğu komissiyası yaratmışdır. Əldə olunan nəticələr bir daha göstərmişdir ki, gömrük qurumlarının təzə işçi metodları və xüsusilə də gömrük qurumlarının fəaliyyətinin əsas vasitəsi kimi riskin idarə olunmasının tətbiqi gələcəyə doğru apararı düzgün yol idi. Təhlillər aparılan zaman gömrük qurumlarının işini bundan sonra da daha da keyfiyyətli etmək üçün çoxlu sayda təkliflər tədqim olunmuşdur. Bu təkliflər İsveç gömrük idarəsində fəaliyyətdə olan mütəxəssislərin fikirlərinə uyğun gəlirdi və nəhayət, Stairvey Konsepsiyası yarandı.

“Stairway” Konsepsiyasının ilkin versiyası 2002-ci ilin yaz ayında həyata keçirilmişdir. Həmin dövrdə DHL, İKEA və Volvo kimi iri şirkətlərdən tutmuş ancaq bir neçə əməkdaşdan ibarət olan məhdud ştata malik balaca şirkətlərdək 48 pilot şirkət layihənin 3 illik dövrü müddətində sistemin hazırlanmasında iştirak etmişlər. Dünyada fəaliyyətdə olan ölkələrin 100-dən artıq gömrük orqanı son 5 il dövründə “Stairway” Konsepsiyası ilə maraqlanmış və informasiya əldə etmişlər. Hətta bəziləri artıq “Stairway” Konsepsiyasını tətbiq etmiş, bəziləri isə bənzər model və konsepsiyaları işləyib hazırlamaq üçün onun əsas ideyalarından bəhrələnmişlər.

Stairway biznes fəaliyyətinin çəkisindən və ya növündən asılı olmayaraq hər bir ixracatçılar, idxalatçılar və ekspeditorlar üçün açıqdır. Şirkətlər təsərrüfat subyektlərinin ehtiyaclarından asılı olaraq 5 fərqli mərhələ üzrə kömək səviyyəsi seçə bilərlər. Bu 5 mərhələ üzrə sistem layihəsidir.

1 – akkreditə olunmayan və icazəsi olmayan şirkətlər 1-ci mərhələdə yerləşdirilir.

2 – bir və ya birdən daha çox icazəyə malik olan, məsələn, ödənc zamanı keçmiş kreditlər, yaxud yüngülləşdirilmiş bəyannamə prosesi kimi keyfiyyət zəmanətinə malik olmayan şirkətlər 2-ci mərhələdə yerləşdirilir.

3 - ən az 1 gömrük proseduruna malik olan şirkət 3-cü mərhələyə layiq görülür.

4 – hər bir gömrük proseduraları akkreditə olunmuş şirkətlər 4-cü mərhələdə yerləşdirilir.

5 - hər bir gömrük proseduraları üzrə malların hərəkət etməsini bütün əşya və ya malın partiyası üzrə izləyi bacaran şirkətlər 5-ci mərhələyə çata bilər.

“Stairway” 1 pəncərəli bir sistemdir. O, 100 faiz elektron sistem olmaqla bərabər, kağızsız proseslərə əsaslanır. Bununla belə, belə bir faktı qeyd etmək yerinə düşərdi ki, “Stairway” Konsepsiyasının vacib prinsipləri kompüterləşdirmənin səviyyəsindən asılı olmamaqla hər bir şəraitdə tətbiq oluna bilər. Maksimum İT köməyi ilə optimal nəticələr əldə olunur. Şirkətlərə aid olan məlumatlar gömrük qurumlarına ancaq bir dəfə təqdim olunur. E-bəyannamə şirkətin biznesinin sistemindən və ya heç bir ödənc olunmadan internetdə virtual gömrük qurumu tərəfindən təmin olunan online –internet gömrük bəyannaməsi ilə göndərilə bilər. Gömrük qurumları malların satışa təqdim olunmasına görə məsuliyyət daşıyır. Bu prosesi effektiv edir və gələcəkdə kömək üçün geniş şərait yaradır. Gömrük qurumları öz risk idarəetmələrinə arxalanan nəzarətlər üzrə seçimlər etmək və başqa cəlb olunan agentliklərin praktikasından yararlanmaq imkanı yaradır. Hər bir sifarişçi yardım həlletmələrindən faydalana bilər.

Stairway Konsepsiyası daxilində hazırlanan birinci sadələşdirmələr əsas yönərlə əlaqəli olmuşdur, çünki burada biz həm ticarət, həm də gömrük idarələri üçün ən iri

mənfəətləri tapa bilərik. Bu konsepsiyaya əsasən gömrük işləri üçün fərdi “İSO sertifikatlaşdırma modeli”nin hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur. Bu sistemin etibarlı olması tələb olunurdu. Stairway Konsepsiyasının yaradılması zamanı başqa bir mühüm sahə o idi ki, onlar şirkətlər daxilində əməkdaşların idarə etdiyi gömrük məsələləri içində gömrük prosedurları ilə bağlı bilik və bacarıqların çoxaldılmasını istəyirdilər. Bu məqsədlə də sözügedən əməkdaşların akkreditasiya prosesinin tərkibi kimi verməli olduqları kvalifikasiya testini işləyib hazırlamışdılar.

Əksər dövlətlərdə sərhəddən keçmə onu əks etdirir ki, idxalatçı çox sayda hökumət qurumları ilə əlaqədə olmalıdır. Bütün aidiyyəti hökumət qurumları da malların ötürülməsi və son təyin olunmuş yerə daşınması üçün aparılmasına icazə verməlidir. Bu cür halları qəbul edən İsveçin gömrük qurumları mümkün olduğu qədər belə prosesi təkmilləşdirmək, sərhəddən keçən yüklərin sürətləndirilməsi və rəvan edilməsi üçün tərəfdaş qurumlarla sıx qarşılıqlı əməkdaşlıq edirlər. İllərdir ki, malların ötürülməsi üçün İsveç sərhədindən keçmə ancaq 1 hökumət orqanı ilə əlaqədə olmağı bildirir. “Stairway” Konsepsiyası malların ötürülməsi üçün bir qurum deməkdir və dövlət tərəfindən informasiyaların yığılması üçün bir pəncərə prinsipindən istifadə olunur. Bir pəncərə ilə bir orqan prinsiplərinin işlənməsi və hazırlanması “Stairway” Konsepsiyasının başlıca uğurlu elementlərindən biridir. İsveçdə gömrük qurumları ticarət prosedurları üçün məlumat və informasiyaların yığılmasına görə məsuliyyət daşıyır. Gömrük idarələri, həmçinin malların ötürülməsində də tək məsuliyyət daşıyan orqandır.

Ticarət üçün vacib olan tək orqan prinsipi aydınlaşdırma aləti kimi hakimiyyət orqanı tərəfindən sərhəddən keçmə ilə əlaqədar tətbiq olunur. Vahid pəncərə konsepsiyasının təklifi qlobal ticarətə tətbiq olunan mövcud qanunlarla bağlı artan şəffaflığı və gömrük qurumlarının müştəriləri üçün daha geniş prosesi ifadə edir. Vahid pəncərə həm də subyektlərin ancaq lazımı informasiyaları bir dəfə dövlət qurumuna təqdim etməsini idafə edir ki, bu da biznes fəaliyyətində mühüm dərəcədə az inzibati proseduraların tətbiq olunmasına və çox mənfəət əldə olunmasına gətirib

çıxarır. Tam bir orqan prinsipinin digər bir üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, sərhəd keçidində proqnozlaşdırma imkanı çoxalır, bu da vacib əhəmiyyətə malikdir.

Gömrük əməkdaşları cəmiyyəti qoruyur və başqa orqanların onlara tapşırıldığı tapşırıqları yerinə yetirirlər. Hazırda İsveçin gömrük qurumları İsveç sərhəddində tək gömrük işçilərinin olmasını ifadə edən dünyada ilk olan ümumi bir idarə prinsipini irəli sürə bilirlər. “Stairway” Konsepsiyasında akkreditə olunmuş səlahiyyətli təsərrüfat subyektlərinə təklif olunan sadələşdirmə ilə birgə bu, malların buraxılması vaxtının 2 saatdan 5 dəqiqəyə azalması deməkdir. İsveçin bu təcrübəsindən əlavə digər bəzi ölkələrə də nəzər yetirək.

Müxtəlif ölkələrdə gömrük işi özünəməxsus xarakteri ilə səciyyələnir. Müqayisə etmək üçün Yaponiya, Çin və Yəmənə götürək. Ölkələrin bu ardıcılığı təsadüfi olaraq qeyd edilməmişdir. Bunlar iqtisadi inkişaf dərəcəsinin azalması sırası ilə yazılmışdır. I sırada dünyanın iqtisadi cəhətdən irəlində gedən dövlətlərindən biri, sonda isə iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə geridə qalan dövlət gəlir. Bu da özünü gömrük tənzimlənməsi xüsusiyyətlərinin fərqlənməsində göstərir.

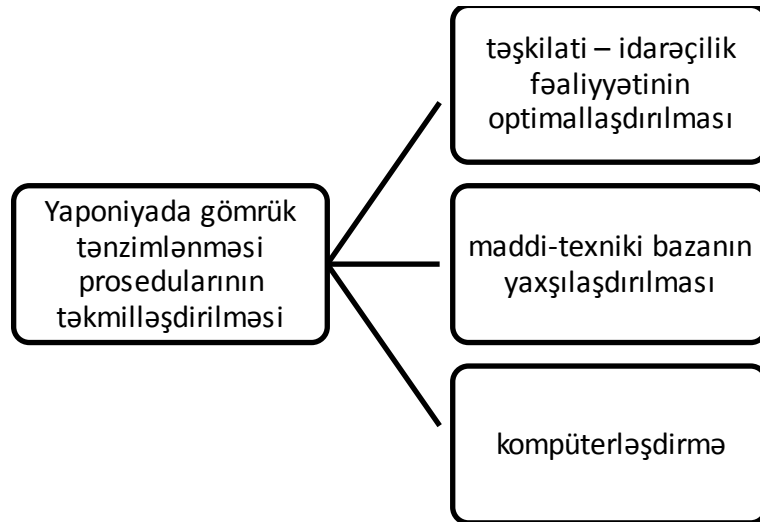
Yaponiya rəsmi şəkildə azad ticarətə sadıq olduğunu deyir və ÜTT-nin prinsipləri ilə uyğun olmayan məhdudlaşdırıcı tədbirləri tətbiq etməkdən imtina edir. Gömrük tənzimlənməsinin Yaponiyaya məxsus praktikasını ixrac nəzarət olunmasının inkişaf etmiş sistemi, KİM-in tətbiqi, kifayət qədər aşağı tarif normaları və mürəkkəb texniki baryerlərlə səciyyələnir. İdxalla bağlı vəziyyət o qədər unikaldır ki, Yaponiya hətta onun tərəqqisinə yardım proqramları tətbiq edir. Aydın ki, bu cür gömrük tənzimləmə sistemi ölkə iqtisadiyyatının yüksək ixrac yönümlülüyünü göstərir.

Yaponiyanın iqtisadiyyatında ixrac mühüm rol oynayır və buna əsasən, dövlət ixrac olunan malların keyfiyyətinə nəzarət edir. İxrac əməliyyatları barədə qanunvericiliyə əsasən, xüsusi təsdiq olunmuş cədvəldə olan ixrac malları məcburi olaraq yoxlanılır.

İxrac olunan malların yoxlanması 4 yerə bölünür. Malların keyfiyyətinin yoxlanması, tətbiq olunan materialların göndərilməsi zaman keyfiyyətinin qorunması məqsədilə onun qarşılaşdırılmasının yoxlanması, həmçinin islehsalat yoxlanması.

Yoxlanmadan uğurla keçən mallara ixrac sertifikatı verilə bilər. Sertifikat ixrac bəyannaməsinə əlavə edilir və uyğun rəsmiləşdirmənin tətbiqində gömrük qurumlarına verilir.

Yaponiyada tətbiq olunan idxalın dövlət tənzimlənməsinin alətləri içində tariflər vacib rol oynayır. Beynəlxalq ticarətin başlıca subyektləri ilə müqayisədə Yaponiyadakı idxal tarifi malların Yaponiyanın bazarına daxilinə maneə olaraq çox da yuxarı deyildir. Uruqvay raundunun nəticələrinə əsasən İEÖ-də sənaye mallarına orta idxal tarifi 6.3, o cümlədən ABŞ 4.6, Aİ 5.7, Kanada 9, Yaponiyada isə yalnız 3.9% olmuşdur. Yaponiyanın idxal tarifinə əsasən, təxminən malların 1/3-nin rüsumsuz ixracına yol verilir. Yaponiyada mövcud olan idxal tarifində daha çox olan dərəcələr ayaqqabı, geyim və dəri məmulatları, ərzaq malları və içkilər üçün müəyyən olunmuşdur. Sənaye cəhətdən İEÖ-in əksəriyyətində olduğu kimi, Yaponiyanın da idxal tarifində dərəcələrin miqdarı malın emal səviyəsindən asılıdır.

Çində də ixraca böyük önəm verilir. Ancaq, idxal yolunda tarif baryerlərindən istifadə olunması sahəsində, gömrük rüsumlarının tətbiqində bu ölkənin təcrübəsi daha maraqlıdır. Çində bu rüsumlarının toplanması xarici əlaqələr üçün açıq formada olan limanlarda və gömrük nəzarəti sahəsində əməliyyatların aparıldığı ərazilərdə yaradılan gömrükxanalara tapşırılmışdır. Gömrükxanalar ÇXR-ın Baş Gömrük İdarəsinə tabedir. Çində gömrük rüsumları müəyyən olunarkən 2 cür tətbiq olunur: ümumi və güzəştli. Çinlə qarşılıqlı əlverişli vəziyyət yaratma barədə müqavilələrin

imzalanmadığı rayonlarda və ya ölkələrdə istehsal olunan idxal olunan mallara münasibətdə gömrük rüsumları ümumi dərəcələr üzrə tutulur. Əgər həmin müqavilələr mövcuddursa, güzəştli normalar tətbiq olunur.

Çində gömrük zonasından kənara aparılan mallara gömrük rüsumunun təyini üçün qiymət kimi, ixrac rüsumu çıxıldıqdan sonra sahildən olan qiymət qəbul edilir. Bu qiyməti müəyyənləşdirmək mümkün olmadıqda, gömrük qurumlarına diskresion səlahiyyət verilir.

Çindən fərqli olaraq, Yəmən iqtisadi nöqtəyi-nəzərdən az inkişaf etmiş ölkələrdən biridir. Hər hansı bir xidmət və malların idxal olunması, dövlət qurumları xətti ilə idxal istisna olmaqla, Ticarət və Təchizat, İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən altı aydan on iki aya qədər olan müddətə verilmiş lisenziyalar əsasında həyata keçirilir. Gömrük rüsumlarından əlavə Yəməndə idxal olunan mallardan bu əlavə yığımlar tutulur: gömrük dəyərinin 1%-i miqdarında zəlzələnin nəticələrinin yox edilməsinə görə yığım, 5%-li vergi qoruma xərclərinin maliyyələşdirilməsi üçün, milli statistika orqanlarının işini maliyyələşdirmək üçün – 2%. Quru yolu vasitəsilə Yəmənə gələn mallardan 10% olaraq əlavə vergi tutulur.

III FƏSİL. GÖMRÜK FƏALİYYƏTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə dair müasir çağırışlar

Gömrük fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltməkdə əsas rol Ümumdünya Gömrük Təşkilatına aid edilir. Xarici ticarətin konvensial tənzimlənməsi və milli gömrük xidmətlərinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması sistemi dünya ticarətinin inkişafına da təkan verir.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı qərargahı Belçikanın paytaxtı Brüsseldə yerləşən hökumətlərarası beynəlxalq təşkilatdır. İlk iclasını üzvü olan 17 Avropa ölkəsi ilə 26 yanvar 1953-cü ildə Brüsseldə keçirmişdir. 1994-cü ildə ÜGT adını almışdır. Bu təşkilatın payına hazırda beynəlxalq ticarətin 95%-dən çoxu düşür. ÜGT əmtəə nomenklaturası, gömrük dəyəri, mənşə ölkəsi, gömrük gəlirlərinin toplanması, təhlükəsizliyin təmin olunması, beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılması, kontrabanda, narkotik vasitələrin keçirilməsi, qanunsuz silah ticarəti, intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması və ümumiyyətlə gömrük işinin təkmilləşdirilməsi sahəsində fəaliyyət göstərən bir təşkilatdır. ÜGT qlobal gömrük ekspertizası mərkəzi kimi qəbul edilir və müasir gömrük sistemi və prosedurlarının təkmilləşdirilməsi, inkişafı sahəsində əsas rol oynayır. Onun əsas məqsədi üzvlərinin gömrük idarəetmə orqanlarının effektivliyini artırmaq, həmçinin milli inkişaf məqsədlərinə nail olunmasına, milli təhlükəsizliyin, cəmiyyətin təhlükəsizliyinin təmin olunmasına və ticarət statistikasının toplanmasına yardım göstərməkdir. Qeyd edilən məqsədlərə çatmaq üçün Ümumdünya Gömrük Təşkilatı hazırkı dövrdə bir sıra işlər həyata keçirir:

- a) Gömrük prosedurlarının asanlaşdırılması və unifikasiyası ilə bağlı müxtəlif cür tövsiyələr hazırlayır;
- b) Konvensiyalar və müxtəlif sənədlər qəbul edir;

- c) Tərəflər arasında mübahisələr yarandığı hallarda bu hallara nəzarət edərək bir sıra barışdırıcı tədbirlər irəli sürür;
- d) Gömrük sistemində tərəfdaşlıq məsələləri ilə maraqlanır;
- e) Gömrük sahəsində texniki göstəriciləri araşdırır;
- f) Gömrük prosedurları ilə bağlı informasiya verir;
- g) Digər beynəlxalq təşkilatlara geniş əlaqələr qurur.

ÜGT-nin əsas məqsədləri bunlardır:

1) Strateji məqsəd 1 – Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və harmonizasiyası, o cümlədən beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılması və təhlükəsizliyinin qorunması - İqtisadi Rəqabətlik Paketi.

ÜGT iqtisadi rəqabətqabiliyyətliliyi artırmaq yolu ilə inkişafı təmin etmək üçün üzvləri ilə bərabər işləyir. Ticarətin təhlükəsizliyi və sadələşdirilməsi xalqların iqtisadi inkişafı üçün əsas amillərdən biridir və sosial rifahla, yoxsulluğun azaldılması, ölkənin və vətəndaşlarının iqtisadi inkişafı ilə sıx bağlıdır. Həmçinin təşkilat gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və harmonizasiyası üçün istifadə olunan alətlərin inkişafı üçün forumu təmin edir və ticarətin təhlükəsizliyi və sadələşdirilməsi üçün ən yaxşı təcrübələrdən faydalanmaq üçün üzvləri ilə birgə işlərə davam edəcək.

2) Strateji məqsəd 2 - Ədalətli, səmərəli və effektiv gəlirlərin toplanması – Gəlir paketi.

Hökumət gəlirlərinin bir çox hissəsinin gömrük sahəsindən gəldiyi bir iqtisadiyyatda gömrük rüsumlarının toplanması bir çox gömrük orqanları üçün əsas prioritet olaraq qalır. Ədalətli, səmərəli və effektiv gəlir toplanmasına nail olmaq üçün ardıcıl şəkildə ÜGT və digər beynəlxalq qurumlar tərəfindən hazırlanmış müasir gömrük idarəsi və müvafiq alətləri tətbiq etmək lazımdır.

3) Strateji məqsəd 3 - Cəmiyyəti, onun sağlamlığını və təhlükəsizliyini qorumaq və terrorizm və cinayətkarlıqla mübarizəyə dəstək – Razılıq və mühafizə paketi.

Gömrük sərhəd razılığının səmərəliliyi və effektivliyi malların sığortalanmasında, əhali və nəqliyyat vasitələrinin qayda qanunlara uyğun hərəkət

etməsində, əhalinin təhlükəsizliyində, dövlətlərin iqtisadi rəqabətində, beynəlxalq ticarətin və qlobal bazarın inkişafında müəyyən edici faktor rolunu oynayır.

ÜGT cəmiyyətin qorunması, cinayət və terrorla mübarizə qaydalarına zərər yetirmədən standartlarını inkişaf etdirməyə davam edəcək.

4) Strateji Məqsəd 4 –Potensialın gücləndirilməsi - Təşkilati İnkişaf Paketi.

Effektiv və səmərəli gömrük idarələri iqtisadi və sosial inkişaf, eləcə də dövlət təhlükəsizliyi üçün çox vacibdir. Qlobal gömrük mərkəzi olan ÜGT inkişafda, müasir gömrük standartlarının, prosedurlarının və sistemlərinin tətbiqi və təşviqində mərkəzi rol oynayır. Potensialın gücləndirilməsi alətlərinin inkişafı üç amillə bağlıdır : siyasi məqsəd, xalq və əməkdaşlıq.

5) Strateji Məqsəd 5 – Elektron sistemin gömrükdə inkişafı, xüsusilə də maraqlı tərəflər arasında mərkəzləşdirilmiş sərhəd idarəetmə və informasiya mübadiləsinə xüsusi diqqət.

ÜGT gömrük işinin modernizasiyası üçün İKT-dən istifadə etməlidir. Texnoloji islahatlar aparmaq bacarığı ÜGT üzvləri və onların milli və regional islahat prosesləri üçün, eləcə də bütövlükdə ÜGT üçün faydalıdır. ÜGT əlaqələri daha genişləndirmək və ahəngdar qarşılıqlı təsir yaratmaq, üzv ölkələr, digər dövlət orqanları, beynəlxalq təşkilatlar, özəl sektor və digər maraqlı tərəflər arasında informasiya, təcrübə mübadiləsi və ən yaxşı praktikanın müəyyənləşdirilməsi məqsədilə beynəlxalq əməkdaşlıq və koordinasiya üçün bir forumu təmin edir.

6) Strateji Məqsəd 6 - Gömrük işinin səmərəliliyini yüksəltmək.

ÜGT bütün dövlətləri gömrük işinin səmərəliliyini artırmaq və onu təkmilləşdirmək sahəsində daim əməkdaşlığa təşviq edir və özündə bu sahədə mühüm addımlar ataraq bu sistemə çox önəmli töhvələr verir.

7) Strateji Məqsəd 7 - Tədqiqat və Təhlil.

ÜGT ümumi təcrübələrdən faydalanmaq üçün müxtəlif üsullardan istifadə edərək beynəlxalq ticarət mövzuları sahəsində, gömrük işinin təkmilləşdirilməsi və səmərəliliyinin artırılması, eləcə də digər mövzularda geniş tədqiqat və təhlil aparır. Bütün qeyd etdiklərimizlə yanaşı, ümumiləşdirmə aparsaq ÜGT-nin əsas vəzifəsi

beynəlxalq və milli gömrük siyasətinin təşəkkül tapmasından ibarətdir. ÜGT bu sahədə müəyyən proqramlar həyata keçirir. Bunlardan biri də Diaqnostika proqramıdır. Diaqnostik təhlillər bazasında yaradılmış olan bu proqram gömrük işinin mövcud vəziyyətini əks etdirir və onun zəif tərəflərini tapmağa, xüsusi amillər nəzərə alınaraq gömrük sisteminin ümumi inkişafı sistemini hazırlamağa dəstək olur. Bu səbəbdən də bu tədqiqat gömrük işinin müasir dövrə uyğunlaşması və islahatlar paketinin vacib alətidir. Başqa bir proqram isə “Kardların xüsusi hazırlanmasında trening sistemlərinin inkişafı”dır. Bu proqram hər bir səviyyəyə uyğun olan kardların, özəlliklə rəhbər işçilərin seçimi, hazırlığı, peşə təliminin icrası metodologiyasını əks etdirir. Beləliklə də, ÜGT-nin fəaliyyəti ilə gömrük sistemində yeniliklər baş verir:

- Kadr siyasətinin aparılmasında yeniliklər. Gömrük qurumlarına yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin cəlb olunması, kadrların seçilməsi üçün proqramların hazırlanması, gömrük işinin beynəlxalq xarakteri ilə bağlı olaraq əməkdaşların dil bilmə səviyyələrinin yüksəldilməsi və bu kimi sahələrin təkmilləşdirilməsi baş tutur.

- Gömrük nəzarəti və maliyyə sahəsində dəyişikliklər. Səmərəli gömrük nəzarətini tətbiq etmək üçün mükəmməl nəzarət sisteminin yaradılması, onun tətbiq olunması, xüsusilə də psixotrop maddələr və narkotik vasitələr üzərində nəzarətin artırılmasına xüsusi diqqət yetirilir.

- Qaçalmaçılıq və kontrabandaya qarşı mübarizənin xarakterində dəyişikliklər. İcazə verilməyən yüklər üzərində nəzarət çoxaldılaraq, mobil komandalar tərəfindən icra olunan nəzarət sisteminə, təklükə sahəsinə aid olunan şəxslərin yoxlanma sisteminə, ÜGT daxilində beynəlxalq fəaliyyətə əsaslanaraq dəyişikliklər həyata keçirilmişdir.

- Beynəlxalq ticarət sistemində dəyişikliklər. Gömrük xidmətlərinin yaxşı fəaliyyət göstərməsi nəticəsində beynəlxalq ticarətin çəkisi çoxalmış, maneələr yavaş-yavaş azalmış, çox ölkələrdə gömrük rüsum dərəcələri azalmışdır.

- Gömrük xidmətlərində dəyişikliklər. Son dövrlərdə gömrük xidmətləri daha fərqli xarakter daşımağa başlamış, onun əhalinin tərəqqisinə, sosial müdafiəsinə, sənaye sahələrinin inkişafına təsiri çoxalmışdır.

- Qanunvericilikdə dəyişikliklər. Əvvəllər qəbul olunmuş qanunlar mövcud real vəziyyətlə ayaqlaşmadığı üçün yeni qanunlar və qanunlara əlavə və dəyişikliklər edilir və bunlar da gömrük fəaliyyətinin daha dəqiq sərhədlərini əks etdirir.

- Kompüterləşmə və informasiya şəbəkəsində dəyişikliklər. Gömrük sistemində kompüterləşmə EDİFACT sistemində (məlumat mübadiləsinin vahid standartları) əsaslanır.

Bütün bu dediklərimizin həll olunmasında yeni problemlər meydana çıxır ki, onlara da aiddir:

A. Vəsait çatışmazlığı. Ölkələr gömrük xidmətlərinə ümumiyyətlə az xərclərin çəkilməsini fikirləşərək, onlardan büdcənin çoxaldılması tələb olunur. Hətta İEÖ-də bu sahəyə çəkilən xərclər minimuma endirilir.

B. Sərnəşin axınının və ticarətin çəkisinin çoxalması. Getdikcə artan gömrük xidmətinin roluna əsasən yük və sərnəşin axını çoxalır. Bu isə özlüyündə vacib problemlər yaradır. Bu problemlərin həlli üçün yüksək səviyyəli texnologiya, tərəqqi etmiş struktura və başqa şeylər tələb olunur.

C. Müvafiq kadr və təcrübə çatışmazlığı. Təkmilləşən gömrük işi ilə əlaqədar olaraq bu sahəyə daha yüksək ixtisaslı kadrlar cəlb olunur. Buna görə də onlardan yüksək peşəkarlıq və dərin biliklər tələb olunur. Gömrük əməkdaşları beynəlxalq aksiyalarda iştirak etməli, təcrübə toplamalıdırlar.

D. Qanun pozuntularının sayının çoxalması. Qeyd olunmuş faktlara əsasən son dövrlərdə qadağan olunmuş malların, narkotik və psixotrop maddələrin, nüvə materialları və zərərli tullantıların gizli yolla keçirilməsi halları artmışdır. Eyni zamanda, dünya əqli mülkiyyət hüquqlarının pozulmasına qarşı mübarizə aparır ki, bu da 10% təşkil edir.

E. Texniki avadanlıq çatışmazlığı. Milli bazarda xidmət və əmtəə növünün çoxalması, qaçaqmalçılığın yeni metodlarının meydana çıxması, cəmiyyətin zərərli maddələrin daxilindən qorunmasının təmini, ətraf mühitin qorunması və bu kimi məsələlər yeni texnologiyaya zəruri ehtiyac yaradır.

Aparılan araşdırmalar təsdiqləyir ki, AR-nın gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsi və yeni gömrük modelinin yaradılması üçün beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsi çox mühümdür. Azərbaycanın bu cür əlaqələri sayəsində gömrük işində tətbiq olunan normalar beynəlxalq normalara uyğunlaşdırılır, İEÖ-in öncül praktikasından faydalanmaq imkanları yaranır.

Respublikamızda gömrük işini icra edən AR DGK beynəlxalq gömrük əməkdaşlığının tərəqqisində, eləcə də beynəlxalq inteqrasiyanın dərinləşməsində maraqlıdır və bu məqsədlə də dünyanın əsas beynəlxalq birlikləri ilə, o cümlədən də ÜGT ilə əməkdaşlıq edir. Ölkəmiz dünyanın bir çox ölkələri ilə gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq edərək bir çox sazişlər imzalamışdır ki, bu ölkələrində çoxu ÜGT-nin üzvüdür.

ÜGT ilə tərəfdaşlıq sahəsində Azərbaycan GƏŞ yaradılması haqqında, eləcə də bir çox konvensiyalara qoşulmuşdur. Respublikamız ÜGT ilə əməkdaşlığı çərçivəsində gömrük orqanlarında avtomatlaşdırılmış sistemin tətbiqi, GRNAS, nəzarətin möhkəmləndirilməsi məqsədilə videomüşahidənin həyata keçirilməsi və bu kimi digər sahələrdə işlər həyata keçirərək şəffaflığın təmini və sistemin təkmilləşdirilməsi sahəsində mühüm irəliləyişlər əldə etmişdir.

1999-cu ildə Azərbaycan Respublikası DGK ən önəmli dünyəvi gömrük birliklərindən olan Ümumdünya Gömrük Təşkilatında baş tutan seçimlərdə səs çoxluğu ilə bu təşkilata üzv olmuşdur. AR-nın qısa dövr ərzində Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Siyasi Komissiyasına üzv olması, qurumun 44-cü sessiyasının bir il sonra dekabr ayında paytaxtımızda baş tutması Azərbaycan gömrük xidmətinin dünyada nüfuzunun çoxalmasını və bu sahədə digər dövlətlərlə qurulan qarşılıqlı əməkdaşlığın səmərəliyini əks etdirir. Sessiyada gömrük tərəfdaşlığının qlobal forumuna hazırlıq, gömrük sahəsində islahatlar və modernləşdirilmə, gömrük qanunlarının sadələşdirilməsi və s. məsələləri danışan iyirmi dörd ölkənin nümayəndələri iştirak etmiş, eləcə də sessiyanın davamında elektron ticarət barədə Bakı bəyannaməsinin layihəsi qəbul edilmişdir. ÜGT ilə tərəfdaşlıqda vacib

əhəmiyyət kəsb edən bu sessiyanın Bakıda baş tutması Azərbaycanın gömrük qurumlarının getdikcə artan nüfuzunu əks etdirir.

Azərbaycan Respublikası ÜGT-nin Siyasi Komissiya və Maliyyə Komitəsinin də üzvüdür. Onun üzvü olduqdan sonra da nüfuzu artmışdır. Buna əsas kimi deyə bilərik ki, 1999-cu ildə ÜGT-nin Baş Katibi respublikamıza gəlmişdir. Azərbaycanın buradakı etibarını təkcə düzgün gömrük siyasəti ilə bağlansa da, respublikanın təbii resurslarla bolluğu və əlverişli coğrafi mövqeyi faktını danmaq olmaz. Baş Katib ikinci dəfə 2000-ci ildə Azərbaycan işgüzar səfər etmiş, mühüm fikir mübadilələri aparılmışdır.

Azərbaycanın ÜGT ilə olan əməkdaşlığında daha mühüm bir hadisə RTM təsisi barədə olan Memorandumdur. 2003-cü ildə bu tədris mərkəzinin açılışı baş tutmuşdur. Bu mərkəzin tərkibində mehmanxana və sağlamlıq mərkəzləri, təlim itləri vasitəsilə maddələrin tapılmasını əks etdirən trening mərkəzləri və s. yaradılmışdır. DGK ÜGT-nin Regional Məlumat Əlaqələndirmə Mərkəzinin üzvlərindən biridir. RTM-nin açılışından sonra birliyin mütəxəssisləri region dövlətləri üçün olan e-learning platformasını buraya gətirmişlər. 2004-cü ildə «Niyyət Protokolu» imzalanmışdır. Bu Protokol Respublikamızın təşkilatla arasında olan münasibətlərini əks etdirməklə bərabər, həmçinin Ümumdünya Gömrük Təşkilatına üzv olan ölkələrlə də geniş əlaqələrin yaradılmasına böyük şərait yaratmışdır. Bu protokolda müasir dövrdə ticarətin qlobalaşdırılması ilə bağlı gömrük qurumunun qarşılaşdığı vəzifələr, sərhədlərin təhlükəsizliyi, Böyük İpək Yolu ilə narkotik vasitələrin qeyri-qanuni dövriyyəsi ilə bağlı regional problemlərin birgə həll olunmasında ön plana çəkilmişdir.

Qarşılıqlı əməkdaşlıqda vacib əhəmiyyət kəsb edən hadisələrdən biri də 2005-ci ildə baş tutmuş II Ümumdünya Gömrük Sərgisi və Forumudur. Bu sərgi Bakı şəhərində keçirilmişdir. Burada on iki ölkənin nümayəndəsi olmaqla qırx beş şirkət çıxış edirdi. Bundan başqa, 2008-ci ildə narkotik və psixotrop maddələrlə mübarizəyə aid edilmiş tədbir də Bakı şəhərində baş tutmuşdur. Burada qeyd olunmuşdur ki,

Azərbaycan ÜGT-nin hər bir işində çox fəal çıxış edir və ÜGT ilə yanaşı digər təşkilatlarla da vacib qarşılıqlı əlaqələr qurur.

Hər bir gücünü səfərbər edərək ÜGT-nin bir çox işlərində iştirak edən Azərbaycanın gömrük qurumları da bu işlərdə çox fəal çalışmış, bu da öz növbəsində ÜGT ilə əməkdaşlığın genişlənməsi ilə nəticələnmişdir.

Beləliklə, ÜGT ilə münasibətlərin yaradılması gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsində özünü göstərmiş oldu.

2005-ci ilin iyununda isə ÜGT Şurası tərəfindən beynəlxalq ticarətin sadələşdirilməsi və təhlükəsizliyinin təmin olunmasının «Çərçivə» standartları qəbul olunmuşdur. Bu sənədin qəbul edilməsində əsas məqsəd gömrük prosedurlarının asanlaşdırılması və sadələşdirilməsi, beynəlxalq ticarət kanallarında terrorçu qrupların və cinayətkar birliklərin fəaliyyətinə yol verməmək və eyni zamanda gömrük-ticari mexanizmlərini aydınlaşdırmaq idi. Bu sənəddə tətbiq olunacaq vacib prinsiplər də müəyyən edilmişdir. Buraya elektronlaşdırılmış gömrük xidmətindən istifadə olunması, avtomatik yolla öncədən informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi, konteyner və nəqliyyat vasitələrinə nəzarətdə mütərəqqi texnologiyaların tətbiq olunması və biznes cəmiyyəti ilə tərəfdaşlıq münasibətlərinin yaradılması aid olunur. ÜGT-də Baş Katib olan Mişel Dane 2006-cı ilin yanvarında MDB gömrük xidmətlərinin başçılarının Sankt-Peterburqdakı iclasında çıxış edərək «Çərçivə» standartlarının həyata keçirilmə strategiyasını təqdim etmişdir.

2008-ci ilin aprel ayında ÜGT-də “Ekoloji cinayətlərlə bağlı Fəaliyyət Planı” danışılmış və qəbul edilmişdir. Bu plan gömrük qurumlarının fəaliyyət sferasının əsas yönünə ekoloji cinayətlərə qarşı mübarizənin də daxil olunmasını özündə əks etdirir. Bu cür cinayətlərlə mübarizə üçün xüsusi orqanların yaradılması da nəzərdə tutulur.

3.2. Gömrük nəzarətinin və rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsi və asanlaşdırılması

Respublikamızda ötən dövrdə gömrük sistemində önəmli yenidənqurmalar aparılmış, şəffaflıq daha da artırılmış, malların bəyanının elektron formada tətbiqi təmin olunmuşdur. Bunlarla bərabər milli iqtisadiyyatımızın stimullaşdırılması, respublikamızın iqtisadi siyasətindən qaynaqlanan lazımı vəzifələrin icra olunması, gömrük sərhədindən yüklərin aparılmasının qaydalara uyğun həyata keçirilməsinin təmini, ticari-iqtisadi münasibətlərdə gömrük tənzimlənməsi alətlərindən istifadə, gömrük ödəncələrinin yığılaraq dövlət büdcəsinə ötürülməsinin təmini, valyuta nəzarətinin tətbiqi, iqtisadi təhlükəsizliyin təmini və daxili bazarın müdafiəsi, gömrük nəzarətinin təşkil olunması və gücləndirilməsi, gömrük işi sahəsində cinayətlərə və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz ötürülməsi vəziyyətlərinə icazə verməmək, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadənin genişləndirilməsi, infrastrukturunun tərəqqisi, kadr hazırlığının çoxaldılması, beynəlxalq əlaqələrin tərəqqisi sahəsində mühüm işlər görülmüşdür.

Beynəlxalq ticarətin tərəqqisində, malların dövriyyəsinin tezləşməsində, yük-nəqliyyat daşımalarının çəkisinin çoxalmasında, tranzit sisteminin effektiv fəaliyyətdə olmasında, gömrük işi istiqamətində hüquqpozmalara qarşı mübarizə aparılmasında, əqli mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsində və nəqliyyat daşımalarında təhlükəsizlik məsələlərinin təminində gömrük nəzarətinin mühüm rolu vardır. Gömrük nəzarəti bir yandan xarici ticarətin azadlığına imkan verməli, digər yandan isə gömrük sərhədindən malların aparılmasında və beynəlxalq ticarətdə xoşagəlməz vəziyyətlərin qarşısını almalıdır.

Gömrük nəzarətinin effektivliyinə nail olmaq üçün nəzarət metodları təkmilləşdirilməli, gömrük nəzarətinin tətbiqində elmi-texniki yeniliklərdən daha çox istifadə olunmalı, gömrük baxışında innovasiyalı texniki nəzarət alətləri tətbiq olunmalı, böyük həcmli nəqliyyat vasitələrinin keyfiyyətli yoxlanması üçün sərhəd-

keçid zonaları stasionar yoxlama alətləri ilə təchiz olunmalı və bu istiqamətdə elektron nəzarət üsulları tətbiq edilməlidir.

Gömrük nəzarəti aparılan zaman xüsusi texniki vasitələr tətbiq olunur. Bu vasitələrin tətbiqi əmək sərfinin aşağı düşməsinə, sərnixin və yük axınına gömrük nəzarəti zamanının azalmasına səbəb olur. Belə ki, mal və nəqliyyat vasitələrinə baxmaq çətin və ya mümkün olmayan yerlərinin müayinə olunmasını təmin edir. Eyni zamanda, bu vasitələr gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə əməliyyatların və gömrük nəzarətinin sadələşdirilməsini və asanlaşdırılmasını təmin edir. Bu vasitələrin xüsusilə də qaçaqmalçılığa qarşı mübarizədə mühüm rolu vardır. Belə vasitələrdən istifadə olunması gömrük işinin təkmilləşdirilməsinin başlıca mənbəyidir.

2016-cı il dövründə gömrük nəzarətinin tətbiqi «bir pəncərə» prinsipinə altında həyata keçirilmişdir. Gömrük qurumlarında istifadədə olan texniki nəzarət vasitələrinin məqsədəuyğun və effektiv istifadə olunması və əşyaların gömrük sərhədindən sürətlə keçirilməsinə xüsusi diqqət ayrılmışdır. Texniki nəzarət vasitələri haqqında nasaz olması və müəyyən çatışmazlığı məlumatları nəzərə alınaraq texniki nəzarət vasitələri bərpa olunmuşdur.

2016-cı ildə 2 gömrük qurumu arasında daşınan yüklərin mexaniki-elektron açarlarla bağlanaraq təyin olunmuş gömrük qurumuna istiqamətlənməsi işi VAİS ilə həyata keçirilmişdir. Bu üsulla 131955-dən çox nəqliyyat vasitəsi GPS vasitəsilə göndərilmişdir. Bu nəqliyyat vasitələrinin təyin olunmuş xətt üzrə hərəkəti Komitənin Mərkəzinin işçiləri tərəfindən “GPS monitorinq” sistemi ilə daimi olaraq izlənilmiş, bu xətdən çıxma və başqa qeyri-qanuni situasiyaların qarşısı alınmışdır. Belə ki, müəyyən maşınlarla və nəzarət vasitələri ilə təmin edilmiş Hədəf Mərkəzindən tədqim olunmuş informasiyalar əsasında xətdən kənara çıxan və göstərilməmiş ərazilərdə xeyli duran nəqliyyat vasitələrinin durmalarının səbəblərini müəyyənləşdirərək müvafiq tədbirlər həyata keçirmişlər. 2016-cı ildə Hədəf Mərkəzi vasitəsilə 518 yük avtomobilinin təyin olunmuş xətdən kənara çıxması faktı müəyyən olunmuş və gömrük nəzarəti altında olan 19 yük avtomobili isə səbəbsiz olaraq

xətdən çıxdığına görə İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 487-ci maddəsinə əsasən cərimə olunmuşdur.

Beynəlxalq praktikada görülən gömrük sərhədlərində “vahid dayanacaq” prinsipi bazasında işin təşkili sərhəd-keçid zonalarında nəzarət prosedurlarını asanlaşdırır. Bu prinsipin tətbiq edilməsi nəticəsində nəqliyyat vasitələri bir dəfə saxlanmaqla aparılan yüklər üzərində hər bir nəzarət növləri icra olunur, gömrük sərhədindən aparılan mallar üzərində nəzarətin aparılması vaxtı təkrarolunma hallarına yol verilmir və sərhəd keçid məntəqələrində nəqliyyat vasitələrinin dayanma vaxtının xeyli qısalması təmin olunur.

Təbii ki, gömrük nəzarətinin sadələşdirilməsi, asanlaşdırılması və onun tətbiqinin optimal yollarının müəyyən olunması zamanı vaxt itkisinin qarşısı alınsa da, buraxılan yüklərin həcmi çoxalsa da, bu onun effektivliyinin heç bir şəkildə aşağı düşməsinə mane olmadan həyata keçirilməlidir.

Ümumiyyətlə gömrük orqanlarında danışılan texniki vasitələrin tətbiq olunması, innovasion layihələrin həyata keçirilməsi, digər orqalarla qarşılıqlı tədbirlər, beynəlxalq əməkdaşlıq, həmçinin gömrük idarələrinin səmərəli fəaliyyəti nəticəsində gömrük nəzarəti daha da güclənmiş və bununla da qaçaqmalçılıq, narkotik və psixotrop maddələrin qanunsuz keçirilməsinə qarşı mübarizə güclənmişdir. Aşağıdakı cədvəldə 2016-cı il ərzində aşkar olunmuş faktlara baxa bilərik.

Cədvəl 3.1

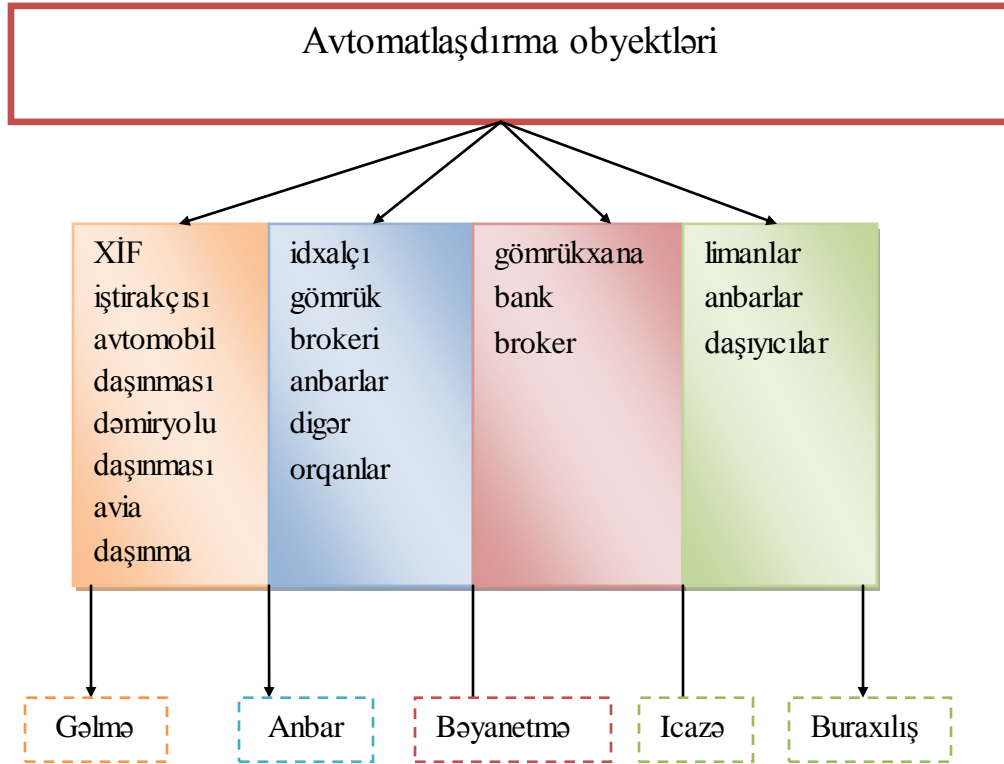
2016-cı ildə gömrük orqanları tərəfindən aşkar olunmuş faktlar

Narkotikaların, psixotrop maddələrin və prekursorlarının saxlanmasına əsasən müəyyənləşdirilmiş faktların miqdarı	130
Saxlanılmış narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorlarının miqdarı (qramla)	1136153,3945
Saxlanılan narkotik vasitələrin miqdarı (qramla)	1136025,015
Tiryək (qramla)	6789,392
Marixuana (qramla)	3881,707
Heroin (qramla)	1113998,451
Həşiş (qramla)	11324,768
Metadon (qramla)	30,697
Psixotrop maddələrin miqdarı (qramla)	107,5795
Prekursorların miqdarı (qramla)	20,8
Saxlanmış şəxslərin sayı (nəfər)	162
Kişi	143
Qadın	19
AR vətəndaşları	122
Xarici ölkələrin vətəndaşları	40
Aşkar olunmuş narkoqrupların sayı	29

Mənbə: DGK-nın rəsmi saytının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Yaradılmış olan gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin avtomatlaşdırılmış sistemi (GRNAS) haqqında danışılan istiqaməti keyfiyyətcə yeni səviyyəyə yüksəldir. AR gömrük fəaliyyətinin milli avtomatlaşdırılmış sistemi olan GRNAS bir çox gömrük idarəsində istifadədir. Bu sistem yaradılarkən bütün gömrük orqanını əhatələməsi nəzərdə tutulmuşdur. Ölkəmizdə aparılan gömrük siyasətinin önəmli tərəflərindən biri də gömrük nəzarəti və rəsmiləşdirilməsinin şəffaflığının

təmin olunmasıdır. Bu üçün də gömrük qurumlarında informasiya köşkləri tətbiq olunur. Informasiya köşklərində gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı istifadə olunan hər bir normativ-hüquqi sənəd, tarif dərəcələri və mal nomenklaturası yerləşdirilib. XIƏ subyektləri informasiya köşkünə müraciət edərək aydın vəziyyətdə lazımı informasiyaları və eyni zamanda gömrük rəsmiləşdirilməsi haqqında GRNAS-dan müvafiq informasiyaları əldə edə bilirlər.

Malların idxal və ixrac prosesləri həyata keçirilən zaman gömrük rəsmiləşdirilməsinin avtomatlaşdırılmış qaydada təşkili bu prosesin effektivliyinin çoxaldılmasını və bu işə sərf olunan zamanın minimum səviyyəyə salınmasını təmin etməklə, xarici ticarət subyektlərinə xidmət səviyyəsinin daha da yaxşılaşmasına və ümumilikdə gömrük qurumlarında idarəetmənin təkmilləşməsinə imkan yaradır.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurunun təkmilləşdirilməsinin əsas məqsədləri bunlardan ibarətdir:

- Təhlükəsiz ölkə statusu (narkotiklərin və silahların qanunsuz dövriyyəsi, çirkli pulların yuyulması, insan alveri, terrorla, qaçaqmalçılıqla mübarizə)

- Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi, sürətləndirilməsi və şəffaflaşdırılması

- Gömrük vergi və rüsumlarının effektiv yığılması

Risk menecmentinin gömrük işinin təşkil olunmasında vacibliyini nəzərdə tutaraq da müəyyən işlər görülmüşdür. RAİS konsepsiyası, funksional strukturası, riskləri müəyyənləşdirən əlli iki meyar, məlumat mənbələrinin tərkibi, risklərin dəyərləndirilməsinin alqoritmi və riskləri təsvir edən ilkin informasiyanın forması qəbul olunmuşdur. Bu istiqamətdə AR-nın gömrük idarələri tərəfindən müəyyənləşdirilmiş hüquqpozmalara uçuğu və nəzarətinin avtomatlaşdırılmış sistemi qurulmuş və hər bir gömrük qurumunda tətbiq olunmuşdur. Bu sistem daxilində statistik yollardan istifadə olunmaqla riskli malların və nəqliyyat vasitələrinin müəyyənləşdirilməsinə imkan yaranır.

Ümumiyyətlə, bütün bu tətbiq olunan yeniliklərin gömrük rəsmiləşdirilməsinə çəkilən vaxtın qısaldılmasına da səbəb olur. 2016-cı il ərzində gömrük idarələri üzrə gömrük rəsmiləşdirilməsinin başa çatdırılmasına sərf olunan vaxtın günlər üzrə bölgüsünə baxa bilərik (cədvəl 3.2).

Cədvəl 3.2

2016-cı il ərzində gömrük idarələri üzrə gömrük rəsmiləşdirilməsinin başa çatdırılmasına sərf olunan vaxtın günlər üzrə bölgüsü

Gömrük idarələri	<=3	>3, <=5	>5, <=15	>15
Bakı Baş Gömrük İdarəsi	552,84	220,17	231,8	195,19
Sumqayıt Baş Gömrük İdarəsi	776.9	117.1	128.28	158.39
Hava nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsi	380.72	235.09	333.98	250.21
Astara Gömrük İdarəsi	1021,6	58,26	93,13	27,01
Gəncə Gömrük İdarəsi	857.09	144.88	92.81	161.65
Cəmi	3589.15	745.5	880	792.45

Mənbə: DGK-nın rəsmi saytının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı şəffaflığın təmini, bəyanətmənin asanlaşdırılması və gömrük işçilərinin şəxslərlə təmasının minimuma endirilməsi

üçün yüklərin kağızsız texnologiya vasitəsilə internet ilə bəyan olunmasına imkan yaradan “e-Gömrük Bəyannaməsi” elektron gömrük xidməti XİF subyektlərinə təqdim olunmuşdur. Elektron xidmətlər ilə bağlı qanunvericilik təkmilləşdirilmiş, müəyyən qaydalar hazırlanmış və sayta daxil edilmişdir. Hazırda istər fiziki, istərsə də hüquqi şəxslər keçirdikləri malların rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı elektron xidmətlərdən istifadə edə bilirlər.

Başqa electron gömrük xidmətlərindən biri də “gömrük bəyannamələri barədə məlumatın verilməsi” istifadəçilərə təqdim olunmuşdur. Eyni zamanda XİF subyektləri idxal etdikləri məhsullar barədə məlumat almaq üçün “Sərhəd gömrük məntəqələrindən daxil olan malların haqqında məlumat” electron gömrük xidməti istifadə edə bilirlər.

Təkmilləşdirilən elektron gömrük xidmətlərinə “Mənim idxal-ixrac əməliyyatlarım”ı misal göstərmək olar. VAİS dayanıqlılığı saxlamaq üçün “Off Line” serverlər quraşdırılmış və istifadəyə təqdim olunmuşdur.

DGK-nın aparatında, strukturuna aid olan gömrük qurumlarında və ona tabe olan başqa orqanlarda istifadə olunan telefon, kompüter, audio-video və başqa elektron vasitələrin daimi və normal olaraq işləməsi həyata keçirilmişdir.

Dediklərimizlə bərabər İAMAS-ın sunduğu üstünlüklərdən istifadə edərək insanlar tərəfindən ölkədən müvəqqəti aparılan və buraya gətirilən müvəqqəti gətirilən yüklər və s. geri göndərilməsinə səmərəli gömrük nəzarətinin icrasını təmin edən "Sərhədkeçmədə xüsusi diqqət siyahısı" sistemi qurularaq istismara verilmişdir.

VAİS risklərin idarə olunmasının altsisteminə təkrar baxılmış və VAİS-ə inteqrasiyasının təmini həyata keçirilmiş, sənədlərin “ASAN İmza” vasitəsilə imzalanmasının təmininə imkan verən modul işlənmişdir və beləliklə də, VAİS-in gömrük nəzarəti və rəsmiləşdirilməsi altsisteminə inteqrasiyası təmin olunmuşdur.

VAİS-in gömrük nəzarəti və rəsmiləşdirilməsi altsisteminə (VAIS-GB) kağızsız texnologiyaya əsasında təkrar baxılmış, informasiya mübadiləsinin, texnoloji proseslərin və ödəncələrin kağızsız icra edilməsi, ancaq bəyannaməçilərin elektron

imzası ilə təsdiqlənmiş gömrük bəyannamələrinin sistem tərəfindən qəbulu təmin olunmuşdur.

Gömrük işinin təşkil olunmasında informasiya texnologiyalarının tətbiq olunması ildən-ilə çoxalır. Əsas səbəb isə budur ki, onun tətbiqi gömrük nəzarətinin effektivliyini yüksək səviyyəyə qaldırır və həmçinin ÜGT-nin tövsiyələri də bunu tələb edir. ÜGT tərəfindən 2005-ci ildə qəbul olunmuş çərçivə standartlarına əsasən DGK-da ilkin mərhələdə beş başlıca avtomatlaşdırılmış sistemin yaradılması planlaşdırılmışdır:

- RAİS;
- Mallar və nəqliyat vasitələrinin idarəolunma sistemi və onların monitorinqi;
- Gömrük xidmətinin VAİS-nin respublikanın nəqliyyat şirkətlərinin, nazirliklərin və birliklərin məlumat şəbəkələri ilə bağlanması;
- Mərkəzi informasiya idarəetmə sisteminin qurulması;
- İnformasiya bazalarının ehtiyat mərkəzinin qurulması;

AR-nın gömrük işinin effektiv və müasir dövrün tələblərinə uyğun tətbiq etmək üçün VAİS daxilində Risklərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemindən (RAİS) istifadə olunur. Bu sistemə kompüter və insan sistemi də deyilir. RAİS vasitəsilə gömrük qurumlarında ilkin informasiyaların yığılması, təhlil olunması, risk səviyyələrinin müəyyənləşdirilməsi və uyğun gömrük nəzarət növlərinin seçilməsi həyata keçirilir. RAİS əsas vəzifələrindən biri də sərhəddən aparılan malların dövriyyəsinin sürətləndirilməsidir. Aparılan əşyalar haqqında öncədən informasiyaların alınması, hiss olunan təhlükə səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi, uyğun nəzarət növlərinin seçilməsi və yüklərin az zaman ərzində ötürülməsinin təmini RAİS-in üzərinə düşür.

3.3. Azərbaycanda gömrük işinin təkmilləşdirilməsi əsas istiqamətləri

Gömrük işi beynəlxalq ticarətdə başlıca rol oynayır. Hər hansısa bir xarici ticarət müqaviləsində gömrük ən az 2 dəfə çıxış edir: bir dəfə ixrac, bir dəfə idxal zamanı. Aydınlaşır ki, gömrük fəaliyyəti xarici ticarətin səmərəliliyinə mühüm təsir göstərir. Gömrük qurumlarının səmərəli işi, gömrük nəzarətinin axışında vaxtın və maddi vəsaitlərin əsaslandırılmamış itkisinin olmaması hər hansı bir ölkənin idxalatçılarının və ixracatçılarının xarici ticarətinin xüsusiyyətlərini və nəticələrini az dərəcədə müəyyənləşdirmir və əksər hallarda xarici ticarət əməliyyatlarında uğursuzluğun və ya uğurun əsas səbəbi olur. Gömrük qurumlarının fəaliyyət göstərdiyi vəziyyət son zamanlarda dəyişir. Gömrüyün qarşısında öncələr olmayan məsələlər çıxmışdır: intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması, 2-li texnologiyalarla ticarətlə mübarizə, yox olmaq təhlükəsi olan bioloji növlərin qorunması, ətraf mühitin müdafiəsi, zərərli tullantılar, narkotiklər və s. Ümumilikdə dövrün çağırışı gömrük işinin müasirləşdirilməsi, gömrük qurumlarının işinin effektivliyinin artırılmasını, daha mənasını itirmiş olan rəsmiyyətin və prosedurların aradan qaldırılmasını, təzə informasiya texnologiyalarından mümkün qədər çox istifadə olunmasını tələb edir. ÜGT-nin tövsiyələrindən biri də gömrük əməliyyatlarının texnika və təcrübəsinin birbaşa tərəqqisinə istiqamətlənmişdir: “Gömrük qurumları mövcud olan praktikanı təxirəsalmadan nəzarətdən keçirməli, səmərəli olmayan və ya köhnəlmiş üsul və qayda-qanunların islahat proqramını yaratmalıdır”. Belə məsələlər bir çox dövlətlər tərəfindən fəal surətdə həll olunur. Bununla yanaşı, gömrük fəaliyyətinin tərəqqi və təkmilləşdirilməsinin bəzi əsas yönələri müəyyənləşdirilir. Onlardan biri də gömrük tənzimlənməsinin hüquqi, yəni qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsidir. Dünyanın bir çox dövlətlərində, həmçinin respublikamızda son dövrlərdə gömrük tarif tənzimlənməsinin qanunvericilik bazası daha açıq, dəqiq və aydın olan qanunların yaradılması yönündə, eləcə də onların beynəlxalq sazişlər, konvensiyalar və başqa beynəlxalq anlaşmaların tövsiyələri, müddəa və normaları ilə uyğunlaşdırılması istiqamətində nəzərdən keçirilərək təkmilləşdirilmişdir. Son

zamanlarda beynəlxalq ticarətin yüksək sürətlə tərəqqisi daha çox ona görə mümkün olmuşdur ki, dünyanın bir çox dövlətində milli gömrük sistemləri, çox şeydə ümumi olan, yaxın hüquqi və təşkilati qayda və qanunlar əhatəsində cəmləşmişlər.

Dövrün tələbinə uyğunlaşdırılan gömrük xidmətlərinin və sistemlərinin daima çoxalan texniki təchizatı dövlətlərin çoxunda gömrük tənzimlənməsinin xarakterik inkişaf xüsusiyyətlərindən biri olmuşdur. Bunun əsasında yeni İT-nin, rabitə texnikasının, informasiyanın işlənərək göndərilməsi üsullarının, zaman və məsafə məfhumunu minimuma endirən informasiyaların avtomatik işlənməsi sisteminin uğurları dayanır. Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrükdən ötürülməsi proseslərinin və gömrük ödəncələrinin yığılı, uçotun və statistika hesabatların yığılıması proseslərinin ayrılması da gömrük fəaliyyətinin tərəqqisi və müasirləşdirilməsi yönlərindən biridir. ÜGT-nin tövsiyələrinin birində yazılmışdır: “Gömrük qurumları yüklərin yolda ləngiməsini azaltmaq məqsədilə gömrük ödəncələrinin yığılıması prosesləri ilə yüklərin gömrükdən ötürülməsi proseslərini ayırmaq imkanlarını öyrənməlidir”.

Gömrük praktikasında təminatlar barədə məsələyə gömrük tənzimlənməsinin təkmilləşdirilmə yönlərindən biri kimi baxılır. Təminatın son məqsədi ondan ibarətdir ki, gömrük ödənişlərinin alınması zamanı yüklərin gömrükdən hərəkət etməsini sürətləndirilsin. Təklif olunan təminat pulların təminatlı bank hesablarına ötürülməsi, bu məqsədlərlə likvid qiymətli kağızlardan istifadə olunması, eləcə də, sığorta şirkəti və ya bank tərəfindən təqdim olunan təminatdır.

ÜGT-nin sənədlərində əks olunmuşdur ki, yüklərin gömrükdən ötürülməsi ilə bağlı gecikmələrinə səbəb bir çox amillərin təsir göstərir. Bunlara daşıyıcılar, nəqliyyat-ekspeditor firmaları və gömrük brokerlərinin işində səmərəliliyin aşağı olması, peşəkarlığın isə lazımı qədər olmamasıdır. Bu şəxslərdən qənaətbəxş, dürüst və dolğun olmayan məlumat daxil olduğu vəziyyətdə, gömrük bəyannamələri qəbul olunmur və ya sənədlərin işlənməsində çoxlu gecikmələr meydana çıxır. Bu səbəbdən də ÜGT hər bir ölkə hökumətinə həmin sahələr üçün minimum standartlar hazırlamağı və onlara əməl olunmasına nəzarət etməyi məsləhət görür. Bütövlükdə

gömrük nəzarət sisteminin səmərəli işini şərtləndirən vacib məsələ hər bir maraqlı olan hüquqi və ya fiziki şəxslər tərəfindən gömrük xidmətlərinə verilməli olan məlumatdır. Həmçinin də gömrük xidmətlərinin işini müəyyənləşdirən qanunvericilikdə qeyd olunmuşdur ki, hər bir maraqlı şəxsə qaydalar, ümumi qərarlar, aktlar və əmrlər haqqında ətraflı məlumat verilməsi bu məlumatı bütün maraqlı şəxslərə ötürməli olan gömrük qurumlarının vəzifəsidir. Gömrük idarələri tərəfindən hər bir maraqlı şəxsə çatdırılan məlumatın açıqlığı və aşkarlığı, dəqiqliyi və zamanında olması malların gömrük nəzarətindən keçməsinə sürətləndirməklə vacib şərtlərdən biri kimi və xarici ticarətdə yük axını sürətinin yüksəldilməsində başlıca yönəldən biri kimi nəzərdən keçirilir.

Sənədlərin elektron şəkildə hazırlanması və göndərilməsi texnologiyasına gəldikdə isə, ÜGT hər bir dövlətə BMT EDIFACT-a əsasən hazırlanmış informasiyaların elektron üsullarla ötürülməsi standartlarını istifadə etməyi məsləhət görmüşdür. Azərbaycanda bütün qeyd etdiyimiz istiqamətlərdə vacib addımlar atılmışdır və atmağa da davam edir. Burada görülmüş işlərin bir qisminə nəzər yetirək.

İlk öncə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinə xüsusi diqqət ayrılaraq müvafiq normativ-hüquqi aktların qəbul olunması işi davam etdirilmiş və burada Beynəlxalq Konvensiyaların maddələri nəzərə alınmış, gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarətinin yeni normalara uyğun olması, gömrük alətlərinin milli sistemə uyğunlaşdırılması, gömrük işinin tətbiqi məsələlərini tənzimləyən proseslərin rasionallaşdırılması məqsədilə müəyyən qaydalara əlavələr olunmuş, eləcə də yeni sənədlər hazırlanmışdır.

Maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi və büdcə gəlirləri-xərcləri istiqamətində də işlər görülmüşdür. Ötən il DGK üçün 2015 ilə müqayisə etsək, 220 mln manat və ya faizlə 13,8% artım qeydə alınaraq 1 mlrd 810 mln manat məbləğində büdcə proqnozunun bölgüsü təsdiqlənmişdir. İllik büdcə proqnozunun DGK tərəfindən ixtisaslaşdırılmış və ərazi gömrük qurumları arasında bölgüsü həyata keçirilmiş, aylar üzrə icrası nəzarət altına alınmışdır.

Bəzi gömrük postlarında (məsələn, Yalama, Mazımçay, Muğanlı gömrük postları) müəyyən işlər aparılmış və işlərin sürətlənməsi üçün xüsusi avadanlıqlarla təmin olunmuşlar. Xüsusi otaqlar yaradılmış, xidməti itlərin daha da çoxaldılması üçün itlik saxlama valyerlərinin yeniləri yaradılmışdır.

Respublikamızda son onillik ərzində gömrük statistikasını və bu sahədə informasiya texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Ümumiyyətlə gömrük işinin təkmilləşdirilməsi və tərəqqisi daima DGK-nin diqqətində olmuşdur. Gömrük işinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı əsasən fərqli gömrük prosedurlarında İT-nin geniş tətbiqindən asılıdır. DGK bu istiqamətdə 7 istiqamət üzrə iş aparır:

- Mallar və nəqliyyat vasitələrinin dövriyyədə olmasını əhatələyən informasiyaların toplanmasını təmin edən sistemin qurulması;
- Gömrük idarələri arasında məlumat mübadiləsinin təmin olunması;
- Gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin avtomatlaşdırılması;
- Qaçaqmalçılıq və gömrükdə qanunpozuntusu ilə mübarizənin informasiya təminatının təşkil olunması;
- Avtomatlaşdırılmış iş yerlərinin yaradılması;
- Aparata hər gün gələn informasiyaya nəzarət və uyğun informasiya bazalarının yaradılması;
- XIƏ-in təhlilinin avtomatlaşdırılmış formada aparılması;

Belə aparılan işlər əsasən DGK ilə BMT-nin İnkişaf Proqramı arasında olan layihə bazasında icra olunub. Bu işlərin əsasında ilk öncə VAİS-nin texniki bazasının əsası qoyulmuşdur. Bu istiqamətdə əsas nəticələrdən biri də müasir tələblərə uyğun rabitə-server mərkəzinin qurulmasıdır.

“Elektron Sənəd Dövriyyəsi” AİS-də təkmilləşdirmələr olmuş, elektron poçta gələn müraciətlərin avtomatik DGK-nin sənəd dövriyyəsinə daxil edilmişdir, sənəd dövriyyəsi daxilində digər dövlətlərlə imzalanmış müqavilə və protokollar bazası qurulmuşdur. Şəffaflığın təmin olunması və korrupsiya hallarına yol verilməmək

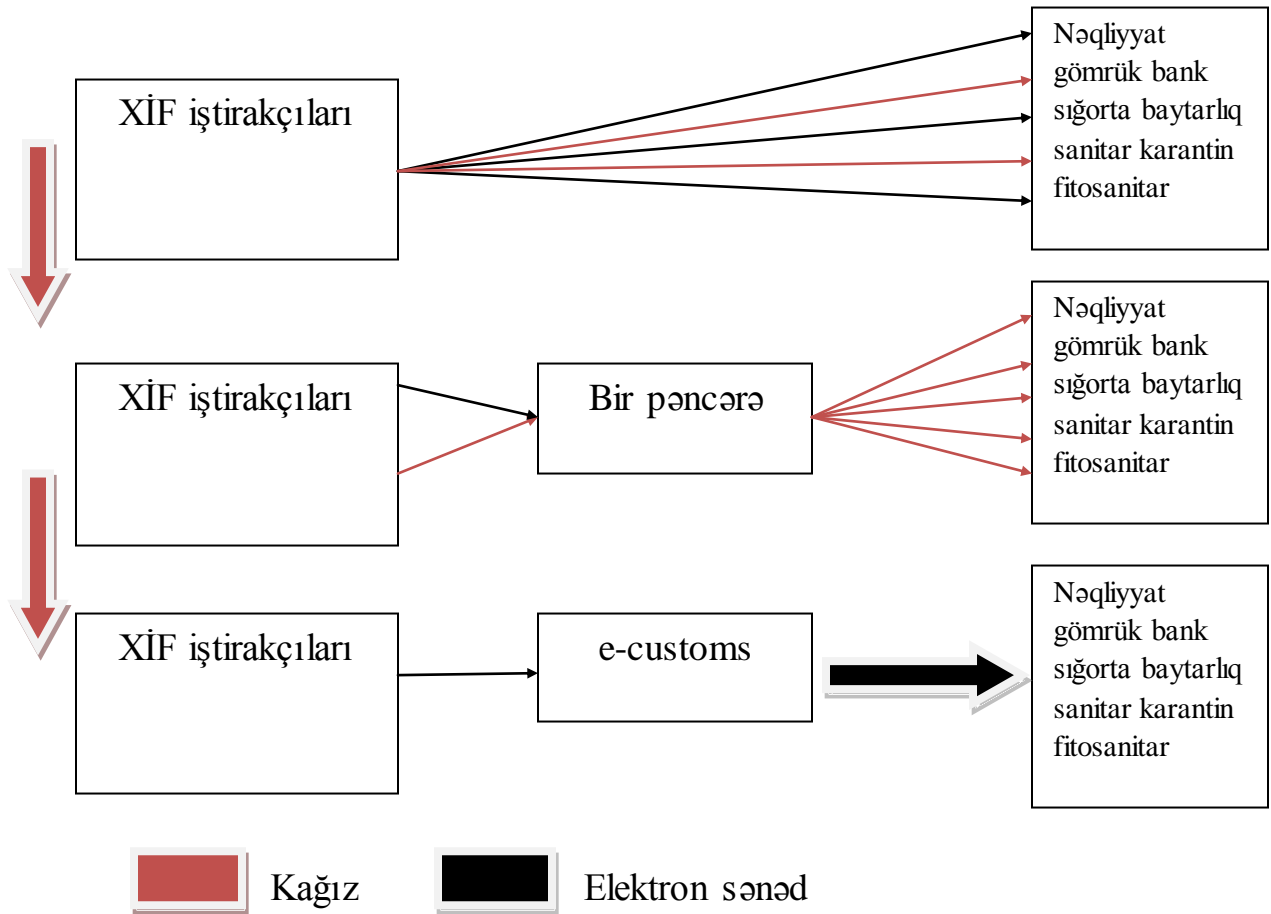
məqsədi ilə sərhəd gömrük qurumlarında gömrük ödəncələrinin poçt vasitəsilə icrasını təmin edən sistem hazırlanmış, aidiyyəti poçt idarələri ilə məlumat mübadiləsi yaradılmışdır.

Ümumiyyətlə, Electron gömrük layihəsi “e-Azərbaycan”-nın bir hissəsidir. AR gömrük sisteminin tərəqqisinə həsr edilmiş proqramın da (2007-2011) əsas yönlərindən biridir. “e-Azərbaycan” proqramının tətbiqi üçün hazırlanmış normativ və hüquqi sənədlər bazasında da e-gömrük layihəsi icra olunur. Bu həmçinin VAİS-in funksiyalarının tərkib hissəsinə daxildir. E-gömrük xidməti bu mərhələlərdən ibarətdir:

- DGK-nın çağdaş dövrü əks etdirən internet-məlumat resurslarının yaradılması;
- elektron sənəd dövriyyəsinin və imzanın hər bir gömrük strukturunda tətbiq olunması;
- müasir qaydalara informasiya-kommunikasiya şəbəkəsinin uyğunlaşdırılması;
- gömrük rəsmiləşdirilməsində iştirak edən başqa dövlət orqanları ilə onlayn məlumat mübadiləsinin aparılması;
- elektron formada bəyanətmənin daha da təkmilləşdirilməsi.

DGK-da gömrük xidmətlərinin və prosedurlarının təkmilləşdirilməsi, kağızlardan istifadə olunmasını azaldaraq elektron sisteme keçidin təmini, biznes proseslərinin kağızsız texnologiyaya ilə həyata keçirilməsi, hazır olmuş normativ aktların layihələrinin təyin olunmuş yerə göndərilməzdən öncə rəsmi internet saytına qoyulması, gömrük xidmətlərinin əhatəsinin böyüdülməsi və başqa sahələrdə tədbirlər həyata keçirilir.

Kağızdan elektron texnologiyaya keçidə baxaq:

E-gömrük sisteminin qurulması AR DGK-nin İKT üzrə tərəqqi taktikasının vacib yönlərindən biridir və altsistemlərdən təşkil olunmuşdur:

1) VAİS.

2) İnternet informasiya resurslarının idarəedilməsi sistemi.

E-gömrük bunlardan ibarətdir:

-rəsmiləşdirilmə prosesinin avtomatlaşdırılması;

-gömrük nəzarətinin elektronlaşdırılması;

-maliyyə ilə əlaqədar sahələrin avtomatlaşdırılması;

-resursların idarə olunması sistemi;

-kompüterləşdirilmiş əməliyyat mərkəzi və hüquqpozuntuları ilə qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə aparmağa imkan verən AİS-ləri;

-electron sifariş;

-valyuta sərvətlərinin də avtomatlaşdırılmış şəkildə qeydiyyatı;

-1 pəncərə AİS;

-electron sənəd dövriyyəsi.

E-gömrüyün tədqim etdiyi xidmətlər sayəsində XİF iştirakçıları hər bir yerdən mallarını bəyan edə bilirlər. E-gömrük bu xidmətləri tədqim edir:

-GÖÖEN (gömrük ödənişlərinin ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsi): Bununla vergi ödəməyən fiziki şəxslər başqa ölkədən gəldikdə özləri ilə gətirdikləri və ya apardıqları yüklərin rəsmiləşdirilməsini etmək üçün vəsiqə və pasportun PİN kodunu daxil edərək GÖÖEN alırlar. Bu insanlar üçün bu VÖEN (vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsi) əvəzləyir.

-ilk məlumatlandırma – Sərhəddən gedərkən həyata keçirilən prosedurların sürətləndirilməsi və asanlaşdırılması üçün şəxslər AR-nın gömrük sərhəddini keçirəcəkləri yüklər barədə gömrük qurumlarını elektron formada öncədən məlumatlandırma bilirlər. Burada müraciət formasından asılı olaraq insanların doldurmaları məqsədlə uyğun blank formaları vardır.

-gömrük qurumlarında xidmətə qəbul olunması: Bu vasitə ilə gömrük qurumlarında işləmək istəyən şəxslər elektron formada DGK-na ərizə ilə müraciət hüququna malikdirlər. Həmçinin onlar bu prosesin necə aparıldığı, xidmətə qəbulun ümumi prinsipləri, müəyyən başqa məlumatlara baxa bilirlər.

-ixrac-idxal əməliyyatları: Bu hissə vasitəsilə XİF iştirakçıları bu əməliyyatlar haqqında informasiyanı təhlükəsiz və sərbəst formada əldə edə bilirlər. Ancaq bunun üçün tələb olunan odur ki, Komitə ilə müqavilə bağlansın. Müqaviləni rəsmi internet saytından əldə etmək mümkündür.

-nəqliyyat vastəsi üçün uyğunluq sertifikatı: bu vasitə ilə işə qeyd etdiyimiz vasitəni idxal edən hər bir kəs gömrük qurumlarına nəqliyyatların bu sertifikatlarını öncədən göstərə bilirlər.

-fiziki şəxslər üçün gömrük bəyannaməsi: e-gömrük xidmətlərinin bu hissəsindən faydalanmaqla AR-na gələn və buradan gedən hər bir fiziki şəxs sərhəddi keçərkən özləri ilə apardıqları yükləri elektron üsulla öncədən bəyan etməklə vaxtlarına qənaət edə bilirlər. Belə ki, saytdakı e-gömrük bəyannaməsini yazmaq,

çıxarmaq və gömrük işçisinə vermək lazımdır. Bu xidmətdən Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsində pilot layihə kimi istifadə olunur.

E-Xidmətlər	
Elektron Gömrük Bəyannaməsi haqqında məlumatların əldə edilməsi	
Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə elektron gömrük bəyannaməsinin qəbulu	
Sərhəd gömrük məntəqələrində qeydə alınan mallarım	
Fiziki şəxslər üçün Sadələşdirilmiş Bəyannamə	
e - Gömrük Ödənişləri	
e - GÖÖEN	
Malların Nomenklaturası	
e - İdxal / İxrac Əməliyyatlarım	
e - İlk Məlumatlandırma	

Şəkil 3. E-xidmətlər

Hazırkı dövrdə hər bir gömrük qurumunu bir-birinə bağlayan yeni texnika əsasında yaradılmış gömrük xidmətinin informasiya kommunikasiya şəbəkəsi olan korporativ şəbəkə fəaliyyət göstərir. Bu şəbəkə ilə qurumlar arasında bir-birinə səs, data, video və s. göndərilir.

Hazırda hər bir gömrük idarəsini əhatələyən bu kanalların güvənliliyini və gücünü təmin etmək məqsədilə ehtiyat kanallar tətbiq olunur. Qlobal şəbəkə vasitəsilə isə respublikamızın hər bir gömrük qurumu internetə çıxış əldə edir. Eyni zamanda onun vasitəsilə orqanlar arasında məlumat mübadiləsi də təmin olunur.

Bunlarda əlavə gömrük işinin təkmilləşdirilməsi sahəsində atılmış vacib addımlardan biri də Hədəf Mərkəzinin yaradılması olmuşdur. Hədəf Mərkəzi tabeli gömrük qurumlarındakı işin kameralar ilə izlənməsi və əldə edilmiş informasiyaların analiz edilməsi nəticəsində problemlərin operativ şəkildə yox edilməsi, gömrük sahəsində qanun pozuntusu vəziyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi, iş prosesinə 2li nəzarətin həyata keçirilməsi, gömrük işçilərinə xidməti fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq müvafiq yönlərin verilməsi və effektivliyin çoxaldılması

funksiyasını icra edir. Bu mərkəz hər bir gömrük qurumuna, eləcə də Komitədə kameralarla nəzarət olunma təhlükəsizliyinin təmini baxımından da vacibdir. Muxtar respublika gömrük qurumlarında təhlükəsizlik və nəzarət məqsədilə 73 kameradan istifadə edilir. Bunlardan 66-sı sabit, 7-si hərəkətdə olan kameradır və hər biri HM-nə bağlıdır. Yüksək keyfiyyətə və effektdə malik olan bu kameralar gömrük nəzarət ərazilərini və gömrük qurumlarının ərazisini hərtərəfli müşahidə etməyə şərait yaradır. Hədəf Mərkəzində qoşulmuş 1,74x4,10 ölçüsündə müşahidə ekranı ilə idarəetmə sistemi bu istiqamətdəki ən yeni texnologiya nümunələrindən biridir. Burada gömrük nəzarəti altında olan malların və nəqliyyat vasitələrinin getdiyi yerləri istənilən məsafədən izləmək və prosedurların bitməsinə nəzarət etmək şəraiti yaradılır. Bu hərəkət xətti GPS vasitəsilə nəzarət altında saxlanılır. Bununla da nəqliyyat vasitələrinin təyin olunmuş gömrük qurumlarına zamanında çatmasına nəzarət etmək məqsədilə vizual gömrük müşayiətinə şərait yaratmaqla risklərin idarə olunmasını və risklilik dərəcəsinin minimum həddə gətirilməsini təmin edir. Tabeli gömrük qurumlarında yüklərin rentgenlərlə müayinə olunmasının görüntüləri də 2-li nəzarət məqsədilə Hədəf Mərkəzindən baxılır. Belə müşahidənin təşkil olunması gömrük nəzarətindən qaçma hallarını bütünlüklə yox edir. Burada nəzarət fasiləsiz olaraq irca olunur. Buradakı avadanlıqlar bütün məlumatları altı ay müddətində yadda saxlayır. Komitədə qurulmuş Hədəf Mərkəzi ilə yanaşı Culfa, Sədərək, Naxçıvan Hava Nəqliyyatında, Sədərək və Naxçıvan şəhər Gömrük orqanlarında müşahidə yerləri fəaliyyət göstərir.

Keçən müddət ərzində gömrük qurumlarının maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi, onun yeni avadanlıqlar və texniki vasitələrlə təmin olunması yönündə başlanılmış iş davam etdirilib, əsaslı təmir və tikinti işləri aparılmışdır.

Belə ki, bir çox gömrük idarələrinin yeni inzibati binaları, eləcə də bir neçə gömrük postu da istifadəyə verilmişdir. Bununla yanaşı, “Azərbaycanda gömrük xidmətinin təkmilləşdirilməsi layihəsi” çərçivəsində DGK-nə kompüter avadanlıqları, ABŞ-dan digər texniki vəsaitlər təqdim olunmuşdur.

DGK-da və sərhəd gömrük orqanlarında videokonfrans avadanlıqları istifadəyə verilmişdir ki, bu da idarə rəhbərlərinə videokonfranslar ilə həll olunması çox mühüm və təxirəsalınmaz olan problemləri öz iş yerlərindən getmədən komitə rəhbərləri ilə canlı şəkildə ünsiyyətdə müzakirə və həll etməyə imkan verir.

Gömrük sərhəddini keçən zaman mallar və nəqliyyat vasitələrinin e-qeydiyyatı aparılır və yaradılmış olan fayl şəbəkə sistemi ilə təyin olunmuş gömrük qurumuna göndərilir. Yük təyin olunmuş gömrük qurumuna çatdıqdan sonra təyinat gömrük qurumunda həmin faylda bu barədə müvafiq qeydlər olunaraq faylı göndərən gömrük sərhəd qurumuna ünvanlanır, orada mallar və nəqliyyat vasitələri nəzarətdən çıxarılır və beləliklə də nəzarət başa çatır. Bu danışılan e-nəzarət sistemi gömrük xidmətində istifadədə olan “Çatdırma” proqram təminatı ilə tətbiq olunur.

Gömrük siyasəti həyata keçirilən zaman gömrük inspektorlarının avtomatlaşdırılmış formada iş yerlərinin yaradılmasına xüsusi önəm verilir. Bunun üçün “Avtonəqliyyat”, “Gömrük mədaxil orderləri” və “Müvəqqəti yüklərə nəzarət” kimi proqram təminatları formalaşdırılıb gömrük qurumlarında tətbiq olunmuşdur.

Görülmüş işlərin nəticəsində DGK nəqliyyat vasitələri və malları təsvir edən informasiyaları şəbəkədən istifadə edərək toplayır, yoxlamalar aparır və dörd başlıca məlumat bazası yaradır: sərhəd, tranzit, gömrük mədaxil orderi və yük gömrük bəyannamələri. Bu məlumat bazalarının emal olunması nəticəsində hər ay xarici iqtisadi əməliyyatlar makroiqtisadi təhlili olunur və müvafiq icra orqanlarına verilir. Bununla yanaşı hər rüb üzrə AR-nın xarici ticarətinin gömrük statistikasının bülleteni hazırlanır və icra qurumlarına, beynəlxalq birliklərə, səfirliklərə və MDB dövlətlərinə göndərilir.

Bütün bu qeyd etdiklərimizlə yanaşı, deyə bilərəm ki, respublikamızda gömrük işinin təkmilləşdirilmə istiqamətlərinin bir başlıca cəhəti də gömrük-tarif tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsidir.

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin yığılmasında gömrük rüsumlarının ödənilməsinin təkmilləşdirilməsi, müasirləşdirilməsi, beynəlxalq standartlara uyğunluğu məsələsi vacib məsələlərdəndir. Təzə diferensiallaşdırılmış tarif sistemə keçidi son

zamanlarda bu yöndə görülmüş ən vacib tədbirlərdən biri kimi qiymətləndirmək olar. Respublikamızın təzə gömrük tarif sisteminin yaradılması və onun qüvvəyə minməsi təbii olaraq, müasir dövrün tələblərindən biridir. Təzə tariflər sistemində keçid ilk öncə yerli istehsalı stimullaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu tarif layihəsi yaradılarkən malların istehsal olunması üçün başqa yerdən gətirilən xammallara tətbiq olunan gömrük rüsumlarının minimum səviyyəyə endirilməsi daha məqsədəuyğun hesab olunmuşdur. Yerli bazarda satışa çıxarılmış istehsal malarına analoq olan eynicinsli mal kənardan idxal edilirsə, bu cür malların idxal gömrük rüsumları yuxarı olmalıdır. Hazırda idxalda əsas çəkiyə malik mallar üzrə fiks olunmuş gömrük tarifləri müəyyən olunmalı və beləliklə də, real gömrük dəyərinin müəyyən olunması kimi mürəkkəb problemlərin qismən həll olunmasına nail olunmalıdır.

Düzgün aparılan gömrük tarif siyasəti ölkə ərazisində yeni istehsal potensialı yaradır. Praktika göstərir ki, belə siyasət Azərbaycanda da öz nəticəsini göstərir. Belə ki, deyə bilərik ki, son zamanlarda ərzaq məhsullarına olan tələbatın önəmli bir hissəsi artıq yerli istehsal hesabına ödənilir. Deməli, yerli istehsalda əsas istehsal fondları təzələnməli, ölkəyə təzə texniki avadanlıqlar gətirilməlidir.

Bu cədvəldə 2016 və 2017-ci ilin ilk 3 ayı ərzində büdcə daxilolmalarını (yuvarlaq şəkildə) görə bilərik:

Cədvəl 3.2

2016 və 2017-ci ilin ilk 3 ayında büdcə daxilolmaları (min AZN)

Aylar	Gömrük Rüsumu	ƏDV	Aksizlər	Yol vergisi	Total
Yanvar 2016	23442	76901	2124	1159	103626
Fevral2016	39642	96687	1095	2212	139636
Mart2016	44217	124631	2692	2113	173653

Aprel2016	54202	145577	15615	12003	227397
May2016	49351	128374	16256	12292	206273
İyun 2016	60271	75700	6221	2602	144794
İyul2016	46037	123377	14771	2606	186791
Avqust2016	62064	159156	8910	13960	244090
Sentyabr2016	56972	160300	7952	2426	227650
Oktyabr2016	57109	117649	5885	2492	183135
Noyabr2016	53338	158553	5038	2688	219616
Dekabr2016	53563	148416	6336	26690	235005
Yanvar 2017	48045	117734	5676	2507	173963
Fevral2017	50482	136690	5362	2405	194939
Mart2017	55049	139414	5021	2693	202177

Mənbə: DGK-nın rəsmi saytının məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

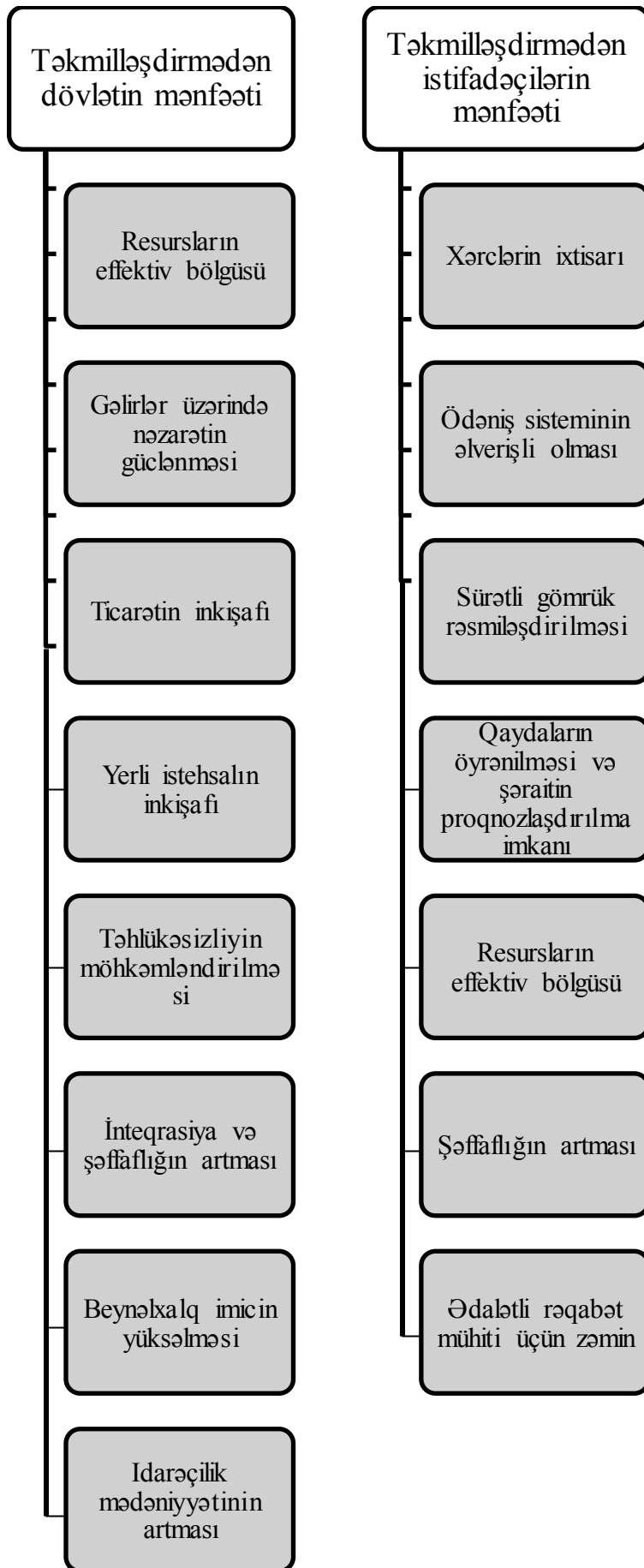
Gömrük ödəncələrinin təkmilləşdirilməsi, onun şəffaf əsaslara söykənən şəkildə icra olunması məsələləri mühüm vəzifələr kimi qarşıya qoyulmalıdır. Qeyd edək ki, müasir dövrün tələblərinə və dəyişən dünyada olan yeni tələblərə cavab vermək qabiliyyətinin yüksəldilməsi üçün respublikamızda gömrük fəaliyyətini tənzimləyən yeni Gömrük Məcəlləsi hazırlanıb qəbul olunmuşdur. Məcəllədə əsas məsələlərlə yanaşı gömrük qurumlarının elektron informasiya sistemi, malların tarif təsnifatı və

gömrük tarifi, gömrük ödənlərinin məbləğinin müəyyən olunması və bunu ödəməli olan şəxsə bildirilməsi, gömrük ödənlərinin qaytarılması, gömrük dəyərləndirilməsi, beynəlxalq təcrübədəki normalara, həmçinin mövcud qanunvericiliyə uyğunlaşdırılmışdır. Qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş hər bir gömrük ödənişinin yalnız bank və ya plastik kart vasitəsilə ödənilməsi, elektron idarəetmə sisteminin (elektron növbə) tətbiq olunması da əks olunmuşdur. Yeni GM gömrük işi sahəsində mütərəqqi formaların tətbiq olunması istiqamətində yeni şərait yaratmış və çağdaş tələblər bazasında gömrük ödənişlərinin təkmilləşdirilməsinin ən vacib predmeti olan onun hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirmişdir.

Beləliklə, müasir dövrə uyğunlaşan gömrük işinin bir sıra mühüm tərəqqi istiqamətləri vardır. Buraya aid edilir: gömrük tariflərinin aşağı salınması, qeyri-tarif tənzimləmə tədbirlərinin optimallaşdırılması və sadələşdirilməsi, gömrük fəaliyyətində ünumi gömrük nəzarətindən risklərin idarə edilməsinə keçid, gömrük qanunvericiliyinin unifikasiyası və s.

Sonda isə təkmilləşdirmədəki əsas məqsədlərə və bundan dövlət və istifadəçi mənfəətinə nəzər salmaq: Əsas məqsədlərə çatmaq üçün görülən tədbirlər:

- Qabaqcıl informasiya kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi
- Müasir nəzarət avadanlıqlarının tətbiqi
- İnsan ehtiyatlarının inkişafı
- Digər dövlət orqanları ilə qarşılıqlı fəaliyyət
- Xarici və beynəlxalq gömrük orqanları ilə əməkdaşlıq
- Biznes və digər strukturlarla əməkdaşlıq

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Bir neçə illər ərzində Dünya Bankı və başqaları tərəfindən aparılan tədqiqatlar göstərdi ki, dünya ticarətində iştirak etmək inkişafı sürətləndirir və dünya iqtisadiyyatına sürətlə inteqrasiya edən ölkələrdə yüksək inkişaf templəri müşahidə olunur. Bu nəticə təəcüblü gəlməməlidir. İnteqrasiya özü ilə yeni texnologiyalar, dizaynlar və məhsullar gətirir. Bu həmçinin rəqabəti də artırır. Keçmiş onillikdə dünya ticarətinin inkişaf sürəti ÜDM artım sürətinin iki dəfə üstələmişdir. Belə iştirak keyfiyyətli məhsullar arasında rəqabət qabiliyyətini artırır. Bunu nəzərə alaraq, ölkənin yerli istehsalçılarna aşağı müdafiəni təklif edən ticarət rejimi iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığının artmasına öz töhfəsini verir, çünki dünyada yerli istehsalçılara qiymətləri aşağı salmağa məcbur edir.

Belə bir şəraitdə, son 20 il ərzində orta tariflər İEOÖ-də yarıbayarı azalmışdır və qeyri-tarif metodlarından istifadə isə kəskin şəkildə azalmışdır. Müasir şəraitdə tətbiq edilən texniki baryerlərin əsas məqsədi yerli məhsulların himayə olunmasından daha çox istehlakçıların mənafeələrinin qorunmasına, ətraf mühitin və insan sağlamlığının müdafiəsinə, terrorizmin maliyyələşdirilməsi və çirkli pulların yuyulmasına, narkoticarətlə mübarizəyə yönəlmişdir. Gömrük orqanlarından gəlirin yüksəldilməsi, himayəçilik siyasəti ilə yerli istehsalçıların qorunması, təhlükəsizliyin təmin olunması, qadağan olunmuş və təhlükəli olan malların, kontrabandaların idxal olunmasının qarşısının alınması və s. gözlənilir. Gömrük orqanları yuxarıda qeyd edilən məqsədlərə zərər dəyməyəcək şəkildə ticarətin asanlaşdırılmasına da nail olmalıdırlar. Gömrük işinin rolu və məsuliyyəti getdikcə daha da artır. Gömrük orqanlarına aparıcı sərhəd agentlikləri kimi baxsaq, onlar bütün malların keçirilməsi və insan keçişlərinə cavabdehdir. Gömrük orqanları öz funksiyalarını yerinə yetirərkən bu işin daha da təkmilləşdirilməsinə nail olmaq üçün xarici iqtisadi fəaliyyətin digər iştirakçıları ilə əməkdaşlıq həyata keçirməlidirlər. Qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycan da bu sahədə müəyyən işlər görmüş, ÜGT ilə hərtərəfli yüksək dayanıqlı əlaqələr yaratmışdır. Bu da respublikamızda gömrük işinin

təkmilləşdirilməsi sahəsində mühüm addımlar atmaq üçün geniş imkanlar yaratmışdır.

Gömrük fəaliyyəti haqqında düzgün fikirə yiyələnmək üçün müəyyən bir zaman ərzində ölkənin XİF-nin durumu, xarici ticarətin dinamikası, idxal-ixrac məsələlərinin nəticələri geniş müzakirə olunmalıdır. Xarici ticarət əlaqələrinin normal əsaslar üzərində yaradılmasında gömrük xidmətinin üstünə vacib vəzifələr düşür. Ölkənin gömrük zonasının və gömrük siyasətinin bütövlüyü, XİFT-də gömrük-tarif metodunun daha da ehtiyatlı və səmərəli tətbiqinin üstün olması, XİF iştirakçılarının fəaliyyətinə dövlət qurumlarının əsassız müdaxilələrinin qarşısının alınması, bu fəaliyyətin hər bir subyektinin bərabər olmasının təmini, hüquqlarının və mənafeələrin qorunması XİFT-nin dövlətimiz siyasətinin vacib istiqamətlərini təşkil edir.

Ölkəmizin digər ölkələrlə və beynəlxalq təşkilatlarla da effektiv əlaqələrin qurulması gömrük işinin düzgün təşkil olunmasından birbaşa asılıdır. Belə deyə bilərik ki, dövlətin həyata keçirdiyi gömrük siyasəti gömrük işinin təşkili və idarə edilməsində müasir innovativ metodların tətbiqi səviyyəsindən də asılıdır. Azərbaycanda gömrük işinin effektiv təşkili və onun modernləşdirilməsi bu səbəbdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Respublikamızda ötən dövrdə gömrük sistemində önəmli yenidənqurmalar aparılmış, şəffaflıq daha da artırılmış, malların bəyanının və rəsmiləşdirilməsinin elektron formada tətbiqi təmin olunmuşdur. Bunlarla bərabər milli iqtisadiyyatımızın stimullaşdırılması, dövlətimizin iqtisadi siyasətindən qaynaqlanan əsas vəzifələrin icra olunması, gömrük sərhədindən mal və nəqliyyat vasitələrinin aparılmasının qaydalara uyğun həyata keçirilməsinin təmini, ticarət-iqtisadi münasibətlərdə gömrük tənzimlənməsi alətlərindən istifadə, gömrük ödəncələrinin yığılaraq dövlət büdcəsinə ötürülməsinin təmini, valyuta nəzarətinin tətbiqi, iqtisadi təhlükəsizliyin təmini və daxili bazarın müdafiəsi, gömrük nəzarətinin təşkil olunması və gücləndirilməsi, gömrük işi sahəsində cinayətlərə və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz ötürülməsi vəziyyətlərinə icazə

verməmək, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadənin genişləndirilməsi, infrastrukturasının tərəqqisi, HR siyasətinin effektivliyinin yüksəldilməsi, beynəlxalq əlaqələrin tərəqqisi sahəsində mühüm işlər görülmüşdür.

Bütün belə görülən işlərə baxmayaraq, Azərbaycanda yenə də gömrük işinin təşkili və idarə edilməsində müəyyən çatışmazlıqlar mövcuddur. Bunun üçün ilk öncə bu çatışmazlıqlar araşdırılmalı, onları necə və hansı yollarla aradan qaldırmaq lazım olduğu öyrənilməlidir.

Bu istiqamətdə təkliflərimiz bulardan ibarətdir:

1) E-hökumət çərçivəsində elektron xidmətlərin (həm eninə, həm dərininə) tətbiqinin genişləndirilməsi. Gömrük nəzarətinin və gömrük rəsmiləşdirilməsinin maksimum səviyyədə elektronlaşdırılması;

2) gömrük sahəsində şəffaflığı təmin etmək üçün gömrük xidmətləri və gömrük prosedurları haqqında məlumatların verilməsi və bu istiqamətdə maarifləndirmənin aparılması, çünki iş adamları gömrük fəaliyyəti barədə həyata keçirilən geniş miqyaslı tədbirlərə rəğmən kifayət qədər məlumatlı deyillər.

3) Xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı bilik və bacarıqlarının artırılması məqsədilə DGK-nin eqidası altında xüsusi təlim-tədris kurslarının təşkil edilməsi;

4) Azərbaycan istehsalı olan məhsulların ixracının artırılmasına dəstək olmaq məqsədilə ixrac üzrə mütəxəssislərin hazırlanması. Bu sahədə Dövlət İqtisad Universiteti və Dövlət Gömrük Komitəsi uğurlu və səmərəli əməkdaşlıq edə bilirlər.

5) AR-nın iqtisadi mənafelərini müdafiə edən hüquq-mühafizə orqanı kimi DGK-də gömrük vergi və rüsumlarının tətbiqinin səmərəliliyinin hesablanması üzrə analitik qrupun yaradılması;

6) gömrük işinin təşkili və idarə edilməsinin beynəlxalq praktikaya uyğunluğunun təmin edilməsi;

7) gömrük orqanı əməkdaşlarının sosial ehtiyaclarının ödənilməsi və korrupsiya hallarına rəvac verə biləcək şəraitin önlənməsi məqsədilə dövlət proqramının qəbul edilməsi: onların evlə təmin olunması, həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması və s. Bütün

bunları etməklə əməkdaşların korrupsiyaya marağının azalması nəticəsində şəffaflıq artmış olacaq;

8) gömrük idarəetməsi sahəsində elmin və texnikanın müasir metodlarından və yeni innovasiyalardan daha geniş tətbiq olunması;

9) ÜTT və ÜGT ilə fəaliyyətin daha səmərəli qurulması.

Təbii ki, bütün yuxarıda qeyd etdiyimiz təklifləri yetirən zaman bu işlərin effektivliyi maksimum şəkildə qorunmalıdır. Bundan əlavə qanunvericilik bazası da təkmilləşdirilməlidir. Düzdür, bu sahədə mühüm işlər görülsə də yenə də müəyyən çatışmazlıqlar vardır. Məsələn, 2012-ci ilin 1 yanvar tarixindən yeni Gömrük Məcəlləsinin qüvvəyə minməsi ilə bütün gömrük qanunvericiliyinin bu Məcəlləyə uyğunlaşdırılması Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən müvafiq qurumlara tapşırılmışdır. Bununla belə, gömrük qanunvericiliyin statistikasında apardığımız təhlil göstərir ki, yeni qəbul edilmiş qanun və qərarlarda çox qısa zaman fasiləsində düzəliş və əlavələrin edilməsi tendensiyası mövcuddur. Təbii ki, bu müsbət hal deyildir. Qanunvericiliyin tez-tez dəyişməsi xarici ticarət iştirakçılarının fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Gömrük Qanunvericiliyində birmənalılıq təmin olunmalıdır. Qanunvericilik sənədləri qısa müddət üçün deyil, uzun müddətli olmalıdır.

Bütün qeyd edilənlərlə yanaşı, Azərbaycanda gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi effektivliyinə və dayanıqlılığına görə dünya standartları səviyyəsində qurulmuşdur. Gömrük orqanları dövlətimiz tərəfindən qarşılarına qoyulmuş vəzifələri layiqincə və şərəflə yerinə yetirməkdədirlər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi, Bakı – 2011
2. Gömrük tarifi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu, Bakı - 2013
3. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında Əsasnamənin və komitənin strukturunun təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı - 2012
4. Sərhədlərdə yüklərin nəzarətdən keçirilməsi şərtlərinin razılaşdırılması haqqında Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmaq barədə Azərbaycan Respublikasının qanunu, Bakı – 2010
5. Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhəddindən keçirilməsi üçün Yaşıl dəhliz və digər buraxılış sistemlərindən istifadə Qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, Bakı – 2016
6. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin 2016-ci ərzində fəaliyyətinə dair hesabatı
7. A.Ş.Şəkərəliyev, M.Y.Həmidova, Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi, Bakı, Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı, 2006, 216s
8. A.Şəkərəliyev, Dövlətin iqtisadi siyasəti: Reallıqlar və perspektivlər, Bakı, İqtisad Universiteti, 2009, 415s
9. A.Ş.Şəkərəliyev, C.Q.Nuriyev, A.Ə.Əliyev, Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi, Bakı, Qanun, 2003, 324s
10. A.Ş.Şəkərəliyev, Z.A.Şəkərəliyeva, Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi, Bakı, İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 2015, 168s
11. A.Quliyev, Azərbaycanın iqtisadi siyasəti, Bakı, Qanun 2003, 324s
12. A.Ə.Əliyev, Gömrük işi və dünya iqtisadiyyatının inkişafı, Bakı, Çarşıoğlu, 2003, 240s
13. C.Q.Nuriyev, A.Ə.Əliyev, M.C.Ataşiyev, Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi, Bakı, Apastrof Çap Evi, 2012, 332s
14. C.Q.Nuriyev, Gömrük hüququ, Bakı, Qanun, 2004, 244s

15. C.Q.Nuriyev, A.Ş.,Şəkərəliyev, A.Ə.Əliyev, S.T.Əhmədov, Gömrük ekspertizası, Bakı, Qanun, 2003, 328s
16. İ.Mehrəliyev, Ə.Abduləzimov, Gömrük fəaliyyətinin iqtisadiyyatı, Bakı , Adiloğlu nəşriyyat, 2008, 320s
17. K.F.Heydərov, Azərbaycan gömrüyü sabit inkişaf yolunda, Bakı, Ozan, 2005
18. K.F.Heydərov, Gömrük işinin əsasları, gömrük işinin təşkili və texnologiyası, I cild, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı ,1998, 496s
19. Heydərov K.F. «Gömrük işinin əsasları, gömrük işinin idarə edilməsi və inkişafı» IV cild, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı
20. K.F.Heydərov, T.T.İbrahimov, Gömrük işi iqtisadi suverenlik və təhlükəsizlik, Bakı 1999.
21. K.F.Heydərov, C.Q.Həsənov «Azərbaycan Gömrük xidməti yeni dünya təsərrüfat münasibətləri şəraitində» Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı 1998
22. N.Məmmədov, M.Bərxudarov, İqtisadi təhlükəsizlik, Bakı, İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 2006, 452s
23. R.Ə.Quliyev, Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində gömrük işi, Bakı, Turxan NPB, 2015, 448s
24. Heydərov K.F., Əliyev A.Ə., Nuriyev C.Q., Mehdiyev S.M., Gömrük rəsmiləşdirilməsi, Bakı, Qanun, 2006, 324s
25. Karlsson L, The Stairway, Rəsmi olaraq icazə verilən etibarlı qlobal təchizat zəncirinin idarə edilməsi . Dəyişən dünyada gömrük mühiti üçün kadr potensialının gücləndirilməsi, İsveç.: “PRINFO Vargarda Tryckeri AB”, 2005.-287s
26. В.Г.Свинухов, Таможенное дело, Экономистъ, 2005, 298с
27. В.М.Назаренко, К.С. Назаренко, Таможенное обслуживание
28. внешнеэкономической деятельности, Экзамен, 2001, 768с
29. О.В. Молчанова, М.В.Коган, Таможенное дело, Феникс, 2005, 314с
30. А.Ф.Ноздрачев, Административная организация таможенного дела, МЦФЭР, 2005, 480с

31. К.С. Назаренко, Таможенное оформление внешнеэкономической деятельности, Экзамен, 2005, 383с
32. Голощапов Н.А., Таможенный контроль, Экзамен, 2000
33. В.Г.Свиныхов, Таможенно-тарифное регулирование внешнеэкономической деятельности и таможенная стоимость, Экономистъ, 2005
34. И.М.Кулишер, Основные вопросы международной торговой политики, Социум, 2002
35. А.В.Толкушкин, Таможенное дело, Юрайт-Издат, 2008, 453с
36. Г.И.Чекмарена, Основы таможенного дела, 2001, 208с
37. M.Matsushita, T.J.Schoenbaum, P.C.Mavroidis, M.Hahn, The World Trade Organization, Oxford
38. S.Rosenow, B.J.O'Shea, A handbook on the WTO customs valuation agreement, Cambridge University press
39. U.Dadush, C.Osakwe, WTO accessions and trade multilateralism, Cambridge, 2015, 973p
40. World trade and development report, RIS, 2015, 146p
41. World trade report 2015, Speeding up trade: benefits and challenges of implementing the WTO Trade Facilitation Agreement
42. L.D.Wulf, J.B.Sokol, Customs modernization handbook, World Bank, 2005
43. www.customs.gov.az
44. www.e-qanun.az
45. www.wto.org
46. www.wcoomd.org
47. www.economy.gov.az
48. www.azerbaijan.az
49. www.anl.az
50. www.stat.gov.az

